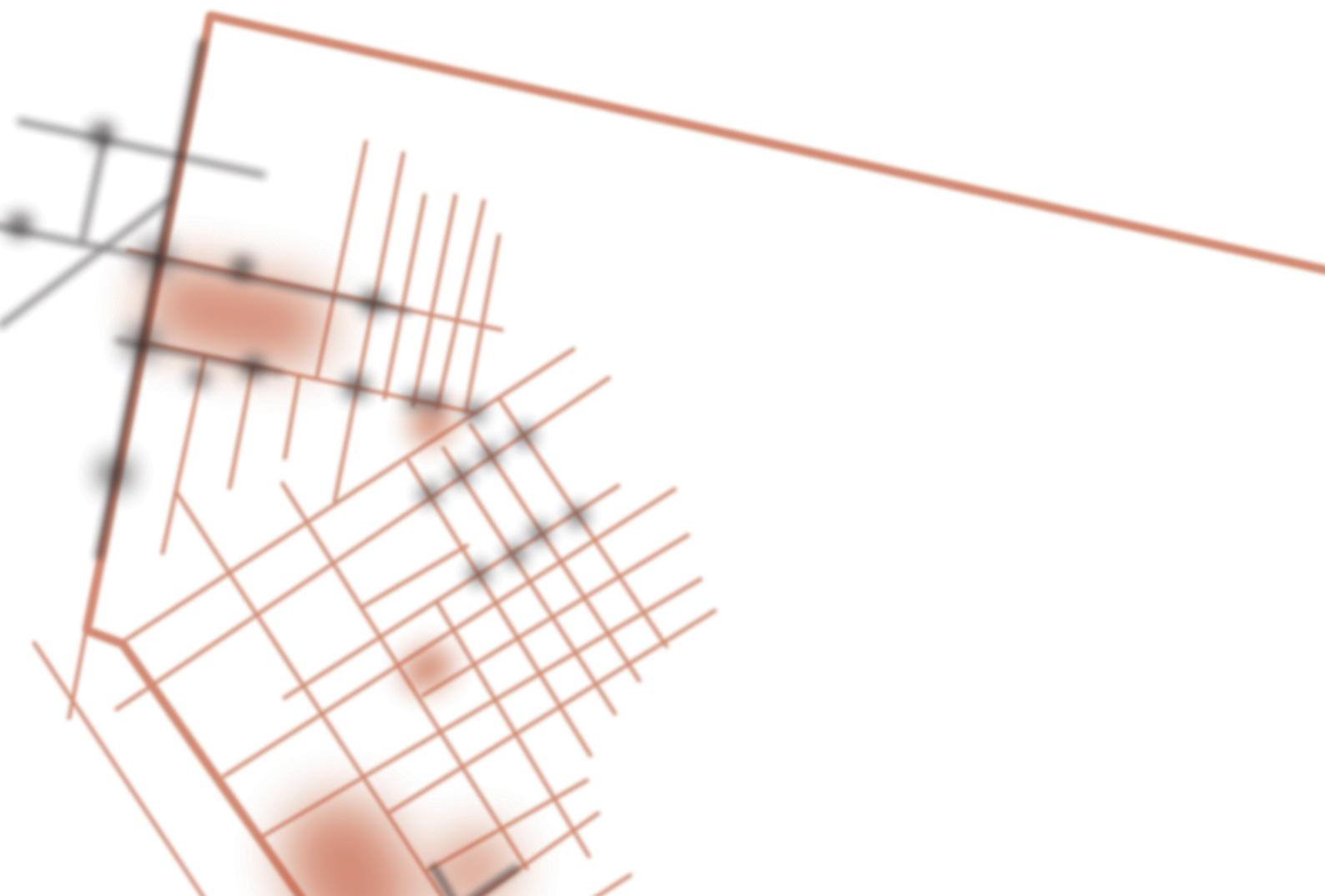

ΣΤΙΓΜΕΣ ΣΥΓΚΡΟΥΣΗΣ

ΣΤΟ ΧΑΡΤΗ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΗ ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

εκπόνηση ερευνητικής εργασίας

ΟΜΑΔΑ:

Θεοφάνη Χρυσούλα (Α.Μ. 1022)

Ραφτοπούλου Χριστίνα (Α.Μ. 997)

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ:

Κούρος Πάνος

Ακαδ. έτος: 2013 - 2014

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οργανώνοντας την έρευνά μας, θεωρούμε απαραίτητο αρχικά να θέσουμε κάποιες θεωρητικές βάσεις, σχετικά με το δημόσιο αστικό χώρο, τους ρόλους που αυτός προσλαμβάνει, είτε εκ μέρους της εξουσίας, είτε των πολιτών, πως αναπτύσσονται γενικά οι αστικές συγκρούσεις και εν τέλει, ποια είναι η σχέση του αθηναϊκού κέντρου με όλα τα παραπάνω.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε κάποια στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη του πολεοδομικού ιστού του κέντρου της Αθήνας, από τη δημιουργία της ως πόλη, με τα αστικά χαρακτηριστικά που φέρει μέχρι και σήμερα. Η σύντομη αυτή αναδρομή, μας επιτρέπει να κάνουμε κάποιους συσχετισμούς ως προς τον ιδεολογικό συμβολισμό της πολεοδομίας της, ποια είναι η βούληση της εκάστοτε εξουσίας για τους αστικούς μετασχηματισμούς, και εν τέλει κατά πόσο αυτός ο σχεδιασμός αντιπροσωπεύει τις καθημερινές πρακτικές των κατοίκων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, εστιάζουμε σε παραδείγματα με σκοπό την παραγωγή και μελέτη διαγραμμάτων, σε μια προσπάθεια αποτύπωσης της χωρικότητας των συγκρούσεων στη μεταπολιτευτική περίοδο. Καταγράφοντας ημερομηνίες – σταθμούς που εμείς κρίναμε σημαντικές από την άποψη συγκρουσιακών γεγονότων, που άφησαν μια κινηματική παρακαταθήκη, επιλέγουμε παραδείγματα που πιστεύουμε πως έχουν να επιδείξουν διαφορετική δυναμική και διαφορετικό χειρισμό του αστικού χώρου, τόσο από την πλευρά των εκάστοτε «εξεγερμένων», όσο και από την πλευρά της καταστολής. Σκοπός μας είναι να καταλήξουμε σ' έναν χάρτη που να φανερώνει μια άλλη οπτική της Αθήνας: τις διαδρομές και τα σημεία αυτά, που παρουσιάζονται ιδιαίτερα φορτισμένα σε περίοδο κοινωνικών αναταραχών, δημιουργώντας, έτσι, μια εικόνα του κέντρου που κατά κανόνα αποκρύπτεται, ή δεν είναι εύκολα εμφανής.

ABSTRACT

In the process of organizing our research, initially it is necessary to establish a theoretical framework regarding the public urban space in its various roles assigned either by the authorities or by the citizens, regarding how the civil conflicts are shaped in general and, finally, what is the relationship between the aforementioned factors and the city centre of Athens.

Later on, some data are given concerning the development of the urban web of the city centre of Athens, from its inception as a city accompanied with the urban features it presents until today. This brief review enables us to trace some correlations regarding the ideological symbolism of its urban planning, the origin of the volition of the various authorities for the urban transformation and, finally, the extent to which this design responds to the citizens' daily practices.

In the final chapter, we focus on examples, aiming to the design and the study of diagrams, in an effort to trace the capacity (?) of the conflicts (?) during the political changeover era(?). Furthermore, by chronicling key dates which we regarded as important concerning the conflictual confrontations and which left a legacy of resistance, we chose examples which in our point of view are presenting the different dynamics and the different manipulation of the cityscape(?) both by the part of the "insurgent" ones and by the part of repression. Our main goal would be to conclude to/ end up with a map that presents another view of Athens; the routes and the spots that seem to appear exceptionally charged during social upheavals, in order to create a view of the city centre which is regularly/ systematically concealed or is not easily discerned.

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Η παρούσα ερευνητική εργασία πραγματεύεται την ανάγνωση του δημοσίου χώρου του κέντρου της Αθήνας, από την οπτική της χωρικότητας των συγκρούσεων στη μεταπολιτευτική περίοδο της χώρας. Κατά την περιγραφή πολιτικών γεγονότων και περιστατικών σύγκρουσης παράγονται διαγραμματικοί χάρτες, που εξηγούν τις κινήσεις των διαδηλωτών και των δυνάμεων καταστολής.

Ευχαριστούμε ιδιαιτέρως τον επιβλέποντα καθηγητή μας Πάνο Κούρο καθώς η βοήθειά του στα διάφορα στάδια εκπόνησης της ερευνητικής μας υπήρξε καθοριστική.

Επίσης, ευχαριστούμε για την πολύτιμη βοήθεια την Αντωνία, τη Νάγια, την Ανθή, τον Μπρί, την Κάλλια, τη Φαίδρα, τη Μαριάνθη και την Ουρανία.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	iii
ΠΡΟΟΙΜΙΟ.....	vii
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο: Η σημασία του αστικού δημόσιου χώρου για την κυριαρχία της πόλης και το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη.....	7
Τι εννοούμε με τον όρο αστικός δημόσιος χώρος και τι περιλαμβάνει?	9
Πως χρησιμοποιείται ο δημόσιος αστικός χώρος από την εξουσία – Χώρος για την προβολή του κράτους	11
Πως χρησιμοποιείται από τους πολίτες (και το σώμα ως πολιτικό όπλο)	14
Ποια είναι η έννοια των αστικών συγκρούσεων.....	18
Ανάλυση της σύγχρονης Αθηναϊκής συνθήκης και το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη. Η Αθήνα ως πεδίο συγκρούσεων	23
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο: Η Αθηναϊκή πολεοδομία και οι ιδεολογικοί συμβολισμοί της.	27
Ο Νεοκλασικισμός ως ιδεολογικός μηχανισμός.	30
Πολεοδομικά σχέδια και οργάνωση σχεδιασμού.....	32
Το Ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα.....	45
Πολεοδομικά σχέδια για την Αθήνα	47
Κινήσεις εκβιομηχάνισης (1864-1909)	49
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο: Η χωρικότητα των συγκρούσεων στο κέντρο της Αθήνας	53
Η σύνθεση του χάρτη.....	54
Κατάληψη Νομικής και Πολυτεχνείου	55
16 Νοεμβρίου 1980. Καθιερωμένη πορεία από το Πολυτεχνείο στην πρεσβεία.	68
Η κατάληψη του Χημείου το Μάιο του 1985	73
Η περίπτωση στις 8 Ιούνη 2006	78
Κίνημα αγανακτισμένων Σύνταγμα 2011	88
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	99
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	103

1. Άποψη της οδού Πανεπιστημίου

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βαδίζοντας στο κέντρο της Αθήνας σήμερα, πολλά στοιχεία είναι αυτά που τραβούν την προσοχή μας. Ένα μείγμα νεοκλασικών και μοντέρνων στοιχείων, αφήνουν νοητά «παράθυρα» απ' όπου μπορούμε να δούμε εικόνες της Αθήνας από παλιότερες εποχές. Λειτουργεί σαν ένα παλίμψηστο ιστορίας, που όμως μόνο ένα εξασκημένο βλέμμα μπορεί να διαβάσει όλα του τα στιγμιότυπα, αφού πολλά τείνουν να σβηστούν τόσο από τη μνήμη μας, όσο και από το χώρο. Εστιάσαμε, αρχικά, στην οδό Πανεπιστημίου με αφορμή τα πολλαπλά σχέδια ανάπλασής της και κυρίως το πρόσφατο ReThink Athens. Πρόκειται για μια ανάπλαση που αφορά τον εξωραϊσμό του αθηναϊκού κέντρου, με κύριο άξονα την πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου, αλλά και άλλες επιμέρους επεμβάσεις μικρότερης κλίμακας. Ερευνήσαμε την ιστορία των κτηρίων, τις διεργασίες που μεσολάβησαν μέχρι τη χάραξή της στα σχέδια της πρωτεύουσας του νεοσύστατου κράτους, τις πολλαπλές αναπλάσεις που προτάθηκαν πάνω της, και καταλήξαμε στην πεποίθηση ότι ο χαρακτήρας της υφίσταται μόνο σε σύνδεση με τους γύρω δρόμους, κτήρια και πλατείες.

Όπως επισημαίνει ο Κ. Βουρεκάς, η Πανεπιστημίου αποτελεί πραγματικά τον πυρήνα του συνόλου που θα μπορούσε να περιγραφεί ως κέντρο της Αθήνας με την πιο στενή έννοια του όρου. Πρόκειται για τον άξονα που συνδέει τις πλατείες που στη συνείδηση κατοίκων και επισκεπτών έχουν καταγραφεί ως οι κεντρικότερες της πόλης, τη λαϊκή πλατεία Ομόνοιας και την αστική πλατεία Συντάγματος, παρουσιάζοντας κατά μήκος της όλες τις ενδιάμεσες διαβαθμίσεις¹. Με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, η οδός Πανεπιστημίου αναδείχθηκε σταδιακά σε κύριο συμβολικό και λειτουργικό άξονα της πόλης².

Είναι, λοιπόν, από τη στιγμή της κατασκευής της, ένας δρόμος με βαρύνουσα πολιτική και ιδεολογική σημασία (πέραν από πολεοδομική). Τις διαφορετικές ποιότητες του χώρου δεν τις καθορίζουν τόσο τα κτιριακά κελύφη, όσο οι πρακτικές που λαμβάνουν χώρα εντός του και μέσω των οποίων αποδίδουμε στον χώρο το νόημά του. Και ενώ με την ειδική ποιότητα της «κεντρικότητας» που χαρακτηρίζει την Πανεπιστημίου, συνδέονται πάντα στον κυρίαρχο λόγο οι πρακτικές της εξουσίας, που λαμβάνουν χώρα στα κέντρα λήψης αποφάσεων, δηλαδή στις έδρες της δημόσιας διοίκησης και των τραπεζών στην ευρύτερη περιοχή της οδού, οι πρακτικές αμφισβήτησης της εξουσίας και αυτών ακριβώς των αποφάσεων, συχνά αποσιωπούνται³.

1 Βουρεκάς, Κ. (2013). Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου: Αντίστροφη ιεράρχηση των προβλημάτων της Αθήνας. ΠΡΙΝ .

2 Από την προκήρυξη του διαγωνισμού Rethink Athens

3 Βλ. Βουρεκάς, όπ. π. Οι διαδηλώσεις αναπόσπαστο στοιχείο του κέντρου

Επιλέγουμε, λοιπόν, να αναδείξουμε μια διαφορετική όψη του χάρτη του κέντρου της Αθήνας, ξεφεύγοντας από καθαρά ιστορικά στοιχεία, σε μια προσπάθεια να δούμε το δημόσιο χώρο της μέσα από ένα κοινωνικό πρίσμα. Καταλήξαμε στη ανάγνωση της χωρικότητας των συγκρούσεων που προκύπτουν από κινήματα διαμαρτυρίας σε αποφάσεις της πολιτικής εξουσίας στη μεταπολιτευτική περίοδο της Ελλάδας.

Συγκεκριμένα, στην έρευνά μας θα αναφερθούμε σε δύο διαφορετικές μορφές δυναμικής διεκδίκησης αιτημάτων στον αστικό δημόσιο χώρο: τη διαμαρτυρία μέσω κατάληψης κτηρίου, ή ανοιχτού χώρου, και τη διαμαρτυρία μέσω διαδήλωσης, που ακολουθεί μια πορεία στο χώρο.

Η κατάληψη δημοσίου κτηρίου, και κατά κύριο λόγο εκπαιδευτικού ιδρύματος, ξεκινώντας από το κίνημα του Μάη του '68, έχει αποτελέσει μία μορφή κλιμάκωσης κινητοποιήσεων.⁴ Οι συμμετέχοντες στην κατάληψη, δρουν σε έναν ήδη δομημένο χώρο. Το κέλυφος στο οποίο αποδίδεται η νέα, διαφορετική χρήση, φέρει φορτία ιδεολογικά και αισθητικά που έχουν άμεση σχέση με τη μορφή του. « Αυτό άλλωστε αποτελεί όπως φαίνεται και σημαντικό κριτήριο επιλογής του υπό κατάληψη χώρου. Τα κτήρια που καταλαμβάνονται στην ελληνική επικράτεια, στο μεγαλύτερο βαθμό, είναι νεοκλασικά κτίσματα. Λειτουργώντας ως έμβλημα της μεγαλοαστικής τάξης της εποχής που πρέσβευε, το νεοκλασικό κτήριο, δεν αποτελεί κέλυφος που το χαρακτηρίζει κυριαρχικά η δημόσια πρόθεση. Θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι κίνητρο κατάληψής τους, πέρα από τη θέση που τα κτίσματα αυτά κατέχουν στον αστικό ιστό - λειτουργούν συνήθως ως τοπόσημα σημεία αναφοράς – αποτελεί για την ομάδα και η εκτροπή των ιδεολογικών φορτίων που φέρει το κέλυφος.»⁵

Ως διαδήλωση, εννοούμε τη δημόσια συγκέντρωση πλήθους, με σκοπό τη διαμαρτυρία και τη διατύπωση αιτημάτων. Οι διαδηλωτές επιλέγουν αυτόν τον τρόπο να κάνουν δημόσια γνωστά τα αιτήματά τους, σε μια προσπάθεια να επηρεάσουν την κοινή γνώμη ή τις κυβερνητικές τακτικές. Στις περιπτώσεις που οι διαμαρτυρίες είναι μέρος μιας συστηματικής εκστρατείας για την επίτευξη ενός συγκεκριμένου στόχου, και περιλαμβάνουν τη χρήση της πίεσης καθώς και της πειθούς, από απλή διαμαρτυρία, μπορούν να περιγραφούν καλύτερα ως περιπτώσεις πολιτικής αντίστασης.⁶

4 Part 2: Τι είναι τελικά η κατάληψη? (n.d.). Ανάκτηση από <http://mizeriamadeinece.wordpress.com>

5 Ταβερναράκη, Ρ. (n.d.). Ο κατειλημμένος χώρος - Το παράδειγμα των καταλήψεων στέγης. Ανάκτηση από <http://www.arch.uth.gr>

6 Ορισμός για Protest. (n.d.). Ανάκτηση από Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Protest>

Οργανώνοντας την έρευνά μας, θεωρούμε απαραίτητο αρχικά να θέσουμε κάποιες θεωρητικές βάσεις, σχετικά με το δημόσιο αστικό χώρο, τους ρόλους που αυτός προσλαμβάνει, είτε εκ μέρους της εξουσίας, είτε των πολιτών, πως αναπτύσσονται γενικά οι αστικές συγκρούσεις και εν τέλει, ποια είναι η σχέση του αθηναϊκού κέντρου με όλα τα παραπάνω.

Στη συνέχεια, παραθέτουμε κάποια στοιχεία που αφορούν την εξέλιξη του πολεοδομικού ιστού του κέντρου της Αθήνας, από τη δημιουργία της ως πόλη, με τα αστικά χαρακτηριστικά που φέρει μέχρι και σήμερα. Η σύντομη αυτή αναδρομή, μας επιτρέπει να κάνουμε κάποιους συσχετισμούς ως προς τον ιδεολογικό συμβολισμό της πολεοδομίας της, ποια είναι η βούληση της εκάστοτε εξουσίας για τους αστικούς μετασχηματισμούς, και εν τέλει κατά πόσο αυτός ο σχεδιασμός αντιπροσωπεύει τις καθημερινές πρακτικές των κατοίκων.

Στο τελευταίο κεφάλαιο, εστιάζουμε σε παραδείγματα με σκοπό την παραγωγή και μελέτη διαγραμμάτων, σε μια προσπάθεια αποτύπωσης της χωρικότητας των συγκρούσεων στη μεταπολιτευτική περίοδο. Καταγράφοντας ημερομηνίες – σταθμούς που εμείς κρίναμε σημαντικές από την άποψη συγκρουσιακών γεγονότων, που άφησαν μια κινηματική παρακαταθήκη, επιλέγουμε παραδείγματα που πιστεύουμε πως έχουν να επιδείξουν διαφορετική δυναμική και διαφορετικό χειρισμό του αστικού χώρου, τόσο από την πλευρά των εκάστοτε «εξεγερμένων», όσο και από την πλευρά της καταστολής. Σκοπός μας είναι να καταλήξουμε σ' έναν χάρτη που να φανερώνει μια άλλη οπτική της Αθήνας: τις διαδρομές και τα σημεία αυτά, που παρουσιάζονται ιδιαίτερα φορτισμένα σε περίοδο κοινωνικών αναταραχών, δημιουργώντας, έτσι, μια εικόνα του κέντρου που κατά κανόνα αποκρύπτεται, ή δεν είναι εύκολα εμφανής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο

**Η σημασία του αστικού δημόσιου χώρου για την κυριαρχία
της πόλης και το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη**

**YOU
ARE
WHERE
YOU
LIVE**

Τι εννοούμε με τον όρο αστικός δημόσιος χώρος και τι περιλαμβάνει?

Οι ερμηνείες για το δημόσιο χώρο εξελίσσονται με το πέρασμα του χρόνου. Ως δημόσιος χώρος μπορεί να χαρακτηριστεί η περιοχή που περιβάλλει ιδιοκτησίες σε μια πόλη, «ο χώρος ανάμεσα στα κτίρια», όπως τον ονομάζει ο Jan Gehl¹. Παρ' όλ' αυτά, καμία ερμηνεία του δεν αναφέρεται αποκλειστικά και μόνο στη χωρική του έννοια. Ήδη από την αρχαία Αθήνα με την πρότυπη αγορά, ο δημόσιος χώρος, είναι προσβάσιμος σε όλους, αυτός στον οποίο οι πολίτες συνευρίσκονται προκειμένου να πάρουν μια κοινή απόφαση. Ο Richard Sennett υποστηρίζει πως πιθανότατα υπάρχουν τόσοι τρόποι να ορίσει κανείς την «πόλη», όσες και οι πόλεις που υπάρχουν. Παρ' όλ' αυτά, είναι αρκετά ισχυρός σαν ορισμός ότι «πόλη είναι μια ανθρώπινη εγκατάσταση στην οποία ξένοι είναι πιθανό να συναντηθούν»². Γενικά, ο δημόσιος αστικός χώρος είναι ο τόπος που εμφανίζονται και αναπτύσσονται οι σχέσεις μεταξύ των κατοίκων της πόλης. Εκτός, λοιπόν, από την εδαφική του σημασία, είναι άρρηκτα συνδεδεμένος και με τα εκάστοτε κοινωνικό-πολιτικά χαρακτηριστικά του περιβάλλοντός του. Όπως επισημαίνει η Τζέλα Ταγκαλίδου, πρόκειται για ένα συμβολικό χώρο, ο οποίος για να σχηματιστεί απαιτείται χρόνος, κοινές αξίες και κοινό ιδίωμα, δηλαδή μια αμοιβαία αναγνώριση νομιμότητας. Ακόμα, η ύπαρξή του «δεν διακηρύσσεται, αλλά την αντιλαμβάνεσαι. Προέρχεται από το μέγεθος της συνολικής βούλησης. Προϋποθέτει την ύπαρξη ατόμων αυτόνομων, ικανών, ιδίας γνώμης, χωρίς μανιές εξουσίας, αλλά φορείς ιδεών και επιχειρημάτων. Είναι η πραγμάτωση του κινήματος χειραφέτησης και θέσπισης των ατομικών ελευθεριών σε αντίθεση με ό,τι ήταν ιδιωτικό, συνώνυμο του απαγορευμένου και του παραδοσιακού»³.

Ιδανικά, ο δημόσιος χώρος δεν είναι κενός ή ουδέτερος, αλλά χώρος έκθεσης, δημοσιότητας, αναγνώρισης, κοινωνικής όσμωσης, τυχαίων συναντήσεων και αλληλεπιδράσεων, χώρος για ανάπτυξη της συλλογικής ζωής μιας κοινότητας. Από την άλλη πλευρά, ενυπάρχουν σ' αυτόν η σύγκρουση, η αμφισβήτηση, και η αναπαραγωγή των σχέσεων εξουσίας. Συγκεκριμένα, ο Allan Jacobs στο βιβλίο του *Great Streets*, αναφερόμενος στην σημασία του δημόσιου χώρου στην πόλη αναφέρει πως μέσω των δημόσιων αστικών χώρων οι άνθρωποι έχουν την ευκαιρία να αλληλεπιδρούν ο ένας με τον άλλον αλλά και με το παρελθόν τους. Τονίζει ιδιαίτερα τη σημασία του δρόμου, υποστηρίζοντας πως οι δρόμοι επιτρέπουν στους ανθρώπους να αλληλεπιδρούν μεταξύ τους, αλλά και με το παρελθόν. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει,

1 Gehl, J. (2013). Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια: Χρησιμοποιώντας το δημόσιο χώρο. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

2 Sennett, R. (1974). *The fall of public man*. Νέα Υόρκη: Norton & Company, όπως αναφέρεται από τον Panu Lehtovuori στη διατριβή του *Experience and conflict*

3 Ταγκαλίδου, Τ. (2006). Δημόσιες στιγμές - Ο δημόσιος χώρος ως ιδιωτικός. www.reconstruction.gr. Αθήνα.

ένας συγκεκριμένος δρόμος μπορεί να ξεκλειδώσει αναμνήσεις και να δημιουργήσει την προσδοκία του να αντικρίσεις κάτι ευχάριστο ή να συναντήσεις κάποιον γνωστό ή άγνωστο, την πιθανότητα μιας συναναστροφής.⁴

Το χαρακτηριστικό της ελεύθερης και ισότιμης πρόσβασης στον δημόσιο χώρο κατακτήθηκε μέσα από κοινωνικούς αγώνες και ακόμα και στις μέρες μας δεν είναι δεδομένο. Ενώ η συμμετοχή στο δημόσιο χώρο έχει απαλλαχτεί από περιορισμούς που αφορούν το φύλο, την τάξη και την φυλή, εξακολουθεί να διατηρεί «κανονιστικό» χαρακτήρα, αποτελώντας έναν χώρο ένταξης και αποδοχής όπου οι «ξένοι» θα πρέπει να αγωνιστούν για την ένταξη τους στη δημόσια σφαίρα⁵.

Είναι απαραίτητο να αναγνωριστεί η πολιτική φύση των δημόσιων δραστηριοτήτων, προκειμένου να κατανοηθεί η δημόσια ζωή σε σχέση με τους δημόσιους αστικούς χώρους. Η συμμετοχή των πολιτών στη δημόσια ζωή μπορεί να έχει διπλή ερμηνεία: από κάποιους εκλαμβάνεται ως μια απειλητική πράξη και από άλλους ως απελευθερωτική πράξη. Η εκάστοτε εξουσία μπορεί να ελέγξει τη δημόσια φωνή περιορίζοντας την πρόσβαση σε δημόσιους χώρους και ελέγχοντας τον επιτρεπόμενο αριθμό εισερχομένων σε αυτούς. Για παράδειγμα, ιστορικά στις ΗΠΑ απαγορεύονταν στα πάρκα συζητήσεις περί πολιτικών ή θρησκευτικών θεμάτων. Κι αυτό γιατί η δημόσια σφαίρα – δημόσια ζωή είναι ο φορέας όπου οι άνθρωποι συμμετέχουν ενωμένοι για να διαμαρτυρηθούν για την αδικία, να διεκδικήσουν τα δικαιώματά τους, να προκηρύξουν την ελευθερία τους. Όλες αυτές οι δράσεις και οι κοινωνικοί αγώνες γίνονται ορατοί στους δημόσιους χώρους⁶.

Ο Γιώργος Βελεγράκης επισημαίνει μια σχέση μεταξύ της φυσικής υπόστασης του αστικού δημόσιου χώρου και των πολιτικών αυτού που νοείται ως δημόσια σφαίρα: *η δημόσια σφαίρα δεν είναι καθολική και αχωρική, αλλά υπόκειται σε συγκεκριμένες γεωγραφικές και ιστορικές δεσμεύσεις του φυσικού χώρου*. Τα ερωτήματα που θέτει στη συνέχεια, θεωρούμε πως είναι σημαντικό να διατυπωθούν και στην έρευνά μας, και επιχειρούμε να τα απαντήσουμε στην πορεία. Δηλαδή, πώς ο φυσικός σχεδιασμός του δημόσιου χώρου της πόλης αντιστοιχεί σε πιο αυταρχικές ή πιο δημοκρατικές μορφές διακυβέρνησης, αλλά και πώς σχετίζεται με τη δυνατότητα πολιτικής κινητοποίησης, και πιθανότατα με σύγκρουση⁷.

4 Jacobs, A. Great Streets, όπως αναφέρεται στο άρθρο του Larco, N. (2003). What is urban. University of California.

5 Habermas, J., 1989 [1962]: The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society, trans. T. Burger. Cambridge, MA: The MIT Press

6 Carr S., F. M. (1992). Public Space. Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.

7 Βελεγράκης, Γ. (2012, Μάρτιος). Για το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη. RED notebook . www.rnbnet.gr.

Πως χρησιμοποιείται ο δημόσιος αστικός χώρος από την εξουσία – Χώρος για την προβολή του κράτους

Η παρουσία του κράτους θεωρείται απαραίτητη, κατά τον Castells, για τη διαχείριση των προβλημάτων της πόλης, όπως τα ζητήματα στέγασης, ή το πρόβλημα των μεταφορών. Αυτό συμβαίνει διότι το κράτος έχει διπλό ρόλο, τόσο ως ο κεφαλαιούχος που επενδύει στο οικονομικό πεδίο, όσο και ως διαχειριστής στο τεχνικό και πολιτικό πεδίο. Επομένως, είναι ο ρυθμιστικός παράγοντας της καθημερινής ζωής των πολιτών, μέσω μιας προσπάθειας να διαχειριστεί τα προβλήματα θεσπίζοντας θεσμούς και πρακτικές που διαμορφώνουν τον πολεοδομικό σχεδιασμό⁸. Γίνεται, άρα, μέσω της πολεοδομίας, εμφανής η βούληση της εξουσίας όσον αφορά τη συνολικότερη διαχείριση της κοινωνικής ζωής.

Για τη ρύθμιση της καθημερινότητας για τους απλούς πολίτες, χρησιμοποιούνται ο αστικός σχεδιασμός, η αρχιτεκτονική και τα μνημεία προκειμένου να δημιουργήσουν οδικό και ανοιχτό αστικό χώρο, με σκοπό τη ρύθμιση των κοινών και την προώθηση της κοινωνικής αλληλεπίδρασης⁹. Ειδικά στο κέντρο της πόλης, όπου τοποθετούνται τα πιο σημαντικά πολιτικά, διοικητικά και πολιτιστικά κτήρια, ο δημόσιος αστικός χώρος είναι μια σκόπιμα κατασκευασμένη «σκηνή» για την αυτοπροβολή του Κράτους μέσω μεμονωμένων κτηρίων και χρησιμοποιώντας προοπτικές του χώρου για πολιτική αναγνώριση, για την απονομή ρόλων στους πολίτες, και για τις δραστηριότητες της κοινωνίας των πολιτών και τις εμπειρίες της κοινότητας.

Για τον D. Harvey, ο αστικός χώρος θεωρείται σύμβολο δύναμης και εξουσίας¹⁰. Και με βάση τη μελέτη της E. Bendikaf, προκύπτει το συμπέρασμα πως για την εκάστοτε κυβέρνηση, το κέντρο της πόλης με τις πλατείες του, τους πλατείς δρόμους και τα μνημεία, είναι ένα μέρος για παρουσιάσεις αναγνωρισμένου κύρους, και εκδηλώσεις στο πλαίσιο γιορτών, θριάμβων, στρατιωτικών παρελάσεων, επισκέψεις αρχηγών κρατών και άλλων εθνικών και εορταστικών επετείων. Αυτές οι επίσημες ενέργειες χαρακτηρίζονται από οργανωμένες και ελεγχόμενες συγκεντρώσεις που λαμβάνουν χώρα σε συγκεκριμένες περιστάσεις. Το κέντρο χρησιμοποιείται για να εξυπηρετεί την «κολακεία» του Κράτους, και ο δημόσιος αστικός χώρος γενικά προορίζεται για

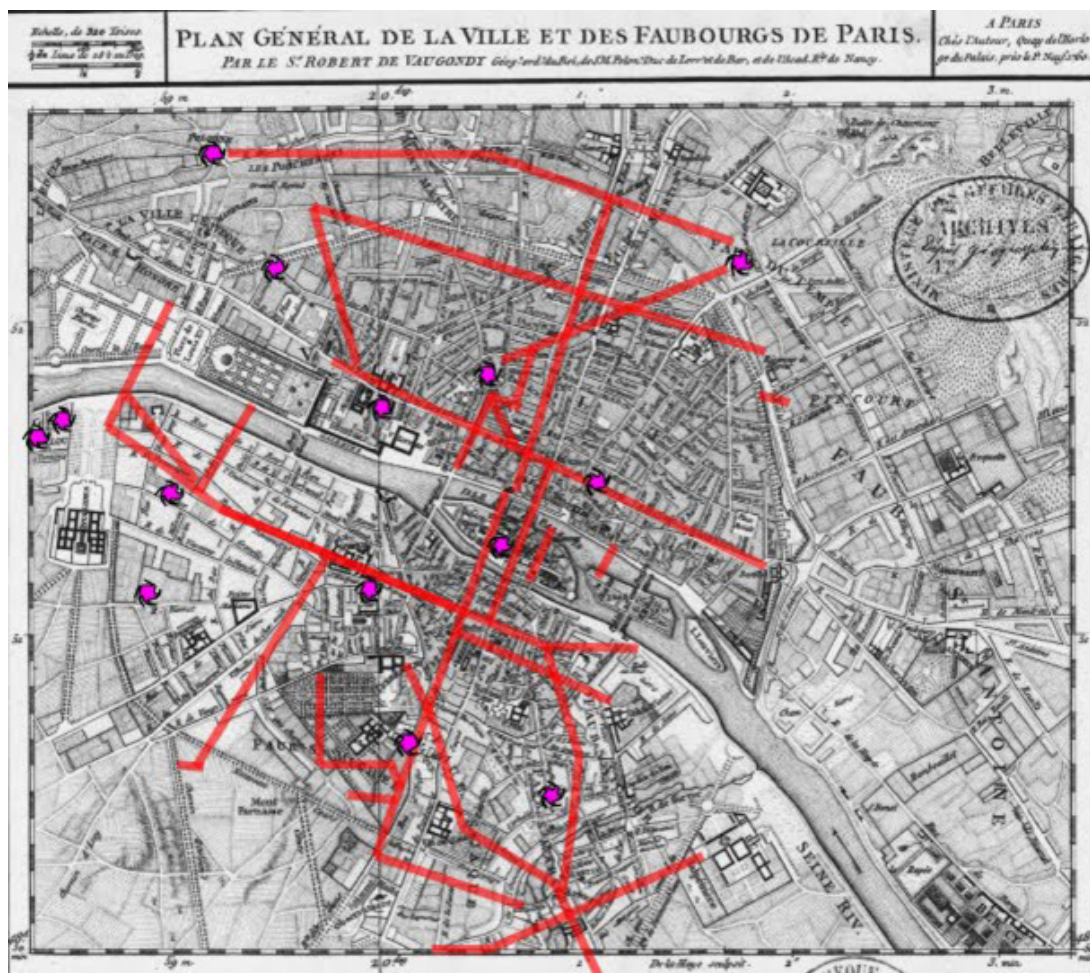
8 Castells, M. (1980). Πόλη και κοινωνικοί αγώνες. Αθήνα: Εκδόσεις Αγώνας

9 Bendikaf, E. (n.d.). The Public Urban Space in the Modern Age: Technical Functionality and Regulation. Deutsches Institut Für Urbanistik . <http://www.difu.de>.

10 Βλ. όπ. π. Harvey

να λειτουργεί προς το συμφέρον της πολιτικής εξουσίας. Γενικά, τα δημοκρατικά συστήματα χρησιμοποιούν τον υπάρχοντα ιστορικό αστικό χώρο για την αυτοπροβολή τους. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, αντίθετα, επανασχεδιάζουν το δημόσιο χώρο σε μια μεγαλύτερη κλίμακα, προκειμένου να ικανοποιήσουν τους ιδεολογικούς τους σκοπούς. Ο αποκλεισμός των Εβραίων από τον αστικό χώρο με τον εξαναγκασμό να φορούν το κίτρινο αστέρι του Δαβίδ, ο οποίος εφαρμόστηκε από τους Εθνικοσοσιαλιστές το 1941 ήταν ένα ακραίο παράδειγμα τέτοιων πρακτικών¹¹.

Το εγχειρίδιο του επανασχεδιασμού μιας πόλης με σκοπό να καταστεί περισσότερο ασφαλής σε ενδεχόμενη αστική ταραχή, είναι έργο του Βαρόνου Haussmann, διοικητή του Παρισιού κατά τη διάρκεια της ηγεμονίας του Λουδοβίκου Ναπολέοντα, ο οποίος ανήλθε στην εξουσία με τη βοήθεια του Παρισινού όχλου, και για το λόγο αυτό, εκτιμούσε τη σημασία του. Τα οδοφράγματα είχαν ανεγερθεί το λιγότερο οχτώ φορές ανάμεσα στο 1827 και το 1849 στους δρόμους του Παρισιού.

4. Ανάπλαση Haussmann στο Παρίσι. Διάγραμμα πρότασης.

¹¹ Βλ. όπ. π. Bendikat, Space for staging the State

Οι νέες φαρδιές λεωφόροι, όπως η Rue de Rivoli, Boulevard Sevastopol και Boulevard Voltaire, οι οποίες διανοίχτηκαν μέσα σε κάποιες από τις εναπομείνουσες πυκνοκατοικημένες συνοικίες της εργατικής τάξης εντός των τειχών, βελτίωσαν δραματικά την προσβασιμότητα και τα πεδία πυρός. Το μεγαλύτερο μέρος της πόλης μπορούσε τώρα να έρθει υπό έλεγχο «με το φύσημα ενός κανονιού», όπως είχε δείξει πρώτος ο Ναπολέοντας το 1974.¹²

Στην υπηρεσία της δημόσιας επίδειξης εξουσίας τέθηκαν μεγάλοι οδικοί άξονες και χώροι παρελάσεων, για να φιλοξενήσουν αγώνες μεγάλης κλίμακας. Σκοπός τους ήταν να τονίσουν την ικανότητα του καθεστώτος να ανταποκριθεί και να ασκεί έλεγχο. Λειτουργικές ανησυχίες, όπως η μείωση της κυκλοφορίας στο κέντρο της πόλης υποτάχθηκαν σε ζητήματα κύρους. Προκειμένου να ανταποκριθούν στη λειτουργία τους, αυτοί οι δρόμοι ήταν κεντρικά τοποθετημένοι, ευθείς και με σεβαστό πλάτος, ενώ κατά μήκος τους τοποθετούνταν μνημειώδη δημόσια κτήρια, με επιβλητικές προσόψεις σε ενιαίο ύψος, ώστε να ολοκληρώνεται το σκηνικό.

Είναι σχεδόν κανόνας, ότι πολιτικοκοινωνικές συγκρούσεις διεξάγονται στους δρόμους του κέντρου της πόλης. Όποιος ελέγχει αυτούς τους χώρους, κατέχει και την εξουσία. Άρα και κάθε κατάληψη των χώρων αυτών, αφορά πάντα στην προσπάθεια ανάκτησης εξουσίας από τα υποκείμενα. Η τεράστια πολιτική σημασία του δημόσιου χώρου στο κέντρο της πόλης αποδεικνύεται επίσης και από την ονομασία των οδών, των πλατειών και των υπόγειων σταθμών. (π.χ. για την Αθήνα: πλατεία Συντάγματος (πρώην Ανακτόρων), οδός Βασιλίσσης Σοφίας, πλατεία Όθωνος (μετέπειτα Ομόνοια) κλπ.)

¹² Ashworth, G. J. (1991). *War and the City*. Routledge.

Πως χρησιμοποιείται από τους πολίτες (και το σώμα ως πολιτικό όπλο)

Οι πραγματικές λοιπόν πηγές αλλαγής και ανανέωσης της πόλης είναι τα κοινωνικά κινήματα της πόλης, και όχι οι οργανισμοί σχεδιασμού¹³. Εδώ ο Castells θέλει να τονίσει τη δυναμική που έχουν οι μαζικές κινητοποιήσεις των πολιτών, αφού οποιοσδήποτε σχεδιασμός και να επιβληθεί από την πλευρά της κρατικής εξουσίας, δεν έχει καμία ισχύ εάν δεν ανταποκρίνεται στις συλλογικές ανάγκες της κοινωνίας. Ενθαρρύνει ακόμα, τη συμμετοχή των πολιτών στο σχεδιασμό της πόλης τους, όχι παθητικά, δηλαδή με τους τεχνικούς όρους που τίθενται από την πλευρά των εκάστοτε πολεοδομών, αλλά μέσω της λαϊκής κινητοποίησης, η οποία μετατρέπεται σε πολιτική βούληση και μπορεί να αλλάξει ριζικά τη διάρθρωση της κοινωνίας και, άρα, και την οργάνωση της πόλης.

Σε αυτό φαίνεται να συμφωνεί και ο D. Harvey, περίπου τρεις δεκαετίες αργότερα, όταν υποστηρίζει τη σύσταση συμμαχίας για το δικαίωμα στην πόλη. Πρέπει να οριστεί σαφέστερα ο ορισμός του δημόσιου, ώστε να μην περιλαμβάνει μόνο την πραγματική πρόσβαση στο λεγόμενο δημόσιο χώρο, αλλά και τη δημιουργία νέων κοινών χώρων για την κοινωνικοποίηση και πολιτική δράση¹⁴.

«Η πόλη είναι η πιο συνεπής και η πιο επιτυχημένη προσπάθεια του ανθρώπου ν' ανακατασκευάσει τον κόσμο στον οποίο ζει, ώστε να συμφωνεί με τις επιθυμίες του... έμμεσα και χωρίς καμία σαφή αίσθηση της φύσης της αποστολής του, φτιάχνοντας την πόλη, ο άνθρωπος ξαναέφτιαξε τον εαυτό του»¹⁵

Robert Park

Επομένως, το δικαίωμα στην πόλη, είναι το δικαίωμα των πολιτών να την αλλάξουν και να την επανεφεύρουν σύμφωνα με τις συλλογικές ανάγκες και επιθυμίες τους, το οποίο έχει άμεση σχέση με την άσκηση συλλογικής εξουσίας στις διαδικασίες αστικοποίησης.

Σημαντικό στοιχείο είναι και ο ρόλος του σώματος καθεαυτού σε κάθε διεκδίκηση του δημόσιου αστικού χώρου, συμπεριλαμβανομένης και της κατάληψής του από τους πολίτες. Ως πράξη διαμαρτυρίας, η κατάληψη είναι η είσοδος και κατοχή ενός κτηρίου,

¹³ Βλ. Castells, όπ. π. σελ. 19

¹⁴ Βλ. όπ. π. Harvey

¹⁵ Όπως αναφέρεται στον Harvey (Εξεγερμένες πόλεις)

χώρου, ή συμβολικού τόπου. Ως εκ τούτου, οι καταλήψεις συχνά συνδυάζουν κάποια χαρακτηριστικά, όπως: η πρόκληση για την κυριότητα του χώρου ο οποίος εμπλέκεται, η προσπάθεια να κερδηθεί η προσοχή του κοινού, η πρακτική χρήση των εγκαταστάσεων που έχουν καταληφθεί και ο επαναπροσδιορισμός του κατειλημμένου χώρου. Οι καταλήψεις μπορούν να επιτευχθούν με διάφορους βαθμούς σωματικού δυναμικού προκειμένου να αποκτηθεί ο χώρος και να μπορέσουν να τον υπερασπιστούν. Διαφέρει, ακόμα, και η διάρκειά τους, αφού μπορεί να είναι πολύ σύντομες (όπως θα δούμε παρακάτω, η κατάληψη του κτηρίου της Νομικής στην Αθήνα το Νοέμβριο του '73 κράτησε μόνο μιάμιση μέρα) ή και να διαρκούν πολύ περισσότερο, εβδομάδες, μήνες ή και χρόνια.¹⁶ Ιστορικά, η κατάληψη ως τρόπος επίτευξης αλλαγής, γεννήθηκε από τους εργατικούς αγώνες, που απαιτήσαν από υψηλότερους μισθούς μέχρι και την κατάργηση του καπιταλισμού. Η τακτική που χρησιμοποιήθηκε αρχικά ήταν η καθιστική διαμαρτυρία, μια μορφή πολιτικής ανυπακοής στην οποία μια οργανωμένη ομάδα εργαζομένων, που εργάζονται συνήθως σε ένα εργοστάσιο ή άλλη κεντρική τοποθεσία, καταλαμβάνει το χώρο εργασίας, κάθονται στις θέσεις τους, εμποδίζοντας αποτελεσματικά τους εργοδότες από την αντικατάστασή τους με απεργοσπάστες ή, σε ορισμένες περιπτώσεις, να μεταφέρουν την παραγωγή σε άλλες περιοχές.¹⁷

Αυτό που αποκαλύπτει ο όρος «κατάληψη», είναι ότι προκειμένου να «καταλάβουμε» ένα χώρο, χρειαζόμαστε το σώμα μας, και ότι η ίδια η ενέργεια της συγκέντρωσης των σωμάτων στο δημόσιο χώρο, είναι μια πολιτική πράξη. Κάθε δεδομένη στιγμή, καλούμαστε να επιλέξουμε που θα τοποθετήσουμε το σώμα μας στο χώρο. Αυτή η επιλογή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ως μια «απαραίτητη αλλά και ριζική πολιτική χειρονομία, που ενεργοποιείται εκ νέου κάθε στιγμή της ζωής μας». Το να επιλέξει να βρεθεί κάποιος σε δημόσιο χώρο, επιδεικτικός στο να έρθει σε επαφή με άλλα «σώματα» ή να μείνει στον προστατευμένο χώρο της ιδιωτικής σφαίρας, αυτή είναι η στοιχειώδης διάσταση αυτής της επιλογής. Ακόμα, το να σχηματίσει ένα συλλογικό σώμα, ή να επιμένει στην ατομικότητα του εαυτού του, είναι μια άλλη στοιχειώδης επιλογή. Αναγνωρίζοντας ότι η αρχιτεκτονική λειτουργεί οργανωτικά για τα σώματα στο χώρο, είναι σημαντικός ο αντίκτυπός της ως το πολιτικό όπλο, που αναπόφευκτα είναι¹⁸.

Κοινωνικά και πολιτικά κινήματα συγκεντρώνουν τις δραστηριότητές τους στους δρόμους και τις πλατείες του κέντρου της πόλης, ως σημεία της προφορικής και μη έκφρασης της γνώμης, και των συμβολικών πράξεων. Εάν αυτές οι ενέργειες

¹⁶ Σε ορισμένες περιπτώσεις μακρόχρονης κατάληψης, χρησιμοποιείται και ο όρος protest camp (στρατόπεδο διαμαρτυρίας), αν και η κατάληψη υποδηλώνει συχνά τη χρήση του χώρου χωρίς άδεια ή κατά παράβαση της κυβερνητικής εξουσίας.

¹⁷ Occupation (protest). (n.d.). Ανάκτηση από Wikipedia, the free encyclopedia: <http://en.wikipedia.org>

¹⁸ Lambert, L. (2013). Εισαγωγή. The Funambulist Pamphlets Vol. 5 Occupy Wall Street .

5. Εικόνα από διαδήλωση

διαδραματίζονταν σε χώρους της λιγότερο «δημόσιας» σφαίρας, η επίσημη ερμηνεία τους (από την επίσημη εξουσία) θα τις χαρακτήριζε ως «απολίτιστες», «άγριες» και «ζωώδεις». Ο δρόμος έγινε ένας τόπος συλλογικής κοινωνικής εκδίκησης, με τη μορφή διαδηλώσεων και εξεγέρσεων. Αυτό συμβαίνει με τις παρελάσεις της Πρωτομαγιάς, τις πολιτικές συγκρούσεις στο δρόμο στη Δημοκρατία της Βαϊμάρης, τις διαδηλώσεις των Γάλλων Κομμουνιστών την περίοδο του Μεσοπολέμου και τις φοιτητικές διαδηλώσεις μεταπολεμικά. Η συμβολική αξία που μπορεί να αναλάβει ένας αστικός χώρος, αποδεικνύεται και από τις συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και αστυνομίας στο Παρίσι το Μάιο του 1968, για τον έλεγχο του Quartier Latin. Το κράτος αντέδρασε απαγορεύοντας τις διαδηλώσεις μέσα σε μια καθορισμένη ζώνη γύρω από τις εγκαταστάσεις της κυβέρνησης, με την ανάπτυξη της αστυνομίας, καθώς και με την εφαρμογή του ποινικού δικαίου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, η κυβέρνηση χρησιμοποίησε το μέσο των χωρικών-πολιτικών επιλογών. Για παράδειγμα, μεταξύ 1927 και 1934, ο Γάλλος αρχηγός της αστυνομίας Jean Chiappe αρνήθηκε με διάταγμα στους κομμουνιστές το δικαίωμα να διαδηλώνουν στο Παρίσι, περιορίζοντάς τους στα προάστια.¹⁹

19 Βλ. όπ. π. Bendikat, Space for Participatory Civil Society Uses

Ποια είναι η έννοια των αστικών συγκρούσεων

Ξαφνικά, η κανονική και υπόκωφη βουή της κυκλοφορίας διακόπτεται από μια ακαθόριστη αναταραχή. Βήματα, φωνές, κραυγές, θόρυβοι μετάλλου και γυαλιού. Η ροή των αυτοκινήτων σταματά, σχηματίζονται ομάδες, η κινούμενη μάζα πληθαίνει και κομμάτια από πανί, χαρτί και ξύλο μιλούν για λογαριασμό τους. Και για την πόλη τους. Απέναντι, οι αιώνιοι κρανοφόροι, η τάξη στην άκρη του ρόπαλου, το βήμα κοφτό και σε λίγο η έφοδος, η βία, η άρνηση. Πότε το αέριο, πότε το αίμα, πότε ο υπόκωφος κρότος ενός πυροβόλου. Και πάντα, κάτω από αυτές τις διάφορες μορφές, η σύγκρουση. Ανάμεσα σ' αυτούς που μιλούν για δικό τους λογαριασμό και σ' εκείνους που μιλούν για λογαριασμό των άλλων που διατάζουν. Ανάμεσα σ' αυτούς που θέλουν ν' αλλάξουν τη ζωή και σ' εκείνους που θέλουν ν' αποκαταστήσουν αυτή την υπόκωφη βουή μιας κανονικής κυκλοφορίας στον καθημερινό ρυθμό των πραγμάτων που συμβαίνουν χωρίς να συμβούν²⁰.

Με αυτά τα λόγια, ο Castells αναφέρεται πολύ παραστατικά σε κινητοποιήσεις των πολιτών που πραγματοποιούνται εδώ και δεκαετίες στα μεγάλα αστικά κέντρα ανά τον κόσμο, και παρατηρούμε ότι, λίγο πολύ, η περιγραφή αυτή ανταποκρίνεται σε όλες σχεδόν τις διαδηλώσεις.

Στις πόλεις συνυπάρχουν διαφορετικοί, αντιθετικοί και συγκρουσιακοί φορείς, πρακτικές και διατάξεις. Σύμφωνα με τον Häussermann²¹, για να είναι οι πόλεις πραγματικά «αστικές», θα πρέπει να εξυπηρετούν την ποικιλομορφία και την ετερότητα, επιτρέποντας την ένταξη του Άλλου. Οι συγκρούσεις δεν είναι εξαίρεση, αλλά μάλλον ένα δομικό στοιχείο τις «αστικότητας» των πόλεων²².

Μόνο η συνενύρεση, η αντιπαράθεση και η σύγκρουση πολλών ατόμων και εμπειριών δίνει πραγματικά δημόσιο χαρακτήρα σ' ένα χώρο²³. Μέσω της σύγκρουσης, η «μάζα» αποκτά κοινό σκοπό, καθώς τα προσωπικά συναισθήματα του καθενός αποκτούν

20 Castells, M. (1980). Πόλη και κοινωνικοί αγώνες. Αθήνα: Εκδόσεις Αγώνας.

21 Häussermann 1995, quoted in Groth & Corijn 2005, 513, όπως αναφέρεται από τον Panu Lehtovuori στη διατριβή του Experience and Conflict

22 Lehtovuori, P. (2005). Experience and Conflict: The dialectics of the production of public urban space in the light of new event venues in Helsinki 1993–2003. Espoo, Finland: Centre for Urban and Regional Studies Publications.

23 Όπ. π. Lehtovuori (2005)

συλλογική πολιτική υπόσταση. Επομένως, από τη συγκέντρωση των «ενεργών», υπό αυτή την έννοια, υποκειμένων, προσδίδεται στους αστικούς δημόσιους χώρους ισχυρή κοινωνική σημασία.

Οι πόλεις ανέκαθεν αποτελούσαν τόπο σύγκρουσης, πολέμου, ρατσισμού, θρησκευτικής έχθρας, κοινωνικής αποβολής των φτωχών, σύμφωνα και με τη Saskia Sassen. Παρ' όλ' αυτά, όταν τα εθνικά κράτη ανταποκρίνονται σε στρατιωτικές συρράξεις, οι πόλεις έχουν την τάση να διαχειρίζονται τη σύγκρουση μέσω του εμπορίου και της πολιτικής δραστηριότητας. Πλέον, μεγάλες εξελίξεις στη σύγχρονη παγκόσμια σφαίρα σηματοδοτούν ότι οι πόλεις χάνουν αυτή τη δυνατότητα, και μετατρέπονται σε τόπους νέων τύπων συγκρούσεων, όπως ο ασύμμετρος πόλεμος²⁴ και η αστική βία. Οι πυκνοί και συγκρουσιακοί χώροι των πόλεων, κυριευμένοι από την ανισότητα και την αδικία, μπορούν να γίνουν οι τόποι για μια ποικιλία δευτερευόντων, περισσότερο «ανομικών» τύπων συγκρούσεων²⁵. (π.χ. σε σχέση με τα ναρκωτικά)

Ακόμα, ο David Harvey στο βιβλίο του Εξεγερμένες Πόλεις, αναλύει την πόλη ως διαδικασία παραγωγής υπεραξίας, τόπο επένδυσης του πλεονάζοντος κεφαλαίου και τόπο αντίστασης και ταξικών συγκρούσεων. Υποστηρίζει ότι οι πόλεις στις οποίες ζούμε, είναι όλο και περισσότερο διαιρεμένες, κατακερματισμένες και συγκρουσιακές. Τα αποτελέσματα της αυξανόμενης πόλωσης στην κατανομή του πλούτου και της δύναμης, αποτυπώνονται ανεξίτηλα στις χωρικές μορφές των πόλεων μας, οι οποίες γίνονται όλο και περισσότερο πόλεις οχυρωμένων θραυσμάτων, περιφραγμένων κοινοτήτων και ιδιωτικοποιημένων δημόσιων χώρων που βρίσκονται υπό συνεχή επιτήρηση²⁶. Ωστόσο, η πόλη φέρει και ανθρώπινα χαρακτηριστικά, τα οποία αναδύονται μέσα από τις πρακτικές μας στους διάφορους χώρους της.

Έτσι, τα αστικά τοπία γίνονται συχνά σκηνικά ισχυρών ταξικών συγκρούσεων, ώστε οι διοικήσεις αναγκάζονται να παράσχουν δημόσια αγαθά, τα οποία μαζί με τους δημόσιους χώρους συμβάλλουν σημαντικά στα χαρακτηριστικά των κοινωνιών. Παρ' όλ' αυτά, απαιτείται και πολιτική δράση εκ μέρους των πολιτών προκειμένου να

24 Ως ασύμμετρος πόλεμος χαρακτηρίζεται η στρατιωτική δύναμη των εμπόλεμων διαφέρει σημαντικά (ή η στρατηγική/ τακτική)

Ο όρος χρησιμοποιείται συχνά για να περιγράψει έντονα βίαιη σύγκρουση μεταξύ μιας επίσημης στρατιωτικής δύναμης ενάντια σε έναν «ανεπίσημο», λιγότερο εξοπλισμένο, με μικρότερη στήριξη και ανθρώπινο δυναμικό, αλλά ανθεκτικό αντίπαλο.

Ως ασύμμετρος πόλεμος ονομάζονται και οι αστικές συγκρούσεις.

25 Sassen, S. (2011). When the City Itself Becomes a Technology of War. Ανάκτηση από www.thefunambulist.net.

26 Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. Verso Books.

6. Σκίτσο εργατικής απεργίας

οικειοποιηθούν το δημόσιο χώρο της πόλης και να τον καταστήσουν πράγματι δημόσιο. Τέτοια παραδείγματα αποτελούν οι πλατείες που καταλήφθηκαν από πολίτες κατά το Κίνημα των Αγανακτισμένων όπως η πλατεία Συντάγματος στην Αθήνα, η Ταχρίρ στο Κάιρο, η Plaza de Catalunya στη Βαρκελώνη και άλλες. Συνοπτικά, ο Harvey βλέπει την προοπτική του κοινωνικού αγώνα ως αναγκαία για το πώς, από ποιον και για ποιον θα ρυθμιστεί η παραγωγή και η πρόσβαση σε δημόσιους χώρους και δημόσια αγαθά.

Η Saskia Sassen κάνει μια άλλη ανάλυση σχετικά με την αστική βία. Υποστηρίζει μεν πως οι πόλεις εισάγονται στο πεδίο των προκλήσεων της παγκόσμιας διακυβέρνησης ως τόποι αναπαράστασης νέων μορφών βίας, που προκύπτουν από διάφορες κρίσεις, για παράδειγμα την οικονομική. Μπορούμε όμως να προβλέψουμε μια ποικιλία μορφών βίας που δεν αφορούν πλέον στο θέμα της καλής διακυβέρνησης εκ μέρους της εξουσίας, αλλά θεωρείται πρόκληση το να ληφθεί υπ' όψιν και ο παράγοντας των διαφόρων ειδών του στρες που προκύπτουν από την καθημερινή ζωή της βίας και της ανασφάλειας σε πυκνοδομημένους χώρους. Σε κάποιες περιπτώσεις θεωρείται απαραίτητη ακόμα και η ανάμειξη του στρατού, κάτι το οποίο μπορεί να είναι ανεπαρκές σα λύση, ή να κλιμακώσει τη σύγκρουση.²⁷

Πρωταγωνιστικό ρόλο σε όλες τις περιπτώσεις που αναφέρθηκαν προηγουμένως, κατέχουν οι δρόμοι της πόλης. Ο δρόμος είναι δημόσιος χώρος που ιστορικά έχει μετατραπεί πολλές φορές μέσω της κοινωνικής δράσης σε κοινό επαναστατικών κινημάτων και αιματηρής καταστολής από την πλευρά της εκάστοτε εξουσίας. Όπως υποστηρίζεται στο Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη, αποτελεί πρωταρχικό σημείο ελέγχου και πεδίο αμφισβήτησης της καθημερινής ζωής. Σε οριακές στιγμές, όπως δηλαδή κατά τη διάρκεια μιας σύγκρουσης, πρωταγωνιστεί ο φυσικός χώρος της πόλης, άρα και τα κτήρια, οι πλατείες, οι δρόμοι, οι οποίοι από δίοδοι επικοινωνίας και χώροι συνάντησης ανθρώπων, μετατρέπονται σε κανάλια ροής συγκρούσεων. Διακόπτεται η κυκλοφορία και οι χρήσεις του δρόμου μεταστρέφονται. Δεν είναι λοιπόν παράδοξο να ισχυριστεί κανείς πως όποιος γίνεται κυρίαρχος του δρόμου, μπορεί να ελέγχει την ολόκληρη την πόλη.²⁸

27 Sassen, S. (2011). When the City Itself Becomes a Technology of War. Ανάκτηση από www.thefunambulist.net.

28 Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη : Χωρική ανάλυση της εξέγερσης του Δεκεμβρη 2008. (2010). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις για τους χωρικούς ανταγωνισμούς.

7. Τμήμα από πίνακα του Ιερώνυμου Μπος (*Tondal's Vision*)

Ανάλυση της σύγχρονης Αθηναϊκής συνθήκης και το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη. Η Αθήνα ως πεδίο συγκρούσεων

Χαρακτηριστικό του δημόσιου χώρου της Αθήνας σήμερα, είναι ότι έχει γίνει συνώνυμος του ελέγχου και της συνεχούς ανάγκης για ταυτοποίηση των κατοίκων, οι οποίοι δικαιούνται να υπάρχουν σ' αυτόν εάν και εφ' όσον δεν έρχονται σε αντίθεση με την εξουσία,²⁹ ενώ χαρακτηρίζεται και ως κατακερματισμένος, υπολειμματικός και συρρικνωμένος³⁰. Ο Γ. Βελεγράκης επηρεασμένος από τον D. Harvey, αναγνωρίζει ότι το δικαίωμα στην πόλη αποκτά στον παρόντα χρόνο και χώρο επιπλέον σημασία, και αφορά την εναντίωση σ' αυτόν τον περιορισμό ουσιαστικής βίωσης της πόλης. Έτσι, ο αστικός δημόσιος χώρος χάνει τα χαρακτηριστικά αυτά που του προσδίδουν τον όντως δημόσιο χαρακτήρα, όπως αναλύθηκε και σε προηγούμενη ενότητα: την συνύπαρξη των πολιτών και συνδιαμόρφωση απόψεων.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η κρατική καταστολή ενάντια στους Αγανακτισμένους πολίτες της πλατείας Συντάγματος το καλοκαίρι του 2011. Παρομοιάζονται με «εκ φύσεως» παράνομους πολίτες, οι οποίοι οικειοποιούνται το δημόσιο χώρο με μη επιτρεπτές δράσεις, που περιλαμβάνουν και την πολιτική συνεύρεση. Στο όνομα της ευημερίας των πολιτών και της διατήρησης της κοινωνικής συνοχής και της τάξης, υπάρχει η τακτική της γενίκευσης της καταστολής, η οποία νομιμοποιείται και παγιώνεται με το πρόσχημα της διαχείρισης εκτάκτων καταστάσεων.

Παρά τις αντιδράσεις από το κράτος, οι κινηματικές διαδικασίες των κατοίκων της Αθήνας αποδεικνύουν την προσπάθειά τους να επανακαταλάβουν τους δημόσιους χώρους της, δρόμους, πλατείες, ακόμα και κτήρια, και να «επιβάλλουν» τους δικούς τους κανόνες, σύμφωνα με τις ανάγκες τους και ενάντια στα πρότυπα που έχουν καθιερωθεί «από τα πάνω». Στο κάτω κάτω, η πόλη δεν είναι μια άψυχη κατασκευή, αλλά άμεσα εξαρτώμενη από τους κατοίκους της, καθώς αποτελεί το χωρικό πλαίσιο της καθημερινότητάς τους.

Το έδαφος της Αθήνας έχει γίνει πεδίο μάχης αναρίθμητες φορές. Ο χώρος διεξαγωγής των μαχών θα περιλαμβάνει σχεδόν πάντα το Πολυτεχνείο στην οδό Πατησίων, το

²⁹ Βελεγράκης, Γ. (2012, Μάρτιος). Για το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη. RED notebook . www.rnbnet.gr.

³⁰ Όπως αναφέρεται στο Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη

Πανεπιστήμιο και τα Προπύλαια επί της οδού Πανεπιστημίου, τα γειτονικά πανεπιστημιακά κτήρια (ΑΣΟΟΕ, Χημείο, Νομική) και τα Εξάρχεια. Η χωρική συγκέντρωση και η πυκνότητα των συγκρούσεων δεν είναι τυχαία. Η ίδρυση των πρώτων πανεπιστημιακών και πολυτεχνικών σχολών της Αθήνας (στα μέσα του 19^{ου} και αρχές του 20^{ου} αι.) πραγματοποιήθηκε στα όρια του τότε αστικού ιστού και σαφώς αυτό έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο για το μετέπειτα χαρακτήρα του αθηναϊκού κέντρου. Ο σχεδιασμός τους περιελάμβανε μικρά campus, με διαχειρίσιμες διαστάσεις και μεγάλη πυκνότητα φοιτητών, στοιχεία από τα οποία μπορούμε να υποθέσουμε πως ήταν έντονη η αίσθηση της κοινότητας, που αναπτυσσόταν μεταξύ της φοιτούσας νεολαίας. Από νωρίς λοιπόν στην ιστορία των συγκρούσεων της Αθήνας, το Πανεπιστήμιο και το Πολυτεχνείο αποτέλεσαν σημεία αναφοράς των αγώνων και των κινημάτων. Ακόμα, λόγω της πολυπολιτισμικότητας του κέντρου, καθώς τις τελευταίες δεκαετίες πλήθος μεταναστών συρρέουν στην πρωτεύουσα και αλλάζει η κοινωνική της σύσταση, η Αθήνα είναι ένας ζωντανός χώρος δράσης, κοινωνικών συγκρούσεων, ανταλλαγής ιδεών και σημείο συνάντησης για τους πολίτες της.

Ο αστικός ιστός της Αθήνας αποτελείται κατά κανόνα από μικρό μέγεθος οικοδομικών τετραγώνων, και άρα η απόσταση μεταξύ των διασταυρώσεων των δρόμων είναι αρκετά μικρή. Σε σχέση και με άλλες δυτικές πρωτεύουσες, η Αθήνα έχει πολύ μικρότερα οικοδομικά τετράγωνα και άρα περισσότερους δρόμους. Συνεπώς, ο δημόσιος χώρος της είναι μεγαλύτερος και πυκνότερος, γεγονός που καθιστά πιο δύσκολη την επιτήρησή του. Η χωροταξία της δεν επιτυγχάνει τάξη στο χώρο, ενώ η δομή του χώρου απέχει κατά πολύ από το ιδανικό της εξυγениσμένης, σχεδιασμένης πόλης, κατά τα πρότυπα των ευρωπαϊκών πόλεων. Συγκεκριμένα, η συχνότητα των διασταυρώσεων έχει καθοριστικό ρόλο για τις ροές επικοινωνίας των κατοίκων και την αίσθηση γειτονιάς, αφού όσο μεγαλύτερη είναι η πυκνότητά τους, τόσο περισσότερο ευνοείται η δημόσια συνεύρεση. Αλλά και σε περίπτωση διαδηλώσεων, αστικών εξεγέρσεων και αναταραχών, αποτελεί κρίσιμη παράμετρο για την έκβασή τους, καθώς εξελίσσονται με μεγαλύτερη άνεση ελιγμοί, ο ανταρτοπόλεμος και πραγματοποιούνται αιφνιδιαστικές επιθέσεις στον εχθρό. Γενικά, η ορατότητα, ο αιφνιδιασμός και η δυνατότητα επικοινωνίας, βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τη μορφή του χώρου³¹.

Κλείνουμε με τα λόγια του Βελεγράκη, ο οποίος με τη σειρά του συνοψίζει τη θεωρία του Lefebvre και του Harvey σχετικά με το δικαίωμα στην πόλη:

31 Χωροταξική ανάλυση όπως παρουσιάζεται στο Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη

Η διεκδίκηση του δικαιώματος στην πόλη είναι, με έναν ριζοσπαστικό τρόπο, η διεκδίκηση ενός είδους εξουσίας διαμόρφωσης της διαδικασίας της αστικοποίησης. Είναι ταυτόχρονα και μια αμφισβήτηση των σχέσεων εξουσίας που επιβάλλουν τους τρόπους με τους οποίους οι πόλεις φτιάχνονται και ξαναφτιάχνονται. Η δυνατότητα άσκησης μιας άλλης διαδικασίας αστικότητας, σήμερα, πέραν και μέσα από τη συλλογική πρακτική εναντίωσης στην πόλη του μόνιμου ελέγχου, της ταυτοποίησης και του περιορισμού. Οι μικρότερες ή μεγαλύτερες εξεγέρσεις ανά τις μητροπόλεις του παγκόσμιου καπιταλισμού -πολιτικές γενικές απεργίες στην Ελλάδα, κίνημα των πλατειών σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις, κίνημα «occupy...» στις Η.Π.Α., «αραβική άνοιξη»- μας το θυμίζουν και μας καλούν³².

³² Όπ. π. Βελεγράκης Γ.

2ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η Αθηναϊκή πολεοδομία και οι ιδεολογικοί συμβολισμοί της.

«...δε μας ενδιαφέρει τόσο το ποια είναι αυτή η αρχιτεκτονική/πολεοδομία όσο το γιατί είναι αυτή που είναι, τι συνέβαλε στην ιδιαίτερή της έκφραση, μέσα από ποιες διαδικασίες διαμορφώθηκε και ποιες σχέσεις έχει με τον κοινωνικό της περίγυρο»³³

Το νέο ελληνικό κράτος, μετά την απελευθέρωση από τους Τούρκους, αναζητά πολιτικό ιδεολογικό και οικονομικό προσανατολισμό. Υπάρχουν πολλά ασύμβατα συμφέροντα και η κατάσταση είναι ήδη διαμορφωμένη με έναν ιδιαίτερο τρόπο. Ο πληθυσμός στην επικράτεια είναι κατανεμημένος έτσι ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της Οθωμανικής κυριαρχίας. Επιπλέον, υπάρχει έλλειψη σύγχρονης τεχνογνωσίας και κεφαλαίων. Η Ελλάδα έχει ανάγκη από τοπική συσσώρευση και αλλαγές στην παραγωγή, που μέχρι περίπου το 1870 βασίζεται στη γεωργία.

Η μεγαλοαστική τάξη, που θα μπορούσε να βοηθήσει την κατάσταση, βρίσκεται εκτός συνόρων, στις παροικίες. Δεν διαφαίνονται, δε, κίνητρα εγκατάστασής της στον ελληνικό χώρο. Η έλλειψη όλων αυτών των παραγόντων και των αποθεμάτων που θα ενίσχυαν την οικονομία και την παραγωγή, ώστε να συντονιστεί με την ραγδαία βιομηχανική ανάπτυξη που σημειώνεται ταυτόχρονα στην Ευρώπη, επιδεικνύει την αδυναμία της χώρας να βασιστεί στις δυνάμεις της και σηματοδοτεί το δρόμο προς τη συνολική εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από το αναπτυσσόμενο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Η Α. Λεοντή, αναφερόμενη στον τρόπο που εκφράστηκαν αυτές οι αντιλήψεις, λέει ότι από τις αρχές του 19ου αιώνα, «οι Ευρωπαίοι άρχισαν να καλλιεργούν στην Ελλάδα αφηγήσεις, μεθόδους, κανόνες συμπεριφοράς, τρόπους έκφρασης και θεσμούς ενός λόγου του Ελληνισμού. Όλα αυτά λειτούργησαν ως πειθαρχικές πρακτικές... συστήματα γνώσης που ρυθμίζουν τη σχέση του ανθρώπου με την κοινωνία και το χώρο.³⁴

Η Αθήνα επιλέγεται ως πρωτεύουσα του νέου κράτους και αμέσως παραλαμβάνει το φορτίο που εμπεριέχει αυτός ο τίτλος για μια υποψήφια Ευρωπαϊκή χώρα. Για να επιτευχθεί ο στόχος της εδραίωσης εθνικής πολιτισμικής ταυτότητας απαιτούνται δύσκολες και μακροχρόνιες διαδικασίες, που ξεκινούν από την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική. Οι Βαυαροί έχουν τον πρώτο λόγο σε όλες αυτές τις διαδικασίες, και για αυτό στέλνουν επιτελείο μηχανικών να εκτιμήσει την κατάσταση.

«μια νέα πρωτεύουσα, μια πόλη τεχνητή, δημιουργημένη από το κράτος, τους Βαυαρούς και τη μεταπρατική αστική τάξη».³⁵

³³ Δημήτρης Φιλιππίδης, 1984, Νεοελληνική αρχιτεκτονική, Μέλισσα

³⁴ Άρτεμις Λεοντή, 1998, Τοπογραφίες του Ελληνισμού, Scripta

³⁵ Λίλα Λεοντίδου, 2001, Πόλεις της σιωπής, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Ο Νεοκλασικισμός ως ιδεολογικός μηχανισμός

Η (δια-)φωτισμένη Ευρώπη εκτός των άλλων, έχει σημειώσει μεγάλη πρόοδο και στην αρχιτεκτονική, όπου κάνει την εμφάνισή του ο Νεοκλασικισμός, με προφανείς επιρροές από την αρχαία Ελλάδα και την αρχαία Ρώμη. Συνέτρεχαν, επομένως, τρεις λόγοι για να μεταβεί ο Νεοκλασικισμός σε κυρίαρχη αισθητική της πρωτεύουσας, αλλά και όλων των μεγάλων πόλεων της χώρας. Εκτός του ότι έτσι υλοποιείται η σύσταση ενός ομοιογενούς αστικού χώρου, επιτυγχάνεται και η ένταξη της Αθήνας στην κατηγορία των σύγχρονων Ευρωπαϊκών πόλεων. Εξίσου σημαντικός λόγος, ξεπροβάλλει στη συνείδηση του κόσμου, και η ικανοποίηση της ψευδαισθησης πως θα αναβιώσει το μεγαλείο της αρχαίας Αθήνας και θα αναδειχθεί ο αυθεντικός κλασικισμός.

«Ως διαδεδομένο ρεύμα στη δυτική Ευρώπη συνέδεε οπτικά την Αθήνα με τις άλλες πόλεις που η νέα πρωτεύουσα επιθυμούσε να μιμηθεί: με τις ορατές αναφορές στο αρχαίο ελληνικό παρελθόν τεκμηρίωνε την επιθυμία επιστροφής της αρχαίας ελληνικής αρχιτεκτονικής στη χώρα καταγωγής της»³⁶.

Παρόλο που η Ελλάδα βρισκόταν υπό τον Οθωμανικό ζυγό για τόσα πολλά χρόνια, που θα ήταν αρκετά να επισκιάσουν και να ανακόψουν την οποιαδήποτε εθνική ιδεολογική ζύμωση (κάτι που εν μέρει συνέβη, αφού δεν γνώρισε Αναγέννηση και Διαφωτισμό), είχε αναπτύξει μια ιδιάζουσα ταυτότητα. Από τη μια, η καλά ριζωμένη Οθωμανική παράδοση στις μνήμες και τις καθημερινές πρακτικές, και από την άλλη, οι επιρροές από τον παροικιακό Ελληνισμό και το όραμα του εκσυγχρονισμού προς την κατεύθυνση της Δύσης, διαδραμάτισαν το ρόλο τους.

Όπως ήταν λογικό, στην Ελλάδα εφαρμόστηκε διαφορετικά ο Νεοκλασικισμός σε σχέση με τις υπόλοιπες Χώρες. Αρχικά, για το λόγο ότι υπήρχε ήδη εδραιωμένο ένα παραδοσιακό αρχιτεκτονικό στυλ που δεν ταίριαζε με αυτόν, και δεύτερον, επειδή η συνείδηση και ο τρόπος σκέψης του κόσμου έφερνε εμπόδια σε πολλά σημεία. Πολλές φορές όμως, αυτή η αντίφαση κατάφερε να δώσει ένα αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης και συνύπαρξης που έχει ενδιαφέρον. Το αρχιτεκτονικό ιδίωμα της νέας Ελλάδας έχει αφήσει εμφανή σημάδια στο σήμερα. Παρατηρούμε τη συνύπαρξη της παραδοσιακής

³⁶ Ελένη Μπασιτά, 2008, Νεοκλασική πολεοδομία και ελληνική εθνική συνείδηση, Libro

αρχιτεκτονικής, που με τη σειρά της είναι μίγμα βυζαντινών και Οθωμανικών στοιχείων, με καθαρά Νεοκλασικά στοιχεία, όλα αυτά αποτυπωμένα πολλές φορές στο ίδιο κτίριο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η οικία Δημητρίου Ράλλη στη συμβολή των οδών Πανεπιστημίου και Κοραή, που έχει χαρακτηριστεί διατηρητέο ως δείγμα αστικής αρχιτεκτονικής της Οθωνικής περιόδου.

Πολεοδομικά σχέδια και οργάνωση σχεδιασμού

Κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα εγκρίθηκαν πάνω από 170 σχέδια για νέες πόλεις και επεκτάσεις. Ολόκληρη η χώρα βρισκόταν σε οικιστικό αναβρασμό. Η οικοδομική πρόοδος παραδόξως προηγούνταν της οικονομικής. Παρατηρείται συνεπής οργάνωση του σχεδιασμού των πόλεων.

8. Η τελική μορφή του πολεοδομικού σχεδίου των Αθηνών, μετά την επέμβαση του Gaertner

Αρχικά, η κυβέρνηση αναλάμβανε τη γενική οργάνωση, στη συνέχεια έπαιρναν τη σκυτάλη οι τοπικές αρχές με τις απαραίτητες απαλλοτριώσεις, και στο τελικό στάδιο, οι ιδιώτες ήταν αυτοί που έδιναν υλική υπόσταση στα σχέδια. Καταλυτική ήταν η συμβολή των πλούσιων ομογενών της μεγαλοαστικής τάξης, με τις δωρεές των οποίων κτίσθηκαν πολυάριθμα δημόσια κτήρια και κοινωφελή ιδρύματα. Οι «μεγάλοι εθνικοί ευεργέτες» ήταν αυτοί που χρηματοδότησαν την πλειοψηφία των δημόσιων κτηρίων της Αθήνας. Μερικά από αυτά είναι: το Ζάππειο Μέγαρο (Κωνσταντίνος Ζάππας), το Πανεπιστήμιο, η Ακαδημία (Σίμωνας Σίνας), η Βιβλιοθήκη (Δημήτριος Ποστολάκας), το Αρχαιολογικό Μουσείο, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο (Μιχαήλ Τοσίτσας, Γεώργιος Αβέρωφ, Νικόλαος Στουρνάρας), το Αρσάκειο (Απόστολος Αρσάκης), την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (ιδρυτής της ο Γεώργιος Σταύρου), Αστεροσκοπείο Αθηνών (Γεώργιος Σίνας), Ωδείο Αθηνών (Γεώργιος Αβέρωφ), Τοσίτσιο Παρθενναγωγείο (Μιχαήλ Τοσίτσας), φοιτητική εστία Μιχαήλ Τοσίτσα, Μητροπολιτικός ναός Αθηνών (Γεώργιος Σίνας). Μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα είχε κτισθεί μεγάλο μέρος των δημοσίων κτηρίων και είχαν χαραχθεί οι περισσότεροι βασικοί άξονες της πρωτεύουσας όπως τους γνωρίζουμε σήμερα (σε πολλές περιπτώσεις με διαφορετικά ονόματα).

Πολλά από τα κτήρια αυτά, όπως θα δούμε και στη συνέχεια, έχουν κομβικό ρόλο για τα κινήματα της πόλης. Εκτός βέβαια από τα κτήρια, ο πολεοδομικός σχεδιασμός αφορά

και τη χάραξη εξίσου σημαντικών αστικών πλατειών και οδών. Πέρα λοιπόν από το χαρακτήρα που φέρουν εκ κατασκευής τους, έχουν ένα ιδεολογικό φορτίο πολύ πιο «βαρύ», το οποίο και επιχειρούμε να εξηγήσουμε παρακάτω.

Πλατεία Ομόνοιας

9. Σύγχρονη άποψη της πλατείας Ομόνοιας

Η πιο παλιά πλατεία της Αθήνας, από την οποία ξεκινούν ακτινωτά οι βασικές οδικές αρτηρίες της πόλης, Σταδίου, Αθηνάς, Πανεπιστημίου, 3ης Σεπτεμβρίου, Πειραιώς και Αγίου Κωνσταντίνου.

Η πλατεία Ομόνοιας (αρχικά Όθωνος) ήταν προορισμένη να φιλοξενεί τα Βασιλικά Ανάκτορα, ακριβώς κάτω από την Ακρόπολη, και περικυκλωμένα από τα κτήρια της Βουλής και της Γερουσίας, τα οποία καθόριζαν και τον άξονα Βορρά – Νότου που επηρέαζε ολόκληρο το αρχικό σχέδιο των Κλεάνθη και Schaubert. Το σχέδιο αυτό τελικά απορρίφθηκε, ενώ τα χρόνια που ακολουθούν αλλάζει αρκετές φορές σχήμα (κυκλικό – ορθογώνιο). Παρ' όλ' αυτά, διατηρεί πάντα τη λάμψη της, ως η πιο κεντρική πλατεία της Αθήνας και αφού περιβάλλεται από μεγάλα, γνωστά ξενοδοχεία, όπως το «Μπάγκειον» και το «Μέγας Αλέξανδρος», αλλά και κέντρα διασκέδασης και καφεενεία.

Μέχρι και το 1930, που κατασκευάστηκε ο υπόγειος σταθμός του ηλεκτρικού σιδηροδρόμου Πειραιώς – Αθηνών, αποτελούσε κοσμικό κέντρο της Αθήνας. Έπειτα, άρχισε να αποκτά περισσότερο εμπορικό χαρακτήρα, και μετατράπηκε σε σημείο – κατατεθέν της Αθήνας, κυρίως για τους επισκέπτες από επαρχία, λόγω της αναγνωρισιμότητάς της. Έκτοτε, η πλατεία απέκτησε ζωντάνια καθ' όλη τη διάρκεια της ημέρας κι έχασε τον κοσμικό της χαρακτήρα, καθώς πλέον προσελκύει πολύ διαφορετικούς επισκέπτες.

Ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του '90, το κέντρο αλλάζει κοινωνική σύσταση, αφού οι

κάτοικοί του το εγκαταλείπουν για μια θέση στα προάστια, ενώ νέοι κάτοικοι έρχονται να εγκατασταθούν. Πρόκειται για μετανάστες οι οποίοι εγκαθίστανται στην καρδιά της μητρόπολης, η οποία πια ακροβατεί ανάμεσα στη ζωντάνια και το γκέτο, τη διεθνικότητα και τις ρατσιστικές επιθέσεις³⁷.

Σύμφωνα με τον Μ. Κουμανταρέα, η πλατεία Ομονοίας, ως «πλατεία ανοιχτή» και κεντρική, καταργεί κάθε έννοια κοινωνικού διαχωρισμού και χωρικής ιδιοκτησίας, εφόσον κανείς περίοικος ή τακτικός θαμώνας δεν δύναται να την ιδιοποιηθεί κατ' αποκλειστικότητα σε σχέση με τους αναρίθμητους περαστικούς που τη διασχίζουν κάθε μέρα³⁸. Είναι η πλατεία όλων των χωριών και όλων των πόλεων της χώρας. Όταν συχνάζεις εδώ, συχνάζεις παντού. Αχ, από σώμα σε σώμα ταξιδεύοντας. Δεν είναι χρεία να πας πουθενά για να γνωρίσεις τους Έλληνες, εδώ τους γνωρίζεις καλύτερα. Ξεσκεπάζουν περισσότερο τον εαυτό τους. αποφαίνεται ο Γ. Ιωάννου.³⁹

Όσον αφορά τον πολιτικό χαρακτήρα της πλατείας, ο Γ. Κιμπουρόπουλος αναφέρει σε άρθρο του: Η Ομόνοια, μακριά από τα κέντρα εξουσίας, που συμβολικά και κυριολεκτικά εγκαταστάθηκαν στην άλλη πλατεία, του Συντάγματος, χωρίς τον καθωσπρεπισμό της, είχε την ευτυχία να φιλοξενήσει όλες τις πολιτικές και κοινωνικές αντιθέσεις της νεότερης Ελλάδας, στις πιο ειλικρινείς τους και πρωτόλειες εκφράσεις. Τα καφενεία της Ομόνοιας διάλεξε η αντιοθωνική νεολαία για τις πολιτικές ζυμώσεις της και τις συνομωσίες της, και ήταν μοιραίο ο χώρος της να γίνει το 1863 πεδίο μάχης μεταξύ βασιλικών και συνταγματικών, και τα κτήριά της πολεμίστρες τους. Το σκηνικό επαναλήφθηκε αυτούσιο, πάλι μεταξύ βασιλικών και αντιβασιλικών το 1916. Στα καφενεία της πλατείας δημιουργήθηκαν οι μικρές λαϊκές βουλές που αργότερα βγήκαν σαν πηγαδάκια στους δρόμους κι εδώ γεννήθηκαν κοινωνικές, λαϊκές φιλοσοφίες που επιζούν ακόμα⁴⁰.

Είναι λοιπόν λογικό να υποθέσουμε ότι η πλατεία διατηρεί τον αγωνιστικό της χαρακτήρα και μετέπειτα. Γίνεται σημείο αναφοράς του προσφυγικού αγώνα, μετά τη μικρασιατική καταστροφή. η ανατίναξη του κτηρίου της ΕΣΠΟ το 1942, η οποία θεωρείται το πρώτο αντιναζιστικό σαμποτάζ στην Ευρώπη, στιγματίζει την Ομόνοια και την περίοδο της Κατοχής. Ακόμα, στην ιστορική διαδήλωση στις 22 Ιουλίου 1943, που πραγματοποιείται εις ένδειξη διαμαρτυρίας της βουλγαρικής εισβολής στη Μακεδονία, η πλατεία αποτελεί τόπο προσυγκέντρωσης των εργατών και εμπορικών υπαλλήλων⁴¹. Η προνομιακή πολιτικοποίηση της Ομόνοιας σημειώνεται τα μεταπολιτευτικά χρόνια: συχνότατα υποδέχεται τα απεργιακά συλλαλητήρια, και καθημερινά ο υπόγειος σταθμός γίνεται

37 Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη : Χωρική ανάλυση της εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008. (2010). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις για τους χωρικούς ανταγωνισμούς.

38 Όπως αναφέρεται στο κείμενο της Βλαβιανού, Α. (n.d.). Μια περιπατητική ανά-γνωση της πλατείας Ομονοίας. Ανάκτηση από openLit - Ανοιχτή Λογοτεχνία: www.openlit.teimes.gr

39 Ιωάννου, Γ. όπως αναφέρει η Βλαβιανού

40 Κιμπουρόπουλος, Γ. (1994). Η «Ομόνοια» όλων των Ελλήνων. Η Καθημερινή, 4 - 5.

41 Αρχείο ΕΡΤ. (1985). Χρονικό της Εθνικής Αντίστασης [ντοκυμαντέρ].

χώρος μαζικής πολιτικής ζύμωσης, ένα τεράστιο ηχείο για τις φωνές που διαλαλούν την πολιτική πραμάτεια, κοινοβουλευτική είτε εξωκοινοβουλευτική⁴².

10. Πολιτική συγκέντρωση στην πλ. Ομόνοιας

Αναμφισβήτητα, η πλ. Ομόνοιας επιλέγεται ως σημείο συνάντησης, καθώς αποτελεί κόμβο συγκοινωνιακό, τόσο για τα αυτοκίνητα, όσο και λόγω του υπόγειου σιδηρόδρομου. Διευκολύνεται με αυτόν τον τρόπο η πρόσβαση των διαδηλωτών στο σημείο συγκέντρωσης. Επίσης, λόγω της γεινίασης με την περιοχή των Εξαρχείων, η οποία έχει ξεκάθαρα αντικομφορμιστικό – αντιστασιακό χαρακτήρα, είναι περισσότερο οικεία, ενώ διευκολύνεται η διαφυγή των διαδηλωτών σε περιπτώσεις συγκρούσεων.

Σήμερα η Ομόνοια έχει έναν δικό της χαρακτήρα, που παραλλάσσει ανάλογα με την ώρα, αλλά που δεν μπορεί να τον κατατάξει κάποιος μονοσήμαντα. Μπορεί να έχει χάσει ανεπιστρεπτί τη μεγαλοαστική πολυτέλεια (χωρίς καθόλου αυτό να είναι μομφή) αλλά δεν έχει χάσει αυτό που κέρδιζε σιγά σιγά επί εκατόν είκοσι έτη: την πολυποίκιλη σύνθεση ολόκληρης της αθηναϊκής κοινωνίας που είναι παρούσα σχεδόν στο σύνολό της εκεί. Άλλωστε η θέση της στον αθηναϊκό χάρτη, μόνο σε μια τέτοια σύνθεση θα μπορούσε νομοτελειακά να οδηγήσει⁴³. Όπως την έχει χαρακτηρίσει και ο Καιροφύλλας⁴⁴, η Ομόνοια είναι ο ομφαλός της Αθήνας.

⁴²Βλ. Κιμπουρόπουλος, όπ. π.

⁴³ Σαρηγιάννης, Γ. (1994). Αθηναϊκό σταυροδρόμι. Η Καθημερινή, 8.

⁴⁴ Όπως αναφέρεται στο άρθρο του Σαρηγιάννη, όπ. π.

Οδός Πανεπιστημίου

Τον Ιούνιο του 1834, με την επέμβαση του Klenze (απεσταλμένου του Λουδοβίκου της Αυστρίας), στη θέση του διοικητικού κέντρου τοποθετήθηκε η κυκλική πλατεία Όθωνος (σημερινή Ομονοίας) και από το κέντρο της ξεκίνησε η χάραξη της Πανεπιστημίου και της Αγ. Κωνσταντίνου. Στις 22 Οκτωβρίου του 1834 συνεδριάζει η βουλή για το ζήτημα της επέκτασης εκ νέου του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης όπως είχε προταθεί από τον πρόεδρο της Οικοδομικής επιτροπής Λουδοβίκου Ρος. Στην ίδια συνεδρίαση προτείνεται να προστεθούν στην επιτροπή ως εκπρόσωποι των ιδιοκτητών γης ο Καλλιφρονάς και ο Σκυλίτσας. Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι ο Καλλιφρονάς εξυπηρετώντας τα συμφέροντα στενών συγγενών επιδίωκε τη αναστολή της χάραξης της οδού Πανεπιστημίου. Η έγκριση της χάραξης της σημερινής οδού Πανεπιστημίου έγινε τον Φεβρουάριο του 1837 με την ονομασία Βουλεβάριον και με σκοπό την ανέγερση Πανεπιστημίου, όπως είχε προτείνει ο Κλεάνθης. Το σχέδιο αυτό όμως δε συνέπιπτε απόλυτα με αυτό του Γκαίρντερ, γι' αυτό και επενέβη ο Χοχ ο οποίος και έδωσε τη σημερινή μορφή. Την άνοιξη του 1857 η ελληνική κυβέρνηση ανέθεσε σε ένα Γάλλο μηχανικό τον Ντανιέλ τη μελέτη και την επίβλεψη των οδών των γεφυρών και των πλατειών της Αθήνας. Τα έργα χρηματοδοτήθηκαν από τον Μ. Τοσίτσα. Τότε κατασκευάστηκε και η λεωφόρος Πανεπιστημίου μεταξύ άλλων μεγάλων λεωφόρων ως ο τελευταίος περιμετρικός δρόμος του σχεδίου της πόλης. Ο συντελεστής δυσκολίας ήταν υψηλός λόγω της μεγάλης κλίσης του εδάφους.

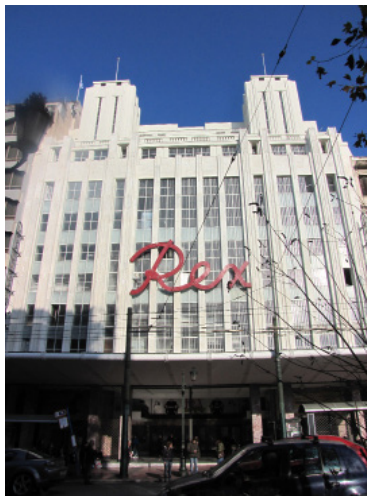

11. Η οδός Πανεπιστημίου σήμερα

Από την κατασκευή της ακόμα, αποτελούσε μεγαλοπρεπή μνημειακό άξονα, με το μεγαλύτερο πλάτος σε σχέση με τις γειτονικές οδούς Σταδίου και Ακαδημίας. Απέκτησε μια ξεχωριστή ταυτότητα στη συλλογική συνείδηση των πολιτών. Ταυτόχρονα ο δρόμος ανέλαβε με τα χρόνια ένα μεγάλο βάρος της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων στο κέντρο της πόλης και αναδείχθηκε σε κεντρική αρτηρία. Ήταν και είναι δύσκολο, για όποιον επισκέπτεται την Αθήνα, να μη φύγει με μια εικόνα της Πανεπιστημίου στη μνήμη. Καταλυτικής σημασίας για την οδό Πανεπιστημίου προφανώς ήταν η κατασκευή του τριπτύχου Πανεπιστήμιο, Ακαδημία, Βιβλιοθήκη περί το 1839. Από τότε κιόλας η

λεωφόρος απέκτησε σαφή χαρακτήρα που διατηρεί ίσως μέχρι σήμερα. Οι ζωγραφικές και οι φωτογραφικές απεικονίσεις των αρχών του 20ου αιώνα έχουν αποτυπώσει αυτή την ακτινοβολία με γλαφυρότητα. Είναι ο δρόμος της αριστοκρατικής αστικής τάξης.

Σημαντικά ιστορικά κτήρια εκτός της Τριλογίας που το αποδεικνύουν είναι η κατοικία Ερρίκου Σλήμαν (Νομισματικό Μουσείο), το κεντρικό κτίριο της Τράπεζας της Ελλάδος, το μέγαρο της Αρχαιολογικής Εταιρείας, το μέγαρο της Alpha Bank, το Αρσάκειο, το Μέγαρο Σερπιέρη, το μέγαρο του Μετοχικού Ταμείου Στρατού (Attica store), το κινηματοθέατρο Ρεξ, ξενοδοχεία και ονομαστά καφενεία, όπως το Πανελλήνιον και του Zonar's.

13. Κινηματοθέατρο Rex

12. Το γνωστό καφέ Zonar's

Όπως επισημαίνει ο Κ. Βουρεκάς, η Πανεπιστημίου αποτελεί πραγματικά τον πυρήνα του συνόλου που θα μπορούσε να περιγραφεί ως κέντρο της Αθήνας με την πιο στενή έννοια του όρου. Πρόκειται για τον άξονα που συνδέει τις πλατείες που στη συνείδηση κατοίκων και επισκεπτών έχουν καταγραφεί ως οι κεντρικότερες της πόλης, τη λαϊκή πλατεία Ομόνοιας και την αστική πλατεία Συντάγματος, παρουσιάζοντας κατά μήκος της όλες τις ενδιάμεσες διαβαθμίσεις⁴⁵. Με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, η οδός Πανεπιστημίου αναδείχθηκε σταδιακά σε κύριο συμβολικό και λειτουργικό άξονα της πόλης⁴⁶.

Είναι, λοιπόν, εκ κατασκευής της, ένας δρόμος με βαρύνουσα πολιτική και ιδεολογική σημασία (πέραν από πολεοδομική). Τις διαφορετικές ποιότητες του χώρου δεν τις καθορίζουν τόσο τα κτιριακά κελύφη, όσο οι πρακτικές που λαμβάνουν χώρα εντός

⁴⁵ Βουρεκάς, Κ. (2013). Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου: Αντίστροφη ιεράρχηση των προβλημάτων της Αθήνας. ΠΡΙΝ .

⁴⁶ Από την προκήρυξη του διαγωνισμού Rethink Athens

του και μέσω των οποίων αποδίδουμε στον χώρο το νόημά του. Και ενώ με την ειδική ποιότητα της «κεντρικότητας» που χαρακτηρίζει την Πανεπιστημίου, συνδέονται πάντα στον κυρίαρχο λόγο οι πρακτικές της εξουσίας, που λαμβάνουν χώρα στα κέντρα λήψης αποφάσεων, δηλαδή στις έδρες της δημόσιας διοίκησης και των τραπεζών στην ευρύτερη περιοχή της οδού, οι πρακτικές αμφισβήτησης της εξουσίας και αυτών ακριβώς των αποφάσεων, συχνά αποσιωπούνται⁴⁷.

Ο χαρακτήρας που ερευνούμε είναι αυτός που δομείται από τις συχνά εμφανιζόμενες στην ιστορία της πόλης διαδηλώσεις του κόσμου εναντίον διαφόρων πολιτικών αποφάσεων και πρακτικών, παλαιότερες και πρόσφατες, που είναι ουσιαστικά, ιστορικά και διαχρονικά συνυφασμένες με τις κοινωνικές αναπαραστάσεις του κέντρου. Οι διαδηλώσεις καταλήγουν στο μνημείο του αγνώστου στρατιώτη στην πλατεία Συντάγματος, συμβολίζοντας την απεύθυνση της διαμαρτυρίας στην όποια μορφή πολιτική εξουσία. Οποιαδήποτε σύλληψη της κεντρικότητας της οδού παραμένει ανάπηρη χωρίς αυτό το σκέλος των πρακτικών αντίστασης και αμφισβήτησης, καθώς είναι ακριβώς αυτή η χωρική σύμπτωση των πρακτικών εξουσίας και αντι-εξουσίας που συνιστά τον πυρήνα της κεντρικότητας της Αθηναϊκής μητρόπολης και όχι μόνο⁴⁸.

Υπάρχουν στο ιστορικό της πολλά παραδείγματα από διαδηλώσεις πολιτών, στις οποίες η οδός Πανεπιστημίου έχει διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο:

Την περίοδο της κατοχής και περισσότερο την περίοδο του εμφυλίου, η Αθήνα γίνεται πεδίο συγκρούσεων. Τα πρώτα χρόνια του πολέμου, στην Πανεπιστημίου και σε άλλες κεντρικές οδούς, γίνονται διαδηλώσεις που καταλήγουν στο μνημείο το Αγνώστου Στρατιώτη και στο Πανεπιστήμιο. Σημειώνονται πολλές φορές βίαιες επεμβάσεις των κατακτητών με πολλούς νεκρούς.

Τρανταχτό παράδειγμα αποτελεί η περίπτωση της 22ας Ιουλίου 1943 (όπως αναφέρθηκε και παραπάνω). Η οδός Πανεπιστημίου φέρει στις παρειές της τα κτήρια – νέμεσις των υπόδουλων Αθηναίων: Στο κτήριο του Μετοχικού Ταμείου Στρατού είναι εγκατεστημένη η Ανώτατη Γερμανική Διοίκηση (Kommandatur), ενώ στη συμβολή των οδών Λυκαβηττού και Πανεπιστημίου, βρίσκεται το κτήριο της Comando Piazza, αρχηγείο των ιταλικών δυνάμεων. Το πλήθος του κόσμου είναι τόσο μεγάλο, με αποτέλεσμα η Πανεπιστημίου

⁴⁷ Βλ. Βουρεκάς, όπ. π. Οι διαδηλώσεις αναπόσπαστο στοιχείο του κέντρου

⁴⁸ Βουρεκάς, όπ. π.

να μετατραπεί σε ένα αδιαπέραστο τείχος από τα σώματα των διαδηλωτών, με αποτέλεσμα το κέντρο να χωρίζεται στα δύο! Επί της λεωφόρου(μπροστά από τη στοά του κτηρίου του Μετοχικού Ταμείου Στρατού) αλλά και σε άλλα καίρια σημεία οι κατακτητές είχαν τοποθετήσει τσιμεντένια οχυρά⁴⁹.

14. Η διαδήλωση στις 22.7.43

Κατά την περίοδο του εμφυλίου δε, η Αθήνα μετατρέπεται γι' άλλη μια φορά σε πεδίο συγκρούσεων, αυτή τη φορά μεταξύ των Άγγλων και του ΕΑΜ. Το Δεκέμβριο του 1944, η Αθήνα βρίσκεται διαιρεμένη σε στρατόπεδα: Οι Άγγλοι κατέχουν την Ομόνοια και το Κολωνάκι και όλη την υπόλοιπη Αθήνα το ΕΑΜ. Σε αυτή την περίπτωση, η οδός Πανεπιστημίου αποτελεί το νεκρό σημείο ανάμεσα στις αντιμαχόμενες πλευρές⁵⁰.

Στην περίοδο της μεταπολίτευσης, ο ρόλος της ως κύριος φορέας διαδηλώσεων, ενισχύεται. Υπάρχει μια πληθώρα ημερομηνιών, που η Πανεπιστημίου μετατρέπεται σε πεδίο συγκρούσεων μεταξύ διαδηλωτών και αστυνομίας. Τις περισσότερες φορές μάλιστα, συμμετέχουν και τα κινητά και ακίνητα στοιχεία που φέρει: Κάδοι σκουπιδιών φλέγονται για να δημιουργήσουν οδοφράγματα, αφήνοντας σημάδια καμένου πλαστικού και ασφάλτου στο οδόστρωμά της, ενώ σπάζονται και κομμάτια από τα πεζοδρόμια, ή τις μαρμάρινες επενδύσεις των κτηρίων, προκειμένου να χρησιμοποιηθούν ως όπλα εναντίον των δυνάμεων καταστολής.

15. Οδοφράγματα από κάδους σκουπιδιών

⁴⁹ Μπίρης, Κ. (1996). Αι Αθήναι από τον 19ον εις τον 20ον αιώνα. Αθήνα: Μέλισσα.

⁵⁰ Χαραλαμπίδης, Μ. (2013, Δεκέμβριος). Δεκέμβρης 1944. Η κοινωνική διάσταση των Δεκεμβριανών. (Συνέντευξη στον Η. Νικολακόπουλος)

Πανεπιστήμιο – Ακαδημία – Βιβλιοθήκη – Αρχαιολογικό Μουσείο

Έχουν πάρει σαφώς το ρόλο του κοσμήματος της πόλης, λόγω της μνημειακής και επιβλητικής αρχιτεκτονικής τους. Για το λόγο αυτό και τα τέσσερα κτήρια χρησιμοποιούνται ως τόποι προσυγκέντρωσης των διαδηλώσεων (Προπύλαια και Μουσείο), στην επιδίωξη να αποσπάσουν την προσοχή του κόσμου που δε συμμετέχει. Αλλά και για το λόγο ότι βρίσκονται κοντά σε Πανεπιστημιακά ιδρύματα (ΕΜΠ και Νομική), με τη δική τους στιβαρή κινηματική ιστορία και σαφώς και το άσυλο που προστατεύει την ελεύθερη έκφραση σε περιόδους κρίσεων.

Το 1839 θεμελιώνεται το κτήριο του Πανεπιστημίου, το πρώτο από τα τρία της νεοκλασικής τριλογίας. Όπως αναφέρει και η Ε. Μπαστέα, η ίδρυση του Πανεπιστημίου συνέβαλε εξαιρετικά στην ανάδειξη της Αθήνας σε πολιτιστικό πυρήνα των Βαλκανίων⁵¹. Ύστερα δημιουργείται η Ακαδημία, και αργότερα, το 1885 προστίθεται και η Εθνική Βιβλιοθήκη. Με την ολοκλήρωση του τρίπτυχου, η οδός Πανεπιστημίου καθιερώνεται ως ο πολιτιστικός άξονας της νέας πρωτεύουσας⁵². Έχει κερδίσει τον τίτλο του επιβλητικότερου αρχιτεκτονικού συμπλέγματος της νεότερης Αθήνας. Τα κτήριά της θεωρούνται το απαύγασμα του αθηναϊκού νεοκλασικισμού όχι μόνο λόγω της αυτονόητης αρχιτεκτονικής τους αξίας αλλά και γιατί η θέση και η διάταξή τους υπακούει στις αρχές της ευρωπαϊκής πολεοδομίας όπως είχαν παγιωθεί στον δυτικό κόσμο στα μέσα του 19ου αιώνα.⁵³

Είναι αυτός ακριβώς ο χαρακτήρας, που έχει καθιερώσει το προαύλιο του Πανεπιστημίου (τα προπύλαια) ως ένα χώρο με κοινωνικο-ιστορική αξία, καθώς έχει γίνει τόπος πολιτικών συγκεντρώσεων, κοινωνικής διαμαρτυρίας και διαδηλώσεων φοιτητών/τριών και άλλων κοινωνικών ομάδων που συμμετέχουν σε κινήματα υπεράσπισης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Όπως αναφέρει και ο κ. Βουρεκάς, η περίφημη Τριλογία (Βιβλιοθήκη, Πανεπιστήμιο, Ακαδημία), μνημείο του ακαδημαϊκού κλασικισμού, που

51 Μπαστέα, Ε. (2008). Νεοκλασική πολεοδομία και ελληνική εθνική συνείδηση. Libro.

52 Βλ. Μπαστέα, όπ. π. σελ. 312

53 Ρηγόπουλος, Δ. (2009). Οι πηλές της Αθηναϊκής Τριλογίας. Η Καθημερινή.

αντανακλούσε όταν σχεδιάστηκε περισσότερο την εικόνα που είχαν στα ανάκτορα της Βαυαρίας για το πώς πρέπει να μοιάζει η Πρωτεύουσα του νέου Ελληνικού κράτους, επανανοηματοδοτείται ως τα Προπύλαια: η αφετηρία, το χωρικό σημείο προσυγκέντρωσης κάθε μεγάλης λαϊκής διαδήλωσης⁵⁴.

Το Αρχαιολογικό Μουσείο, επί της οδού Πατησίων, ακολουθεί και αυτό τα νεοκλασικά πρότυπα της εποχής, και αποτελεί, μαζί με την Τριλογία, χαρακτηριστικό δείγμα της αρχιτεκτονικής εκείνης της περιόδου στην Αθήνα. Οι προδιαγραφές του είχαν τεθεί με αυστηρότητα στον Τύπο της εποχής. Η Εφημερίδα της Κυβερνήσεως δημοσίευσε το άρθρο «Οδηγία περί κατασκευής Μουσείου Αρχαιολογικού», τονίζοντας ότι το Μουσείου θα έπρεπε να είναι αντάξιο των εκθεμάτων. Και αυτό, όπως και η τριλογία, φέρει το ιδεολογικό φορτίο της αστικής και κοσμικής αρχιτεκτονικής, καθιστώντας το σήμα – κατατεθέν στην πόλη, και γι' αυτό το λόγο επιλέγεται συχνά ως σημείο αφετηρίας πολλών συγκεντρώσεων και διαδηλώσεων.

17. Συγκέντρωση διαμαρτυρίας έξω από το Αρχαιολογικό Μουσείο

Βουλή (πρώην Ανάκτορα) – Πλατεία Συντάγματος

Ως γνωστόν, πριν το Κοινοβούλιο το ίδιο κτήριο στέγαζε τα ανάκτορα του βασιλιά όταν αυτός είχε και τη μεγαλύτερη εξουσία. Το κτήριο δε χτίστηκε σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια. Λόγω οικονομικής δυσχέρειας, το 1859 σταματάει η κατασκευή, και ξαναρχίζει το 1863. Όμως πρέπει πλέον να αντικατοπτρίζει το νέο Σύνταγμα, κι έτσι, το τελικό αποτέλεσμα διαφέρει πολύ από το νεοκλασικό ύφος που θα είχε αρχικά. Τόσο η πρόσοψη όσο και το εσωτερικό είναι από τα πλέον σύνθετα της εποχής τους⁵⁵. Το μνημείο του άγνωστου στρατιώτη φιλοτεχνήθηκε και τοποθετήθηκε στο προαύλιο του Κοινοβουλίου το 1932 και αποτελεί έκτοτε το επίκεντρο των εθνικών εορτασμών. Δε χρειάζεται λοιπόν ιδιαίτερη αιτιολόγηση το γιατί όλες σχεδόν οι διαμαρτυρίες που πραγματοποιούνται στο κέντρο της Αθήνας έχουν ως στόχο το κτήριο της Βουλής. Από την κατασκευή του μέχρι και

54 Βλ. Βουρεκάς, όπ. π. Οι διαδηλώσεις αναπόσπαστο στοιχείο του κέντρου

55 Βλ. Μπαστέα, όπ. π. σελ. 323

σήμερα αποτελεί το κέντρο εξουσίας και λήψης αποφάσεων. Πάρα πολλές φορές έχει γίνει στόχος επιθέσεων από διαδηλωτές, γι' αυτό το λόγο και η προστασία της είναι πάντα ισχυρή. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα πληθώρα συγκρούσεων να πραγματοποιούνται επί της οδού Βασιλίσσης Αμαλίας, ακριβώς μπροστά.

18. Διαμαρτυρία έξω από τη Βουλή

Η ιστορικότερη πλατεία του παρελθόντος και του παρόντος της Αθήνας είναι η πλατεία Συντάγματος. Είναι σημείο αναφοράς της πόλης και λόγω της κομβικότητας που έχει με τις συγκοινωνίες (σταθμοί Μετρό, Τραμ, Λεωφορείων και τρόλεϊ) συγκεντρώνει καθημερινά χιλιάδες κόσμου. Στα σκαλιά της κάθονται να ξεκουραστούν οι επισκέπτες της πόλης και να έχουν μια πανοραμική άποψη της περιοχής. Η Βουλή των Ελλήνων ακριβώς από πάνω μοιάζει να προφυλάσσει την πλατεία και την ιστορικότητα του ονόματος της⁵⁶.

Η πλατεία Συντάγματος αποτελεί κλασικό δείγμα αστικής πλατείας, η επίσημη πλατεία της πόλης, είναι από τις πιο κεντρικές στην πρωτεύουσα. Τοποθετημένη μπροστά από το κτήριο της Βουλής, αποκτά κι αυτή σημαντικό πολιτικό χαρακτήρα, καθώς θεωρείται το κέντρο της εξουσίας. Διαχρονικά, η πλατεία Συντάγματος ήταν το τελικό σημείο συνάντησης όλων των συμφωνιών ή αντιπαραθέσεων της πολιτικής. Εκεί κατέληγαν ή από εκεί άρχιζαν τα πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά γεγονότα. Βασιλείς, στρατιωτικοί, πολιτικοί, κόμματα, απεργιακά κινήματα, διαμόρφωση κοινωνικών τάξεων, μεγαλοπρεπείς κηδείες τιμής ή διαμαρτυρίας (η κηδεία του Παλαμά στην κατοχή και του Σεφέρη στην περίοδο της Χούντας, μετατράπηκαν σε διαδηλώσεις κατά των Γερμανών και των Συνταγματαρχών αντίστοιχα) εθνικές παρελάσεις και συγκεντρώσεις «αγανακτισμένων».⁵⁷ Συνεπώς, από το 1935 και μετά, το σύμπλεγμα Βουλή – μνημείο αγνώστου στρατιώτη – πλατεία Συντάγματος, ήταν στόχος της αντίδρασης του κόσμου προς την εκλεγμένη εξουσία.

⁵⁶ Υποδομές. (2011, Αύγουστος 14). Ανάκτηση από Αφιέρωμα πλατείες της Αθήνας: www.ypodomes.com

⁵⁷ Σπύρος, Ε. (n.d.). Πότε η πλατεία Ανακτόρων έγινε πλατεία συντάγματος. next deal .

19. Πολύνεκρη διαδήλωση επί Δεκεμβριανών - Πλατεία Συντάγματος

Πολλά είναι τα παραδείγματα που αποδεικνύουν ότι και η ίδια η πλατεία έχει μετατραπεί στο παρελθόν σε πεδίο σύγκρουσης, παρακάτω αναφέρουμε κάποια ενδεικτικά, όπως περιγράφονται από αυτόπτες μάρτυρες και στον Τύπο. Η ημερομηνία που θεωρούμε ότι στιγμάτισε την πλατεία Συντάγματος από αυτή την άποψη είναι η 3^η Δεκεμβρίου 1944. Στη μεγάλη διαδήλωση που πραγματοποιείται την περίοδο των Δεκεμβριανών, η πορεία κατευθύνεται προς το μνημείο του Αγνώστου Στρατιώτη τραγουδώντας αντιστασιακά τραγούδια. Η αστυνομία που έχει παραταχθεί στην άλλη πλευρά του μνημείου είναι οπλισμένη. Η πορεία χτυπιέται άγρια από τις δυνάμεις καταστολής, αλλά καθώς το πεδίο είναι ανοιχτό, τραυματίζονται και σκοτώνονται πολλοί διαδηλωτές. Το περιστατικό αυτό έχει χαρακτηριστεί από τα πιο αιματηρά στο αθηναϊκό έδαφος από την περίοδο της Κατοχής.

Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο

Ιδρύθηκε με αυτή την ονομασία το 1873 στο κτήριο της οδού Πατησίων, ενώ προϋπήρχε με διάφορες ονομασίες (Βασιλικό σχολείο των τεχνών, κλπ) σε άλλο σημείο της πόλης. Αρχιτέκτων του συγκροτήματος ήταν ο Λύσανδρος Καυτανζόγλου. Η ανοικοδόμησή του χρηματοδοτήθηκε από τους: Γεώργιο Αβέρωφ, Νικόλαο Στουρνάρη, Μιχαήλ Τοσίτσα, οι οποίοι κατάγονταν από το Μέτσοβο και ζήτησαν να ονομαστεί Μετσόβιο. Το 1887 προήχθη σε Ανώτατο Εκπαιδευτικό Ίδρυμα. Το 1914 μετονομάστηκε και πήρε τη σημερινή του ονομασία. Το 1917 καταργήθηκε η σχολή τηλεγραφομηχανικών και ιδρύθηκαν οι σχολές αρχιτεκτόνων, χημικών μηχανικών και τοπογράφων-αγρονόμων μηχανικών, ενώ ενοποιήθηκαν οι σχολές μηχανολόγων και ηλεκτρολόγων. Αργότερα ιδρύθηκε και η σχολή ναυπηγών μηχανικών. Αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα σημεία του χάρτη μας, κυρίως λόγω του ρόλου που διαδραμάτισε στις 17 Νοεμβρίου του 1973. Φυσικά, ως πανεπιστημιακό ίδρυμα που φιλοξενεί την εκάστοτε σκεπτόμενη και ανήσυχη νεολαία είχε πάντοτε ένα χαρακτήρα αναζήτησης και αμφισβήτησης.

Παλαιό Χημείο

Άρρηκτα συνδεδεμένος είναι όμως ο χώρος και με μείζονα ιστορικά γεγονότα του έθνους. Στα χρόνια της Μικρασιατικής εκστρατείας (1919-1922), με τον ασύρματο του Χημείου γίνονταν οι επικοινωνίες με τα στρατεύματά μας. Στα οδυνηρά χρόνια της ναζιστικής κατοχής, από τον χώρο του Χημείου ξεκίνησε η πρώτη αντιστασιακή παμφοιτητική συγκέντρωση στις 25 Μαρτίου 1942. Αλλά και από τον ραδιοφωνικό σταθμό του Χημείου που και σήμερα διασώζεται στο ισόγειό του, ξεφωνήθη το 1944 το χαρμόσυνο άγγελμα της απελευθέρωσης. Τα γεγονότα που θα αναλυθούν, αφορούν τον κυρίαρχο ρόλο που επιτέλεσε το Χημείο στα γεγονότα του Μάη του 1985, μέσα στον αναβρασμό της προεκλογικής περιόδου για τα σχέδια ανάπτυξης των Εξαρχείων και τον «εξευγενισμό» της περιοχής.

Το Ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα

Όπως θα δούμε παρακάτω, στην Αθήνα σχεδιάστηκε αρχικά η έκταση βόρεια και ανατολικά του βράχου της Ακρόπολης, αφήνοντας αρκετό ελεύθερο χώρο για αρχαιολογικές ανασκαφές, επομένως ο πολεοδομικός ιστός εκεί, παρέμεινε ως είχε στα Οθωμανικά χρόνια. Επιπλέον, ο ρυθμός της ραγδαίας εγκατάστασης πληθυσμών ήταν μεγαλύτερος από αυτό της ανοικοδόμησης σύμφωνα με πολεοδομικά σχέδια. Αυτός είναι και ο λόγος της άναρχης δόμησης των πρώτων προαστίων, τα οποία εντάχθηκαν αναγκαστικά στον ιστό της πόλης ύστερα από πιέσεις των ιδιωτών, παρακάμπτοντας τα βασιλικά διατάγματα.

Λειτουργήσε ανάλογα με τον Νεοκλασικισμό. Παρατηρούμε τη συνύπαρξη του αυστηρά πολεοδομημένου κέντρου της Αθήνας με τα άναρχες και μέχρι κάποιου σημείου αυθαίρετες συνοικίες της, όπως εμφανίζονται στο χάρτη από τα πρώτα κιόλας χρόνια. Ο ορθολογισμός της πολεοδομίας του «σχεδιασμένου» κέντρου αποτυπώνει την τάση της Αθήνας να αποτελέσει δυτικοευρωπαϊκή πρωτεύουσα, ενώ οι άναρχη δόμηση των πρώτων προαστίων επισημαίνει την καλά ριζωμένη Οθωμανική νοοτροπία. Η αντίθεση είναι αυτή που περιγράψαμε και παραπάνω, μόνο που εδώ έχει ιδιαίτερη σημασία. Όπως χαρακτηριστικά είπε ο Στ. Βούλγαρης, Κερκυραίος μηχανικός του γαλλικού στρατού και συνεργάτης του Καποδίστρια, τα νέα σχέδια σήμαναν το πέραςμα «απ' τη βαρβαρότητα στον πολιτισμό». «Η ευθεία γραμμή και η ορθή γωνία έγιναν σύμβολα της ανεξαρτησίας». Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας, το τυπικό οικοδομικό τετράγωνο αντικαθιστά τις παραδοσιακές –συνήθως εθνοτικές– γειτονιές, τους μαχαλάδες της προεπαναστατικής περιόδου. Κατά το σχεδιασμό του τότε κράτους, λοιπόν, μέχρι όποιου σημείου ήταν εφικτό εφαρμόστηκε η ορθοκανονική κατάτμηση του χώρου που επέβαλλε με τον τρόπο της την κανονικοποίηση της συμπεριφοράς. Πολλοί αναλυτές διατυπώνουν την άποψη ότι το ιπποδάμειο σύστημα χρησιμοποιήθηκε στη δυτική Ευρώπη ως μέσο της εξουσίας να ασκεί κοινωνικό έλεγχο⁵⁸. Όπως ο Νεοκλασικισμός, ικανοποιούσε και την ψευδαίσθηση της αναβίωσης του αρχαίου μεγαλείου. Στην αρχαία Ελλάδα, το ιπποδάμειο σύστημα συμβόλιζε την ισονομία, αλλά χρησιμοποιήθηκε και με ρόλο κοινωνικού ελέγχου στις αποικίες⁵⁹. Έχοντας, λοιπόν, η κυβέρνηση την

⁵⁸ Σε αυτό το σημείο αξίζει να σημειωθεί η περίπτωση του Kasbah του Αλγερίου, όπου ο Bugeaud, επικεφαλής του Γαλλικού στρατού προέβη σε κατεδάφιση μεγάλου μέρους του δαιδαλώδους ιστού της Γαλλικής αποικίας ώστε να την διαπερνούν με ευκολία τα στρατεύματα. Την τεχνική του αυτή τη γενίκευσε και την έκανε θεωρία αστικών συγκρούσεων στο βιβλίο του «La Guerre des Rues et des Maisons». Υλοποιήθηκε λίγα χρόνια αργότερα στο Παρίσι από τον πιστό αναγνώστη του Haussmann, το 1860, με ξεκάθαρο στόχο τον κοινωνικό έλεγχο. , The war of streets and houses, <http://www.cabinetmagazine.org/issues/22/bugeaud.php>

⁵⁹ Κριεζής, Greek town buildings, Athens 1965

πρωτοβουλία του πολεοδομικού σχεδιασμού και τον αμέσως επόμενο λόγο οι τοπικές αρχές, ο κρατικός έλεγχος δεν περιορίστηκε στο δημόσιο χώρο, αλλά επεκτάθηκε και στον ιδιωτικό.

Το πρώτο διάταγμα «Περί υγιεινής οικοδομής πόλεων και κωμών» του 1835 «...έθεσε ουσιαστικά τις βάσεις της αστικοποίησης ενός χώρου που ως τότε ήταν κυρίως αγροτικός». Τον επόμενο χρόνο ακολούθησαν δύο ακόμα βασιλικά διατάγματα: το «Περί εκτελέσεως του σχεδίου της πόλεως Αθηνών», το οποίο αφορούσε την πολεοδομία της πρωτεύουσας και το «Περί της διευθύνσεως των πολιτικών δημοσίων οικοδομών», το οποίο ανέλυε τον προϋπολογισμό, το σχεδιασμό, τη δημοπράτηση, την κατασκευή, τα υλικά, την επίβλεψη, τη συντήρηση και την επισκευή των δημοσίων έργων. Το 1836 δημοσιεύεται επίσης το διάταγμα ίδρυσης του οικοδομικού σχολείου για όσους «επιθυμούν να μορφωθώσιν ως αρχιτεχνίται εις την αρχιτεκτονικήν».

Η Λ. Λεοντίδου αναφέρεται στους λόγους για τους οποίους δεν εφαρμόστηκαν εν τέλει επακριβώς οι διατάξεις. «Τα πολεοδομικά αδιέξοδα προήλθαν από κοινωνικούς και όχι από οικονομικούς παράγοντες», αναφέρει κατηγορηματικά. Το διαθέσιμο κεφάλαιο, υποστηρίζει, το προερχόμενο από τα εμβάσματα, τις επιχειρηματικές επενδύσεις, αλλά και τις δωρεές του παροικιακού Ελληνισμού, δε διοχετεύτηκε στην εξασφάλιση βασικής υποδομής ή στην ολοκλήρωση του οδικού δικτύου, ούτε βέβαια στην εξασφάλιση φτηνής στέγης. Εστιάζοντας στην περίπτωση της Αθήνας υποστηρίζει ότι «...όσο και αν εξαίρονταν ο 'ευρωπαϊκός' χαρακτήρας της Αθήνας μετά το 1840, η πρωτεύουσα είχε ήδη οικοδομήσει τους φραγμούς στην ανάπτυξη της και είχε θέσει τις βάσεις της πολεοδομικής της συμφόρησης». Αν και πλούσια σε μνημεία, μέγαλα και ανάκτορα, έπασχε από πολεοδομικές υποδομές. Χαρακτηριστικό της κατάστασης είναι ότι ως τη δεκαετία του 1920 στο μεγαλύτερο μέρος της πόλης δεν υπήρχε εκτεταμένη υδροδότηση, αποχετευτικό δίκτυο ή σύστημα περισυλλογής όμβριων υδάτων⁶⁰.

60 Λίλα Λεοντίδου, 2001, Πόλεις της σιωπής, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

Πολεοδομικά σχέδια για την Αθήνα

«Η ιστορία της πολεοδομικής εξέλιξης των νεώτερων Αθηνών είναι μια ατελείωτη σειρά τροποποιήσεων και επεκτάσεων του αρχικού σχεδίου της πόλεως, περιλαμβανομένων εις υπερδισχίλια διατάγματα»⁶¹.

20. Ο πολεοδομικός ιστός της Αθήνας

Η ανάθεση του σχεδίου της Αθήνας δόθηκε στους Κλεάνθη και Schaubert, συνεργάτες και φίλοι από το Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Πρέπει να σημειωθεί εδώ, πως ο καμβάς πάνω στον οποίο σχεδίαζαν περιελάμβανε ένα συνονθύλευμα κλασικών αρχαιοτήτων και Οθωμανικού μαχαλά, γεμάτο από διάσπαρτες ορθόδοξες εκκλησίες. Ο υπάρχων οικισμός δεν λήφθηκε υπόψη, αλλά τα Βυζαντινά μνημεία(κυρίως εκκλησίες) απασχόλησαν σε επόμενο στάδιο και ανέκοψαν την πορεία σχεδιασμένων δρόμων. Η πρώτη χάραξη ήταν η οδός Σταδίου, ως προέκταση της χάραξης της κοίτης του Παναθηναϊκού Σταδίου. Στη συμβολή της με την οδό Πειραιώς (από τον Πειραιά) τοποθετείται πλατεία (σημερινή Ομονοίας – τότε Όθωνος). Η βάση του ισοσκελούς τριγώνου είναι η οδός Ερμού που βρίσκεται στα όρια του αρχαιολογικού χώρου της Ακρόπολης. Ύψος τριγώνου που αντιστοιχεί στη βάση είναι η οδός Αθηνάς και παράλληλές της οι οδοί Αιόλου και Σωκράτους(που ο Schaubert ονομάζει βουλεβάρτα). Το εγγεγραμμένο ορθογώνιο που σχηματίζεται από τα «βουλεβάρτα», είναι το σημαντικότερο σημείο της πόλης και εκεί τοποθετούνται τα ανάκτορα. Οι

⁶¹ Ιωάννης Τραυλός, Πολεοδομική εξέλιξη των Αθηνών, Καπόν, 2005

χαράξεις αυτές σε συνδυασμό με τους μεγάλους ελεύθερους χώρους αρχαιολογικών ανασκαφών, εξυπηρετούν το στόχο των αρχιτεκτόνων να λειτουργήσει, δηλαδή, η Αθήνα ως ανοιχτό μουσείο. Στις καταλήξεις των δρόμων δεσπόζουν οι αρχαιότητες, με κέντρο τον ιερό βράχο.

Οι μετατροπές του Klenze δεν επηρέασαν παρά μόνο σε πλάτος δρόμων και έκταση αρχαιολογικών ελεύθερων χώρων τις βασικές αυτές χαράξεις των Κλεάνθη και Schaubert. Η Λεοντίδου συγκρίνει την αθηναϊκή πολεοδομική συγκρότηση με εκείνη των αποικιοκρατούμενων πόλεων της Αφρικής, της Ασίας, της Νότιας Αμερικής. «Αν και η πολεοδόμηση της Αθήνας δεν αναπαράγει άμεσα και απόλυτα αποικιακά πρότυπα –είναι άλλωστε αποτέλεσμα πολύ πιο σύνθετων διεργασιών όπως φάνηκε από τα παραπάνω–, έχει αρκετές συγγένειες με αυτά». Όπως και στις αποικίες η ανάπτυξη είναι εξωγενής. Δεν είναι «το αποτέλεσμα της κρυστάλλωσης καπιταλιστικών παραγωγικών σχέσεων στο πλαίσιο των ίδιων των κοινωνιών». Η ανάπτυξη αυτή είναι επείσαστη, αποτελεί την προϋπόθεση αλλά και το αποτέλεσμα της ενσωμάτωσης αυτών των κοινωνιών στο παγκόσμιο καπιταλιστικό σύστημα. Ιδιωτικά κεφάλαια, κυβερνητικά δάνεια και χρηματοδότηση από τις 'προστάτιδες δυνάμεις' εισρέουν στην Αθήνα για τον εκσυγχρονισμό της δομής της. Όπως και στις αποικίες, οι περισσότερες επεμβάσεις αντικατοπτρίζουν σύγχρονες πολεοδομικές θεωρίες που πολύ απέχουν από τις πραγματικές ανάγκες των κατοίκων τους. Ο σχεδιασμός αποτελεί αντικείμενο ενός μικρού κύκλου πολεοδόμων που συνήθως έχουν σπουδάσει στο εξωτερικό⁶².

Μέσα σε όλο τον αναβρασμό των αντιδράσεων και των ενστάσεων προς το βασιλιά η Αθήνα διαμορφώθηκε εντός και εκτός του χαραγμένου σχεδίου. Όπως είδαμε και παραπάνω, παρά τον πολύ οργανωμένο σχεδιασμό της πόλης, υπήρξαν παράγοντες που άλλαξαν την έκβαση των γεγονότων. Ένας από αυτούς ήταν η εγκατάσταση φτωχότερων πληθυσμών (τεχνιτών, οικοδόμων, αγροτών) σε περιοχές εκτός σχεδίου (Εξάρχεια, Αναψώτικα, Γκάζι, Θησείο, Μεταξουργείο). Δημιουργήθηκαν όμως και περιοχές μεγαλοαστών (Κολωνάκι, Νεάπολη) επίσης εκτός σχεδίου. Αυτές εντάχθηκαν όπως ήταν φυσικό πολύ γρήγορα (1860) στον ιστό της πόλης μαζί με ακόμη πιο απομακρυσμένες περιοχές όπως τα Άνω Πατήσια, παρακάμπτοντας τα βασιλικά διατάγματα. Ενώ οι εργατικές περιοχές περίμεναν την εποχή της Αθηναϊκής εκβιομηχάνισης που συνόδευσε την αρχή του 20ου αιώνα για να ενταχθούν στην πρωτεύουσα.

⁶² Κομπρεσέρ. (2011, Σεπτέμβρης 09). Η Νεοκλασική πολεοδομία ως ιδεολογικός μηχανισμός, κατά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους. Κομπρεσέρ, Τεύχος 2, σσ. 13-25.

Κινήσεις εκβιομηχάνισης (1864-1909)

Το 1896 η Αθήνα ήταν πλέον μια πόλη με 123.000 κατοίκους, καλοσχεδιασμένες λεωφόρους, δεντροφυτεμένες πλατείες και επιβλητικές δημόσιες και ιδιωτικές οικοδομές. Το όραμα του Νεοκλασικισμού δεν επιβλήθηκε ολοκληρωτικά, αλλά προσέδωσε το χρώμα και την υφή του σε πολύ μεγάλο βαθμό. Με μια χρονική καθυστέρηση σε σχέση με τη Δύση η Αθήνα εξελισσόταν διαρκώς. Πριν, όμως, αρχίσει ακόμη η ανοικοδόμηση της, η Ευρώπη είχε διέλθει από την βιομηχανική επανάσταση και τα πάντα έτειναν προς αυτή την κατεύθυνση. Η Ελλάδα δεν μπορούσε παρά να ακολουθήσει στους ίδιους ρυθμούς. Το εγχείρημα αυτή τη φορά είναι δυσκολότερο, αφού χρειάζονται ακόμη περισσότεροι πόροι και τεχνογνωσία.

Σε αυτή την περίοδο, παρατηρούμε ραγδαία ανάπτυξη προς τα νότια και δυτικά, αφού κυρίαρχοι οικονομικοί πόλοι της χώρας καθιερώνονται η Αθήνα και ο Πειραιάς⁶³. Τότε κατασκευάζεται το σιδηροδρομικό δίκτυο, ο ισθμός της Κορίνθου, και διανοίγονται εθνικές οδοί, συνδέοντας τη πρωτεύουσα με την Πελοπόννησο και τη Θεσσαλία, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται ο ρόλος του Πειραιά ως του μεγαλύτερου λιμένα της χώρας. Ιδρύονται τα εργοστάσια του Γκαζιού και του Μεταξιού (δίνοντας ονόματα στις βιομηχανικές πλέον συνοικίες Γκάζι και Μεταξουργείο). Δομείται, τότε, και ο χώρος μεταξύ Αθήνας και Πειραιά χωρίς σχέδιο που να προβλέπει δημόσιους χώρους. Ο μοναδικός σχεδιασμός που γίνεται είναι η κατάτμηση του χώρου σε οικοδομικά τετράγωνα. Αυτή την περίοδο, τα ιδιωτικά συμφέροντα και τα ρουσφέτια διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο, κάτι που είναι εμφανές στον σύγχρονο χάρτη της Αθήνας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του προαστίου Κάτω Πατήσια που ανακόπτει την πορεία της Γ' Σεπτεμβρίου.

Η διαχείριση του δημόσιου χώρου στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος, όπως διαφάνηκε από τα παραπάνω, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη συγκρότηση της εθνικής ταυτότητας. Ο Νεοκλασικισμός, το Ιπποδάμειο πολεοδομικό σύστημα, η προσπάθεια εκβιομηχάνισης της οικονομίας και τα ιδιωτικά συμφέροντα (αυθαίρετη δόμηση) είναι οι λέξεις κλειδιά που δίνουν μορφή στο χάρτη της Αθήνας μέχρι το ξέσπασμα του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Από τότε και μετά το γεγονός με το μεγαλύτερο αντίκτυπο στο χάρτη είναι το κύμα προσφύγων από τη Μ. Ασία που εισήγαγαν τις συνοικίες με φανερές αναφορές (Νέα Σμύρνη, Νέα Ιωνία, Νίκαια, κ.α.). Δεν επηρέασε όμως τους κύριους άξονες της

⁶³ Χριστίνα Αγκριαντώνη, 1986, Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα, Εμπορική τράπεζα της Ελλάδος – ιστορικό αρχείο

ήδη διαμορφωμένης πολεοδομίας. Τα χαρακτηριστικά του χώρου σε γενικές γραμμές παραμένουν αναλλοίωτα μέχρι σήμερα παρά τις συνεχείς πολιτικές διαταραχές που ακολούθησαν και συνεχίζονται.

Η αρχιτεκτονική βοήθησε τους νέους θεσμούς του νεοσύστατου ελληνικού κράτους να αποκτήσουν ρίζες στον χώρο και να ισχυροποιήσουν την παρουσία, αλλά και την παρέμβασή τους, στις ζωές των πολιτών.

3^ο ΚΕΦΑΛΑΙΟ

Η χωρικότητα των συγκρούσεων στο κέντρο της Αθήνας

Η σύνθεση του χάρτη

Χαρτογράφηση

Το έδαφος της Αθήνας έχει γίνει πεδίο μάχης αναρίθμητες φορές. Ο χώρος διεξαγωγής των μαχών θα περιλαμβάνει σχεδόν πάντα το Πολυτεχνείο στην Πατησίων, το Πανεπιστήμιο & τα Προπύλαια στην Πανεπιστημίου, τα γειτονικά πανεπιστημιακά κτήρια και τα Εξάρχεια¹. Η χωρική συγκέντρωση και πυκνότητα των συγκρούσεων δεν είναι τυχαία.

Σε μια τέτοια ανάγνωση του χάρτη της Αθήνας, επισημαίνουμε σημεία (κτήρια, πλατείες και δρόμους) που διαδραματίζουν ρόλο στις συχνές διαδηλώσεις στο κέντρο της. Μερικά από αυτά έχουν «στιγματιστεί» με το συγκεκριμένο ρόλο, λόγω του χαρακτήρα και του περιεχομένου τους από την πρώτη μέρα της ύπαρξής τους, ενώ άλλα επιφορτίστηκαν και άλλαξαν χαρακτήρα ακαριαία σε ένα **στιγμιότυπο της ιστορίας**.

Τα σημεία του χάρτη

Τα σημεία μας είναι: η **Ομόνοια**, το **Σύνταγμα** συμπεριλαμβανομένης της **Βουλής** και του προαυλίου της με το **μνημείο του αγνώστου στρατιώτη**, η **Πανεπιστημίου** που ενοποιεί τις πλατείες διερχόμενη από τη νεοκλασική τριλογία, δηλαδή την Εθνική βιβλιοθήκη, το κτήριο της Πρυτανείας του Πανεπιστημίου και η Ακαδημία Αθηνών. Το προαύλιο του Πανεπιστημίου (τα **προπύλαια**) έχει κοινωνικο-ιστορική αξία, καθώς έχει γίνει τόπος πολιτικών συγκεντρώσεων, διαμαρτυρίας και διαδηλώσεων φοιτητών/τριών και άλλων κοινωνικών ομάδων που συμμετέχουν σε κινήματα υπεράσπισης των κοινωνικών δικαιωμάτων.

Ακόμη συμπεριλαμβάνονται η **Νομική**, το **Χημείο**, το **Πολυτεχνείο**, το **Αρχαιολογικό Μουσείο**, η **Πατησίων** από εκεί μέχρι τη Σταδίου, η **Βασιλίσσης Σοφίας** από το Σύνταγμα μέχρι την **Αμερικάνικη Πρεσβεία**.

¹ Βλ. Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη, όπ. π.

Κατάληψη Νομικής και Πολυτεχνείου²

Τα γεγονότα στη Νομική

Τον Μάη του 1972 οι φοιτητές της Νομικής σχολής κάνουν κάτι πρωτοφανές για την εποχή και τη δικτατορία: τελούν μια νομική διαδικασία, μαζεύοντας υπογραφές για διεξαγωγή φοιτητικών εκλογών. Την κίνηση υποστήριξαν και άλλες σχολές. Ήταν η πρώτη κίνηση αντίστασης, που η δικτατορία δεν μπορούσε να καταστείλει. Την 23^η Φεβρουαρίου του 1973 έγινε οργανωμένη κατάληψη της Νομικής από 3000 φοιτητές από όλες τις σχολές, με κύριο αίτημα την επιστροφή στις σπουδές των επιστρατευμένων φοιτητών, το οποίο απορρίπτεται.

Γύρω στις 12.30 το μεσημέρι είχαν συγκεντρωθεί στο κτίριο της Νομικής και οι φοιτητές της Φιλοσοφικής, οι οποίοι είχαν προγραμματισμένη συγκέντρωση για το πρωί. Τελικά ο αριθμός των φοιτητών έφθασε στους τέσσερις χιλιάδες γύρω στη μία το μεσημέρι και συνεχιζόταν η προσέλευση. Παράλληλα έξω από το κτίριο της Νομικής κυκλοφορούσε μεγάλος αριθμός φοιτητών, οι οποίοι κατά ομάδες περιφέρονταν στους γύρω δρόμους και την οδό Ακαδημίας φωνάζοντας συνθήματα και τραγουδώντας τραγούδια. Καθ' όλη την διάρκεια των εκδηλώσεων αυτών η αστυνομία βρισκόταν μακριά από τον τόπο συγκεντρώσεως και το κτίριο της Νομικής. Αργότερα κατέφθασαν ισχυρές αστυνομικές δυνάμεις οι οποίες προσπαθούσαν να επιβάλλουν την τάξη. Κατά τις 2 το μεσημέρι αστυνομικοί επενέβησαν να διαλύσουν τους συγκεντρωμένους στους γύρω δρόμους φοιτητές και ο χώρος βρέθηκε κάτω από ισχυρή επιτήρηση. Κατά την επέμβαση έγιναν μικροσυμπλοκές και απομακρύνθηκαν από τον χώρο του πνευματικού κέντρου Αθηνών, ορισμένοι φοιτητές.³

Οι φοιτητές έριχναν από τα παράθυρα και την ταράτσα του κτιρίου της Νομικής διάφορα

2 Ιστορικό πλαίσιο γεγονότων στη Νομική και στο Πολυτεχνείο

Το βράδυ της 20 Απριλίου του 1967 (στις 3:00) τα τανκς των Συνταγματάρχων κατέκλυσαν την Αθήνα. Η επταετία επέβαλε τρομερή λογοκρισία, καταστολή οποιασδήποτε αντίδρασης, απαγόρευση κυκλοφορίας και πολλά ακόμη καταπιεστικά μέτρα. Μερικά από αυτά είναι η τοποθέτηση φανερών κατασκόπων στα πανεπιστήμια για να ελέγχουν την κινητικότητα, αποπομπή των επικίνδυνων καθηγητών και φοιτητών με κατάργηση της αναβολής στρατιωτικής θητείας και υποχρεωτική κατοχή πιστοποιητικού κοινωνικών φρονημάτων για οποιαδήποτε διαδικασία με το δημόσιο. Είχε αναπτύξει, δε, μηχανισμούς προπαγάνδας και παραπληροφόρησης, που καθιστούσαν πολύ δύσκολη την αποκαθήλωση των δικτατόρων. «Ήταν μια ταφόπλακα που σκέπαζε την κοινωνία» (Γιώργος Γαβριήλ, μάρτυρας των γεγονότων της εποχής). Το 1973, ο αντιδικτατορικός αγώνας κλιμακώθηκε και είχε αρχίσει να εισχωρεί ακόμη και στο στρατό. Η ανταρσία ενός μέρους του ελληνικού πολεμικού ναυτικού, εξέθεσε ανεπανόρθωτα τη Χούντα στο εξωτερικό. Η κατάληψη της Νομικής ήταν επίσης ένα σοβαρό πλήγμα. Το τελειωτικό χτύπημα όμως δόθηκε το Νοέμβριο με την κατάληψη του Πολυτεχνείου. Με τον διορισμό της κυβέρνησης Μαρκεζίνη στις 8 Οκτωβρίου, η δικτατορία επιδίωκε να προβάλει ένα δημοκρατικό προφίλ. Οπότε και ελευθέρωσε τους πολιτικούς κρατούμενους και απέλυσε του φοιτητές που είχαν επιστρατευτεί λόγω αριστερών αντιλήψεων. Ένα αποσιωπημένο κομμάτι κόσμου, έβγαине στο φως. Πηγή: Στέλιος Κούλογλου, (2010, Νοέμβριος 17), Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα, Η αληθινή ιστορία της 17 Νοέμβρη

3 Εξιστόρηση των γεγονότων από άρθρο της Αυτόνομης Πρωτοβουλίας Πολιτών, <http://www.vrahokipos.gr/history/77-polytehneio/121-nomiki.html>

πρόχειρα τρυκ πάνω στα οποία είχαν γραφεί με μολύβια και έγχρωμους μαρκαδόρους διάφορα συνθήματα. Σε όλη τη διάρκεια των εκδηλώσεων μέσα στο κτίριο της Νομικής, είχαν συγκεντρωθεί γύρω από αυτό καθώς και στις οδούς Ακαδημίας, Σόλωνος και Σίνα εκατοντάδες άλλοι φοιτητές και πολίτες, οι οποίοι παρακολουθούσαν. Ιδιαίτερη κίνηση παρατηρήθηκε στην περιοχή του κτιρίου της Νομικής γύρω στις 2.30, την ώρα δηλαδή που εκατοντάδες πολιτών ανέμεναν στις στάσεις των λεωφορείων επί της οδού Σίνα για να μεταβούν στα σπίτια τους. Οι στάσεις κατηργήθηκαν και οι αστυνομικοί απομάκρυναν τους πολίτες ενώ υποχρέωναν τους πάντες να κυκλοφορούν και να μη στέκονται να παρακολουθούν τις εκδηλώσεις.

Κατά τις 5 το απόγευμα προ της εισόδου της Νομικής Σχολής επί της Σόλωνος συγκεντρώθηκαν περίπου πενήντα αντιφρονούντες φοιτητές οι οποίοι φώναζαν διάφορα συνθήματα κατά των καταληψιών. Οι αντιφρονούντες συνέχισαν τις εκδηλώσεις τους ως τις 6 περίπου το απόγευμα. Τότε επεχείρησαν να εισέλθουν στο κτίριο της Νομικής. Οι ευρισκόμενοι στο ισόγειο φοιτητές τοποθέτησαν τραπέζια, καρέκλες και σανίδες για να εμποδίσουν τους αντιφρονούντες να σπάσουν τις πόρτες και να μπουν.

Λίγο αργότερα, οι αντιφρονούντες φοιτητές, φωνάζοντας συνθήματα μετέβησαν στην είσοδο επί της οδού Σίνα την οποία προσπάθησαν να παραβιάσουν επειδή είναι κατασκευασμένη από αλουμίνιο. Δεν επιτεύχθη ο σκοπός τους και παρέμειναν έξω συνεχίζοντας τις εκδηλώσεις τους. Κατά τις επτά το βράδυ επενέβη η αστυνομία, η οποία απώθησε τους συγκεντρωμένους προς την οδό Ακαδημίας. Η παρουσία τη στιγμή εκείνη εκατοντάδων αστυνομικών οργάνων δεν εμπόδιζε πολλούς πολίτες να στέκονται επί της οδού Σίνα και της Ακαδημίας και να παρακολουθούν από μακριά τις εκδηλώσεις των φοιτητών εντός του κτιρίου. Κυκλοφοριακή συμφόρηση παρατηρήθηκε στην οδό Ακαδημίας.

Κάποια στιγμή, αποφασίζεται από ένα μέρος των φοιτητών η έξοδος από τη Νομική. Την ίδια στιγμή χιλιάδες κόσμου έχουν συγκεντρωθεί στην Ακαδημίας και τους γύρω δρόμους αλλά σύντομα η επέκταση του πλήθους πλησιάζει μέχρι την Ομόνοια. Μέσα στο κτίριο η αντιπαράθεση της επιτροπής και μεγάλου μέρους των έγκλειστων παίρνει τις διαστάσεις της σύγκρουσης. Αρκετοί είναι αυτοί που έχουν κουραστεί και ζητάνε την αποχώρηση αλλά ακόμα πολλοί είναι και εκείνοι που επιμένουν στην παραμονή στο κτίριο και κύρια όσοι βρίσκονται στην ταράτσα και εμψυχωμένοι από τη μαζική προσέλευση του λαού κραυγάζουν συνθήματα. Τελικά, οργανώνεται η έξοδος από τη Νομική από την πλευρά της Σόλωνος, και από την οδό Μασσαλίας ξεκινά διαδήλωση στην λεωφόρο Ακαδημίας, μαζί με τις χιλιάδες κόσμου που έχουν συγκεντρωθεί συγκροτείται μία πρωτοφανής σε μαζικότητα και παλμό διαδήλωση 30.000 ατόμων στο κέντρο.

21. Ταράτσα κτηρίου Νομικής

Η χωρική ανάλυση

Πρόκειται για μια σημειακή επέμβαση στο χώρο, συμβολική κατάληψη ενός κτηρίου. Οι φοιτητές καταλαμβάνοντας το κτήριο, τού προσδίδουν άλλες ιδιότητες. Διακόπτονται τα μαθήματα, και συντελούνται συλλογικές διεργασίες, συζητήσεις μεταξύ των φοιτητών. Πολύ βασικό στοιχείο είναι ότι χρησιμοποιείται για την προβολή των φοιτητών και των αιτημάτων τους. Η ταράτσα του κτηρίου λειτουργεί σαν πομπός των αιτημάτων της κατάληψης προς τον υπόλοιπο κόσμο. Αποτελεί μια σκηνή, η οποία μάλιστα είναι ορατή σε μεγάλη απόσταση, ενώ οι φωνές μπορούν να ακουστούν σε μεγάλη ακτίνα. Βέβαια, το γεγονός αυτό ενισχύει η θέση του ίδιου του κτηρίου: σ' ένα σημείο του κέντρου από όπου διέρχονται πλήθος πεζών αλλά και οχημάτων. Δεν πρέπει να παραβλέψουμε εδώ και τις προσπάθειες της αστυνομίας να απομακρύνει τους περαστικούς, ακόμα και με την κατάργηση στάσεων του λεωφορείου. Έχουμε, δηλαδή παρέμβαση στην κανονικότητα του δρόμου (οδός Ακαδημίας) και προσπάθεια απομόνωσης του κτηρίου από τον περιβάλλοντα χώρο, και βέβαια την υπόλοιπη κοινωνία.

Ακόμα, θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι χρησιμοποιείται και ως οχυρό. Οι καταληψίες ελέγχουν την πρόσβαση των εισερχομένων στο κτήριο, ζητώντας τις ταυτότητές τους. Στις στιγμές που οι αντιφρονούντες προς την κατάληψη φοιτητές προσπαθούν να εισέλθουν βίαια στο κτήριο, μπορούμε να τις χαρακτηρίσουμε καταστάσεις σύντομης πολιορκίας. Επιχειρείται η παραβίαση των εισόδων, ενώ οι καταληψίες τοποθετούν φράγματα χρησιμοποιώντας αντικείμενα για να εμποδίσουν την πρόσβαση. Άρα λοιπόν μιλάμε για μια κατάσταση ενός κτηρίου, που ενώ στο ύψος του ανώτερου επιπέδου (ταράτσα) λειτουργεί εξώστρεφα και προπαγανδιστικά, στο επίπεδο πρόσβασης (ισόγειο) είναι απομονωμένο από το γύρω περιβάλλον, με αυστηρά ελεγχόμενη πρόσβαση, επιχειρώντας να διαφυλάξει τις διεργασίες στο εσωτερικό του (εσώστρεφος χαρακτήρας). Η διάρκεια της κατάληψης είναι πολύ σύντομη, μόλις μιάμιση μέρα, ενώ και το πλήθος που συμμετέχει είναι μεμονωμένο: πρόκειται για περίπου 3000 φοιτητές.

Το κτήριο της Νομικής πρωτοστάτησε στον αντιδικτατορικό αγώνα και απέκτησε τεράστιο συνδικαλιστικό κύρος που διατηρεί μέχρι σήμερα. Επιπλέον, ενίσχυσε το κίνημα με τεχνογνωσία και εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του⁴. Οι συμμετέχοντες φόρτισαν το ηθικό τους για ακόμη πιο τολμηρές και αποφασιστικές κινήσεις. Άμεση συνέχεια του κινήματος αποτέλεσε η κατάληψη του Πολυτεχνείου που καταγράφηκε στην ιστορία και τη συνείδηση του κόσμου, ως η βόμβα που ανατίναξε τα θεμέλια του δικτατορικού καθεστώτος των Συνταγματαρχών. Η κατάληψη της Νομικής διήρκησε μόνο μιάμιση μέρα αλλά ήταν τεράστιας σημασίας για την πορεία ολόκληρης της χώρας. Ένα κτήριο στο κέντρο της πρωτεύουσας φωνάζει πως ήρθε το τέλος της καταπίεσης της δικτατορίας. Από τότε και μέχρι σήμερα είναι από τα πρώτα κτήρια που καταλαμβάνονται σε περιόδους κρίσεων και αποτελεί σύμβολο αντίστασης των φοιτητών. Αν και δεν είναι τόσο γνωστό σαν περιστατικό, παγίωσε μια διαρκή αίσθηση κέντρου φοιτητικού αγώνα και έχει χαραχθεί ως τέτοιο στη συνείδηση της κοινής γνώμης.

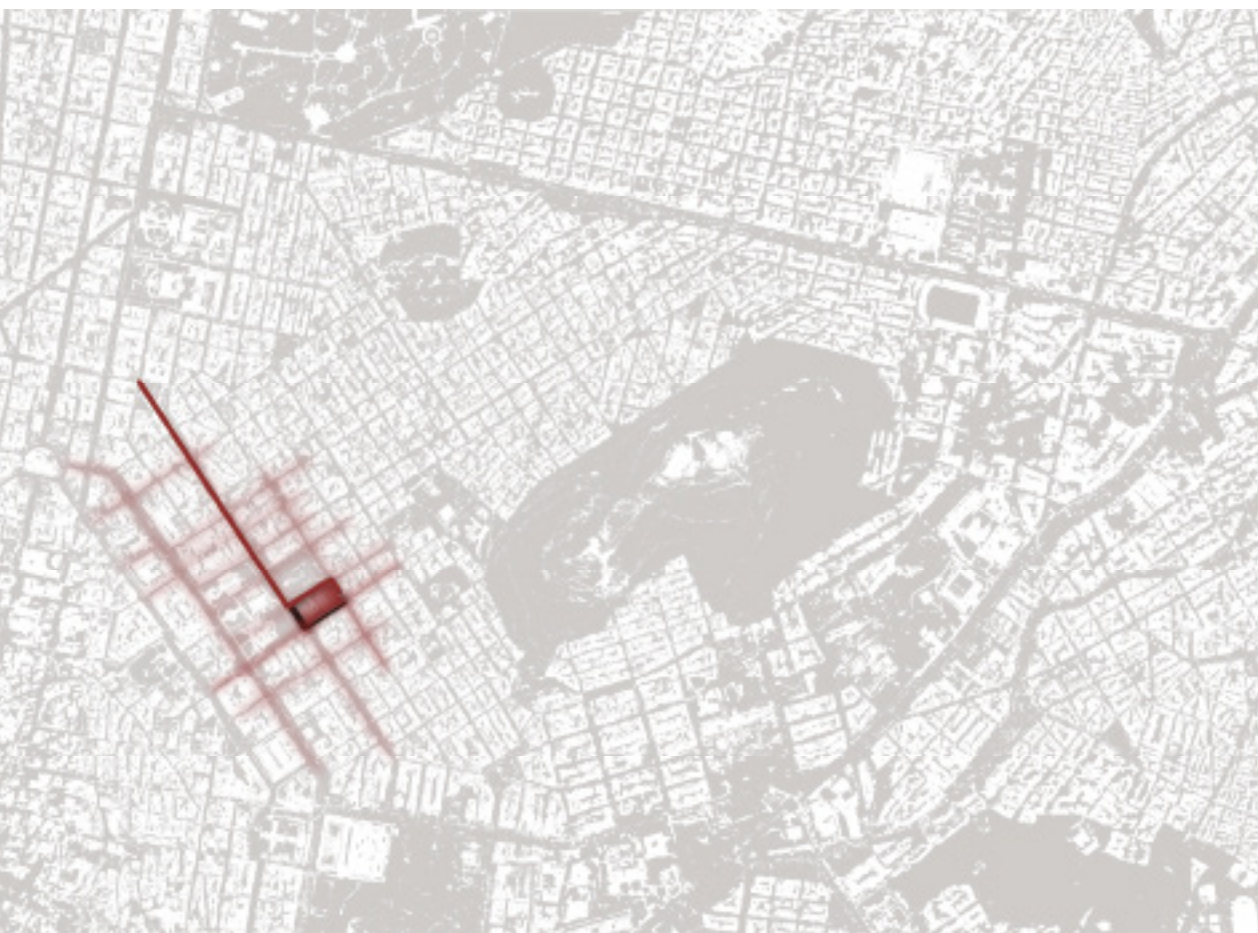
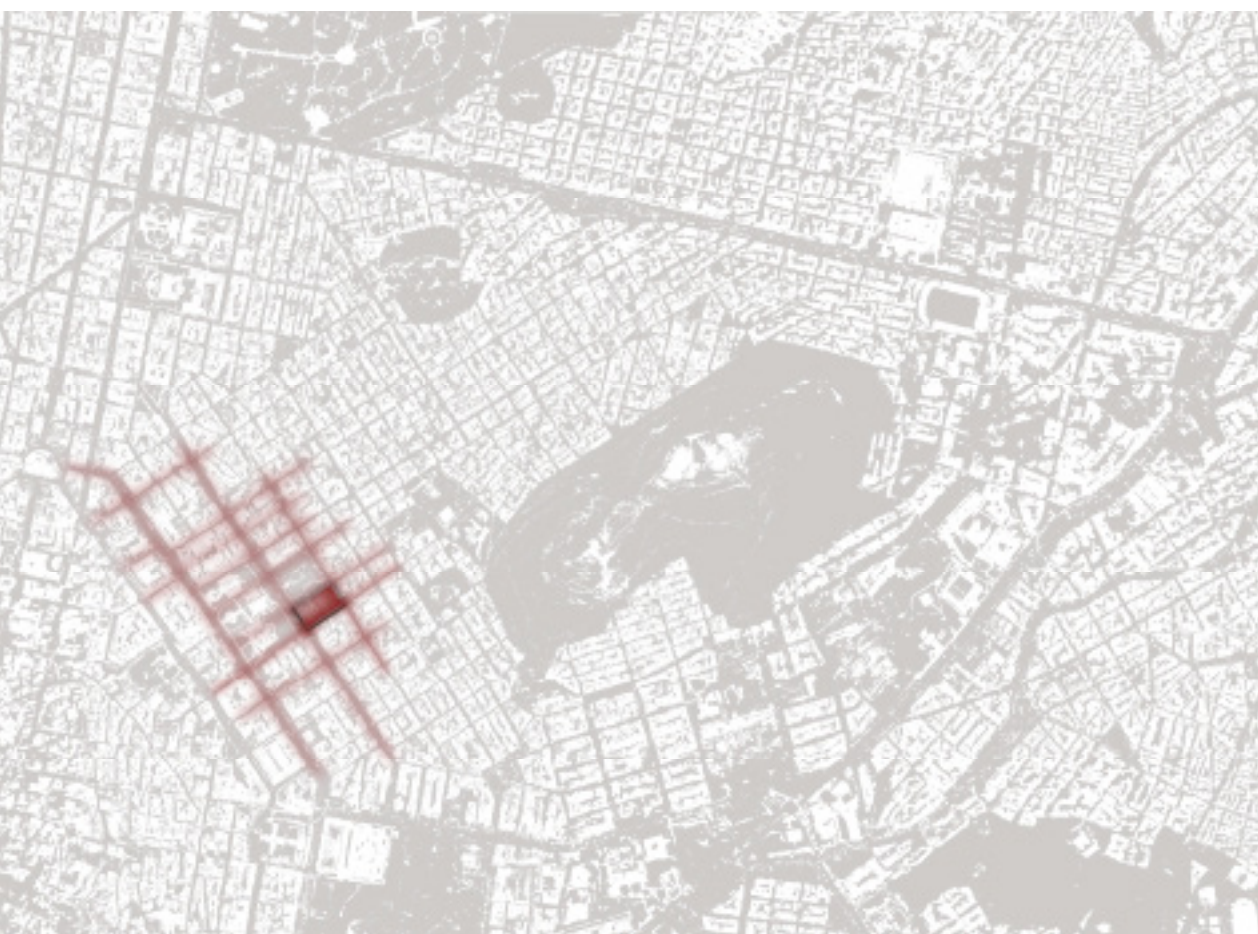
Στους χάρτες που ακολουθούν, το κόκκινο χρώμα υποδηλώνει την πυκνότητα και την κίνηση των διαδηλωτών ενώ το μαύρο αντίστοιχα για τις δυνάμεις καταστολής:

Τα γεγονότα στο Πολυτεχνείο

Την Τετάρτη 14 Νοεμβρίου του 1973 καλέστηκαν συνελεύσεις σε όλες τις σχολές. Ενώ στη Νομική οι τόνοι είναι πεσμένοι, έρχεται απεσταλμένος από το Πολυτεχνείο να αναγγείλει τις διαθέσεις των φοιτητών εκεί. Μια ομάδα φοιτητών κατευθύνεται από την οδό Σόλωνος στο Πολυτεχνείο, όπου γίνονται επεισόδια με την αστυνομία και αποφασίζουν να κλειστούν στο άσυλο του συγκροτήματος.

Η αντιπαράθεση με τους αστυνομικούς στον εξωτερικό χώρο, συσπειρώνει κι άλλους φοιτητές που προσέρχονται στον προαύλιο χώρο. Η αστυνομία ζητά άδεια από τον Πρύτανη να εκκενώσει το χώρο και εκείνος αρνείται. Αρχίζουν οι συζητήσεις και η κατάληψη είναι γεγονός. Στην προσπάθεια να ακουστεί η φωνή της στον κόσμο κατασκευάζεται ο ραδιοφωνικός σταθμός. Τα τραγούδια που ακούγονται τότε από τα μεγάφωνα, είναι τα ίδια που ακούγονται μέχρι σήμερα στις διαδηλώσεις. Ήταν μια εκτόξευση στον ουρανό της ανιδιοτέλειας, μια έμπρακτη υπέρβαση της αλλοτρίωσης και όλων των συμβάσεων (Σταύρος Λυγερός, τότε φοιτητής Μαθηματικού Αθήνας). Είχε πια τα χαρακτηριστικά εξέγερσης. Μέσα στο χώρο του Πολυτεχνείου επανήλθε η ουσιαστική δημοκρατία, με συνελεύσεις και εκλογές αντιπροσώπων. Η Τρίτη μέρα της κατάληψης είναι η Παρασκευή 16^η Νοέμβρη οπότε και ενισχύεται από μαθητές, οικοδόμους, αγρότες από τα Μέγαρα και εργαζόμενους της coca cola. Η εξέγερση απασχολεί την ηγεσία της Χούντας για τον τρόπο καταστολής της, ενώ ο ραδιοφωνικός σταθμός καλεί κι άλλους πολίτες. Το υπουργικό συμβούλιο αποφασίζει την εκκένωση του Πολυτεχνείου με δραστικά αστυνομικά μέσα. Οι προσπάθειες εξεύρεσης μιας κοινά αποδεκτής λύσης, αποτυγχάνουν. Οι αύρες έχουν κυκλώσει το χώρο του Πολυτεχνείου και τα δακρυγόνα έχουν πνίξει την περιοχή. Η επόμενη κίνηση είναι η εισβολή ενός άρματος μάχης καταστρέφοντας την πύλη από την οδό Πατησίων. Ακολουθεί κυνηγητό συνοδευόμενο από σφαίρες στους γύρω δρόμους και σύλληψη, μεταξύ πολλών, και του Πρύτανη. Ο αριθμός των νεκρών είναι μεγάλος, αλλά μέχρι σήμερα μη επιβεβαιωμένος ακριβώς (επίσημες πηγές κάνουν λόγο για 40-50 νεκρούς και 1100 τραυματίες, στις 17 και 18 Νοεμβρίου). Ένα μέρος προσπαθεί να διαφύγει από την Κάνιγγος, αλλά η παρουσία επίλεκτων σωμάτων του στρατού και της αστυνομίας κυριαρχεί. Τελικά μερικοί βρίσκουν καταφύγιο σε γειτονικά σπίτια.

Την επόμενη μέρα οι διαδηλώσεις συνεχίζονται, ενώ η εξέγερση είχε μεταφερθεί στα πανεπιστήμια της Θεσσαλονίκης και της Πάτρας. Μια μεγάλη διαδήλωση έχει κατεύθυνση από τα Πατήσια προς την Ομόνοια, ενώ υπάρχουν συχνά οδοφράγματα της αστυνομίας, που караδοκεί να επιτεθεί.

22. 16 Νοέμβρη 1973 - Πολυτεχνείο

Η χωρική ανάλυση

Και η περίπτωση του Πολυτεχνείου αποτελεί παράδειγμα εντοπισμένης σύγκρουσης, με επίκεντρο την κατάληψη του κτηρίου και σημειακές συγκρούσεις γύρω από αυτό. Το κτήριο καθεαυτό, χρησιμοποιείται για την οργάνωση της δράσης των φοιτητών και όχι μόνο, αφού αργότερα στηρίζεται και από εργαζόμενους και μαθητές. Αλλάζει η χρήση του κτηρίου, και μετατρέπεται σε ορμητήριο, χώρος διεξαγωγής συνελεύσεων και λήψης αποφάσεων. Αποτελεί τη βάση και αφετηρία για οποιαδήποτε εξωστρεφή δράση πραγματοποιείται, από το μοίρασμα φυλλαδίων και την εκπομπή πειρατικού ραδιοφωνικού σταθμού μέχρι τις μικρές εστίες συγκρούσεων που αναπτύσσονται γύρω, όταν οι «παραχοποιοί» χρειάζονται προστασία, επιστρέφουν στο άσυλο του Πολυτεχνείου. Όπως είναι προφανές, το προστατευμένο εσωτερικό του κτηρίου χρησιμοποιείται για τις πιο εσωστρεφείς διαδικασίες, ενώ στον προαύλιο χώρο υπάρχει η διάθεση για προβολή προς τον κόσμο: ακούγονται τραγούδια και συνθήματα, γράφονται πανό και συνθήματα πάνω στο ίδιο το κτήριο.

Ο κόσμος που συρρέει στο υπό κατάληψη Πολυτεχνείο του δίνει ιδιαίτερη δυναμική, και παρ' όλο που οι συμμετέχοντες είναι άοπλοι, θεωρείται απαραίτητη η άμεση καταστολή τους. Έτσι, ισχυρές αστυνομικές αλλά και στρατιωτικές δυνάμεις περικυκλώνουν το χώρο. Να σημειώσουμε εδώ, ότι η πορεία που ακολουθούν τα άρματα μάχης είναι προφανώς μέσω των μεγάλων οδικών αρτηριών: λεωφόρος Αλεξάνδρας, Βασιλίσσης Σοφίας, Πανεπιστημίου και Πατησίων, ώστε να μπορούν να ελιχθούν.

Το Πολυτεχνείο τελεί υπό καθεστώς στενής πολιορκίας, ενώ τα τανκς που βρίσκονται έξω από τις πύλες του προσδίδουν χαρακτηριστικά εμπόλεμης κατάστασης. Οι αντίπαλες δυνάμεις που εμπλέκονται στα συμβάντα είναι άνισες: από τη μια οι άοπλοι καταληψίες, κυρίως φοιτητές, και από την άλλη στρατιωτικές δυνάμεις με πλήρη εξοπλισμό. Κινήσεις στα πλαίσια της συνήθους μεθόδου των δυνάμεων καταστολής, δηλαδή την προσπάθεια διάσπασης του πλήθους σε μικρότερες ομάδες, ώστε να είναι πιο εύκολα διαχειρίσιμες. Πολλές από τις περιπτώσεις στις οποίες τέτοιες τακτικές αποτυγχάνουν, και καταλήγουν είτε σε κατάρρευση των δυνάμεων ασφαλείας είτε σε υπερβολική

αντίδραση «αστυνομικών ταραχών» μπορούν να σχετιστούν με αποτυχίες στο σωστό χειρισμό της μορφολογικής διάταξης: για παράδειγμα, οδηγώντας τους ταραχοποιούς σε μια περιοχή από την οποία δεν μπορούν να διαφύγουν –η περίπτωση «καζάνι που σκάει», σύμφωνα με τον Methvin.⁵

Όταν παραβιάζεται το προστατευτικό οχυρό (το τανκ κατεδαφίζει την πύλη του Πολυτεχνείου), αυτόματα παύει και η προστασία που προσέφερε το άσυλο του κτηρίου: οι καταληψίες αναγκάζονται να εγκαταλείψουν το χώρο, και στην προσπάθειά τους να ξεφύγουν, καταφεύγουν σε γειτονικά σπίτια. Ο πυκνοδομημένος αστικός ιστός πίσω από το συγκρότημα είναι βοηθητικός, καθώς τα τανκς δε μπορούν να ελιχθούν, σε αντίθεση με τους καταληψίες που έχουν την ευκαιρία να «χαθούν» ανάμεσα στα στενά.

5 Methvin, E. H. (1970). The riot makers: the technology of social demolition. Arlington House., όπως αναφέρεται στο βιβλίο του G. Ashworth

16 Νοεμβρίου 1980. Καθιερωμένη πορεία από το Πολυτεχνείο στην πρεσβεία.

Η 7η επέτειος από την εξέγερση του Πολυτεχνείου, το 1980, ήταν και η πλέον αιματηρή της ιστορίας. Η πορεία ξεκινά από το κτήριο του Πολυτεχνείου στην Πατησίων με σκοπό να καταλήξει στην Αμερικάνικη πρεσβεία. Στα πλαίσια της αποκατάστασης των σχέσεων Ελλάδας – ΗΠΑ, η κυβέρνηση Ράλλη, απαγορεύει αυτό το ενδεχόμενο. Οι διαδηλωτές αδιαφορούν για την απαγόρευση, και επιδιώκουν να περάσουν ανάμεσα από τον αστυνομικό κλοιό. Τα γεγονότα που επακολούθησαν και διαδραματίστηκαν στην λεωφόρο Βασ. Σοφίας έχουν χαρακτηριστικά ένοπλης σύγκρουσης:

Η πορεία και τα επεισόδια⁶

Η συγκέντρωση στο Πολυτεχνείο έληξε κατά τις έξι το απόγευμα της Κυριακής, 16 Νοεμβρίου, οπότε η πορεία ανέβηκε την οδό Σταδίου και συνέχισε προς την πλατεία Συντάγματος, με έντονο το αντιαμερικανικό στοιχείο και με δυναμική περιφρούρηση από δυνάμεις των πολιτικών κομμάτων. Από την άλλη, στα Χαυτεία, οργανώνει συγκέντρωση η μειοψηφία διαδηλωτών, η οποία με περίπου 1.000 φοιτητές ετοιμάζεται να κινηθεί προς την αμερικανική πρεσβεία και γύρω στις 7.30 εισέρχεται στο κύριο σώμα της πορείας. Η διαδήλωση φτάνει στο Σύνταγμα και τα κύρια μπλοκ της αρχίζουν να διαλύονται ειρηνικά.

Ωστόσο, γύρω στις 9 το βράδυ, συγκεντρώνονται υπό την αιγίδα της μειοψηφίας περίπου 3.000 άτομα στο μνημείο του Άγνωστου Στρατιώτη και επιχειρούν να κινηθούν προς την οδό Βασιλίσσης Σοφίας, όπου είναι παρατεταγμένοι αστυνομικοί και από πίσω τους δυνάμεις ΜΑΤ.

Για λίγα λεπτά, τα δύο μέτωπα έμειναν ακίνητα και ανταλλάχθηκαν διαξιφισμοί, ενώ σύντομα οι διαδηλωτές κατάφεραν να σπάσουν τον κλοιό των αστυνομικών και να κινηθούν προς την πρεσβεία. Στη συνέχεια, ο προϊστάμενος της εισαγγελίας, πήρε την κατάσταση στα χέρια του: έδωσε εντολή στις έξι διμοιρίες των ΜΑΤ που βρίσκονταν παρατεταγμένες πίσω απ' τον αστυνομικό κλοιό να επιτεθούν. Σε λίγα λεπτά το μπλοκ των διαδηλωτών έκανε τα πρώτα βήματα προς τον σχηματισμό των ΜΑΤ και τότε αυτά επιτέθηκαν. Η μάζα των διαδηλωτών ήταν πυκνή και η υποχώρηση ήταν δύσκολη.

Αρχίζει τότε ένα όργιο βίας, με χρήση όχι μόνο κλομπ αλλά – για πρώτη φορά μετά τη

⁶ Πηγές: Left.gr, 17/11/2013, Κουμής, Κανελλοπούλου, Καλτεζάς, Θύματα αστυνομικής βίας
Lifo.gr, 16/11/2013, Αφιέρωμα στον Ιάκωβο Κουμή και τη Σταματίνα Κανελλοπούλου, Θύματα των ΜΑΤ
Αντίσταση στις γειτονίες, 17/11/2009, 16 Νοεμβρίου 1980: Δολοφονία των Κουμή και Κανελλοπούλου

Χούντα – και πυροβόλων όπλων, ενώ η αστυνομία επιστρατεύει και «αύρες», τα ειδικά τεθωρακισμένα οχήματά της για την απώθηση των διαδηλωτών. Τα ΜΑΤ ξεφεύγουν από κάθε έλεγχο και επιτίθενται όχι μόνο στους διαδηλωτές που αφήφησαν την κυβερνητική απαγόρευση, αλλά και κατά αυτών που ειρηνικά διαδήλωναν προς την πλατεία Συντάγματος. Τα επεισόδια χαρακτηρίστηκαν από σύσσωμο τον πολιτικό κόσμο ως τα πιο αιματηρά μετά τα Ιουλιανά και διήρκεσαν μέχρι τις 4 τα χαράματα.

Υπήρξαν ακόμα και δύο νεκροί, ένας στην οδό Πανεπιστημίου και ένας στο Σύνταγμα.

23. Βασ. Σοφίας 16 Νοέμβρη 1980

Χωρική ανάλυση

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, έχουμε συνδυασμό δύο διαφορετικών ομάδων διαδηλωτών, οι οποίες έχουν ουσιαστικά διαφορετική στόχευση. Η μια ομάδα πραγματοποιεί την επιτρεπόμενη κυβερνητικά πορεία, δηλαδή Πολυτεχνείο – Πατησίων – Σταδίου – Σύνταγμα, ενώ η άλλη Χαυτεία – Σταδίου – Σύνταγμα – Πρεσβεία Η.Π.Α επί της Βασιλίσσης Σοφίας. Και τα δύο τμήματα κόσμου αποτελούνται από φοιτητικούς συλλόγους. Για προφανής λόγους, επιλέγεται η συγκεκριμένη διαδρομή: Το Πολυτεχνείο αποτελεί αφετηρία, όντας φορτισμένο από την εξέγερση του Πολυτεχνείου 7 χρόνια νωρίτερα. Η οδός Πατησίων και η Σταδίου αποτελούν εξίσου προφανείς επιλογές, πρόκειται για μεγάλους, ανοιχτούς δρόμους, στοιχείο που εξυπηρετεί την πλήρη ανάπτυξη του πλήθους της διαδήλωσης. Όσο για την πλατεία Συντάγματος, επιλέγεται γιατί είναι τοποθετημένη ακριβώς μπροστά από το κτήριο της Βουλής, σύμβολο της εξουσίας και αποδέκτης σχεδόν κάθε συλλογικής διαμαρτυρίας.

Μετά τη διάλυση της διαδήλωσης στο Σύνταγμα, η δεύτερη ομάδα που έχει ως στόχευση το κτήριο της Πρεσβείας ανασυντάσσεται. Βέβαια, δε φτάνει ποτέ το στόχο της.

Οι δυνάμεις της αστυνομίας σχηματίζουν αυστηρό σχηματισμό δίπλα ακριβώς από το κτήριο της Βουλής, επί της λεωφόρου Βασ. Σοφίας, θέλοντας να ανακόψουν τη διέλευση της διαδηλώσεως. Σχηματίζουν έτσι ένα φράγμα στο χώρο, ανακόπτοντας την πορεία. Το γεγονός ότι πίσω από αυτές τις δυνάμεις βρίσκεται δεύτερη παράταξη ΜΑΤ⁷, επιτείνει την αίσθηση του εμποδίου, το οποίο γίνεται διπλό. Και εδώ η επιλογή του χώρου δεν είναι τυχαία. πρόκειται και πάλι για έναν ανοιχτό δρόμο, στον οποίο μπορούν να παραταχθούν σε πλήρη σχηματισμό, καθώς και να ελιχθούν οι δυνάμεις καταστολής. Διευκολύνεται ακόμα η χρήση μηχανοκίνητων μέσων, όπως οι αύρες, ειδικά άρματα καταστολής διαδηλώσεων.

Αρχικά οι διαδηλωτές σπάνε το πρώτο φράγμα, αυτό των αστυνομικών με τον ελαφρύτερο εξοπλισμό. Όμως το φράγμα των ΜΑΤ ανακόπτει την πορεία, και ακολουθεί βίαιη καταστολή. Οι συγκρούσεις περιορίζονται στην περιοχή γύρω από το Σύνταγμα, δηλαδή έναν ανοιχτό χώρο, όπου διευκολύνεται το έργο των κατασταλτικών δυνάμεων, ενώ οι διαδηλωτές αναγκάζονται να διαλυθούν, αφού δεν υπάρχει τρόπος να προστατευθούν.

Η διάρκεια των συγκρούσεων που ακολουθούν είναι άνισες, αφού πρόκειται για άοπλους πολίτες ενάντια σε αστυνομία με πλήρη εξοπλισμό.

Η κατάληψη του Χημείου το Μάιο του 1985

Τα γεγονότα

Η κατάληψη του Χημείου τον Μάιο του 1985 αποτελεί ίσως το σημαντικότερο γεγονός στην ιστορία του μεταπολιτευτικού «αντιεξουσιαστικού χώρου». Η κατάληψη έχει τις ρίζες της στις «εχθροπραξίες» των Εξαρχείων τον Οκτώβριο του 1984, όταν μέσω των περίφημων «επιχειρήσεων Αρετή», το Κράτος επιχειρεί την εκκαθάριση της συνοικίας από τα «αντικοινωνικά αναρχικά στοιχεία». Οι επιχειρήσεις διακόπηκαν προσωρινά στις αρχές του νέου χρόνου έως και τον Απρίλιο του 1985, όταν και επαναλήφθηκαν σε καθημερινή βάση, με συνεχείς συλλήψεις πολιτών και επιβολή ενός πρωτοφανούς κλίματος αστυνόμευσης της περιοχής. Στις 9 Μαΐου του 1985 οργανώνεται συγκέντρωση στην πλατεία Εξαρχείων με αίτημα να φύγει η αστυνομία από τα Εξάρχεια. Η τελευταία απαγορεύει τη συγκέντρωση και περικυκλώνει την πλατεία μη αφήνοντας τον κόσμο να πλησιάσει σε αυτήν. Στη συνέχεια ακολουθούν συλλήψεις πολιτών στους γύρω δρόμους, οπότε και ένα μεγάλο τμήμα τους εισέρχεται στο Χημείο προκειμένου να οργανωθεί η αντεπίθεση. Το βράδυ της 9ης Μαΐου θα σημαδευτεί από βίαια επεισόδια, καθώς δυνάμεις του αντιεξουσιαστικού χώρου κατεβαίνουν στο κέντρο της Αθήνας από κάθε γωνιά του Λεκανοπεδίου προς ενίσχυση των καταληψιών, ενώ από την άλλη μεριά χιλιάδες αστυνομικών αποκλείουν το κέντρο της Αθήνας και περικυκλώνουν το Χημείο. Συλλαμβάνονται 14 άτομα τα οποία παραπέμπονται με βαριές κατηγορίες.

Την επομένη 10 Μαΐου οργανώνεται συγκέντρωση στο κτίριο της Νομικής και σχηματίζεται πορεία προς το αποκλεισμένο από την Αστυνομία Χημείο.⁸ Τις επόμενες ημέρες οι συγκεντρώσεις και πορείες προς το Χημείο θα είναι καθημερινές, έως τις 13 Μαΐου οπότε και έπειτα από παρέμβαση του Μανόλη Γλέζου τα ΜΑΤ λύνουν την πολιορκία. Οι καταληψίες εξέρχονται του κτιρίου με τον Μ. Γλέζο μαζί τους και ενώνονται με μεγάλη πορεία που τους περιμένει στη συμβολή των οδών Ακαδημίας και Μαυρομιχάλη. Το τέλος της κατάληψης είναι ειρηνικό και δημιουργείται η αίσθηση μιας μεγάλης πολιτικής νίκης του χώρου απέναντι στην κρατική καταστολή. Την επομένη 14 Μαΐου πραγματοποιείται συγκέντρωση του αντιεξουσιαστικού χώρου στα Προπύλαια, η οποία συγκεντρώνει περισσότερα από 5.000 άτομα.

⁸ Υπάρχουν κάποια επιπλέον στοιχεία, τα οποία όμως δεν διασταυρώνονται: Οι αστυνομικές δυνάμεις που έχουν περικυκλώσει το Χημείο, δεν επιτρέπουν τη διέλευση ούτε δημοσιογράφων, ούτε καν τα αυτοκίνητα του πρώτον βοηθειών για τους τραυματίες. Το απόγευμα αποφασίζεται ο τερματισμός της κατάληψης της Νομικής, αφού πρώτα φύγει η αστυνομία, το οποίο και συμβαίνει, και σχηματίζεται πορεία προς το Χημείο, απ' όπου ξανά έχουν φύγει οι αστυνομικοί και έχει σπάσει ο αποκλεισμός. Μετά όμως τον τερματισμό της πορείας, η περιοχή αποκλείεται ξανά από τα ΜΑΤ και μάλιστα αυτή τη φορά κόβουν ακόμα και το νερό από το κτίριο του Χημείου. Ωστόσο θεωρούμε ενδιαφέρον να εξετάσουμε χωρικά αυτά τα ανεπιβεβαίωτα στοιχεία.

Χωρική ανάλυση

Στη συγκεκριμένη περίπτωση, έχουμε ένα συνδυασμό εντοπισμένης, χωρικά, σύγκρουσης, λόγω της κατάληψης δημόσιου κτηρίου, αλλά και επιμέρους κινήσεις στο χώρο γύρω από αυτό.

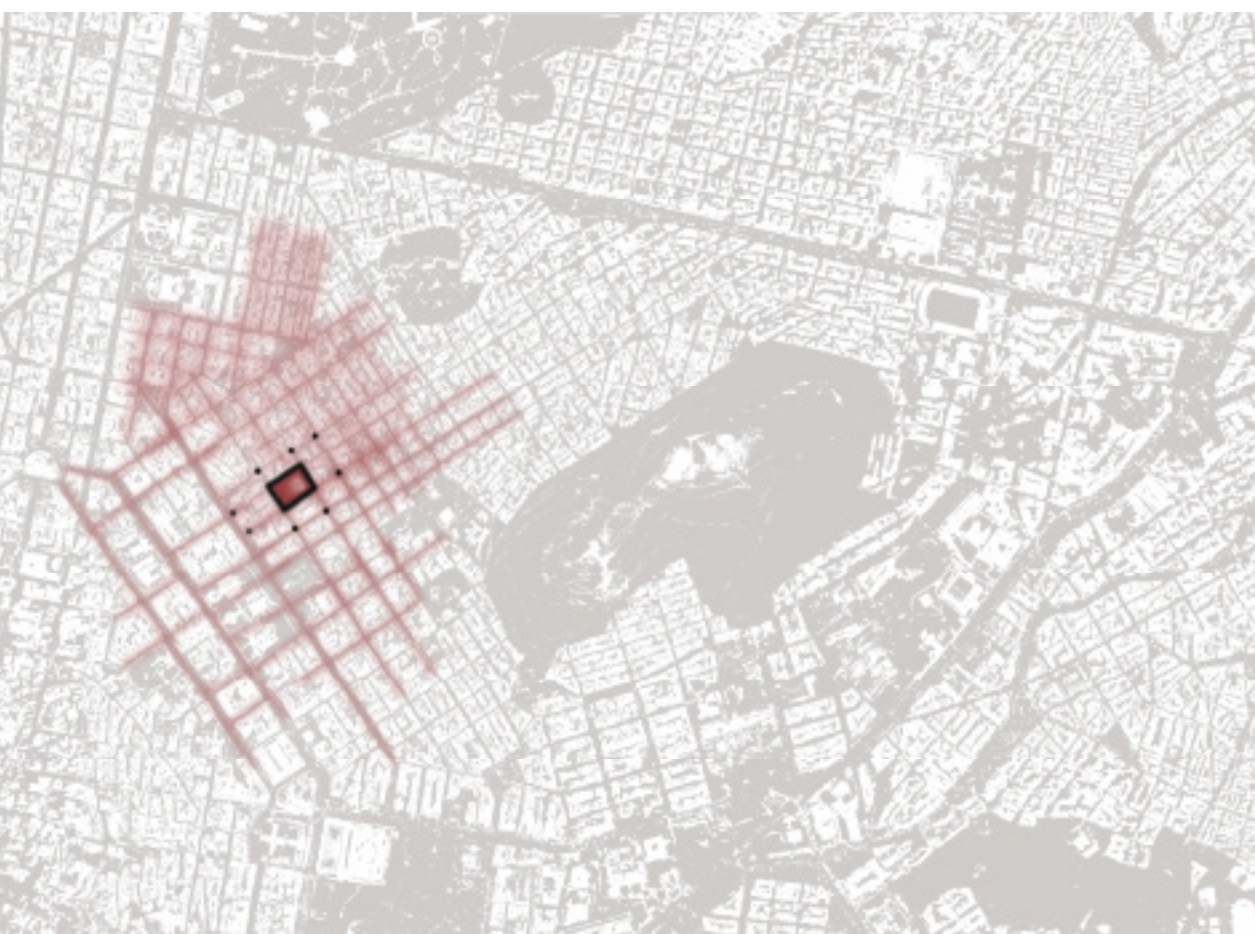
Το κτήριο του Χημείου λαμβάνει το ρόλο του «καταφύγιου», προστατεύοντας τον κόσμο που καταδιώκεται από τις δυνάμεις της αστυνομίας. Επίσης, έχει και το ρόλο «ορμητηρίου», γιατί στο χώρο του οργανώνεται παράλληλα η αντεπίθεση. Χαρακτηριστικό είναι το σύνθημα που ακουγόταν: Είμαστε οπλισμένοι, ελάτε! (σε αντίθεση με το σύνθημα που ακουγόταν στην κατάληψη του Πολυτεχνείου το '73: Είμαστε άοπλοι, μη μας χτυπάτε)¹. Και βέβαια, το γεγονός ότι το κατειλημμένο κτήριο περιέχει μεγάλες ποσότητες εκρηκτικών χημικών ουσιών, του προσδίδει έντονο συγκρουσιακό χαρακτήρα: οι καταληψίες μπορούν να αντεπιτεθούν, δεν είναι άοπλοι, άρα οι δυνάμεις πολιορκητών (ΜΕΑ) και πολιορκημένων (καταληψίες) μπορούμε να πούμε ότι δεν είναι τόσο άνισες (προφανώς παραβλέποντας το ρόλο του καθενός και τι θέλει να επιτύχει, εξετάζουμε μόνο την δυνατότητα χρήσης εξοπλισμού).

Ο όρος «πολιορκία» δεν χρησιμοποιήθηκε κατά τη γνώμη μας καθόλου καταχρηστικά, εφόσον πρόκειται για αποκλεισμό ολόκληρου του τετραγώνου από τις αστυνομικές δυνάμεις, απαγορεύοντας την πρόσβαση τόσο σε πεζούς, όσο και σε διερχόμενα οχήματα. Παρατηρείται δηλαδή η προσπάθεια αποκοπής του κατειλημμένου Χημείου από το δίκτυο του κέντρου, και παράλληλα από τη συνείδηση της κοινωνίας. Προσθετικά στην αίσθηση πολιορκίας λειτουργεί ο αποκλεισμός του Χημείου από το δίκτυο υδροδότησης, σε μια ύστατη προσπάθεια καταρράκωσης του ηθικού και των σωματικών δυνάμεων των καταληψιών.

Η διάρκεια των επεισοδίων είναι σύντομη, αφού η κατάληψη διαρκεί μόνο λίγες μέρες, ενώ και το μέγεθος του πλήθους που συμμετείχε είναι πολύ περιορισμένο, με συγκεκριμένες πολιτικές πεποιθήσεις. Πρόκειται, όμως για μια από τις δυναμικότερες κινήσεις διαμαρτυρίας που στιγμάτισε την περίοδο εκείνη: η κατάληψη του Χημείου επαναλαμβάνεται και το Νοέμβριο του ίδιου χρόνου, μετά τη δολοφονία ενός διαδηλωτή από αστυνομικό, στην πορεία για την επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου. Προσδίδεται, έτσι, στην κατάληψη του Χημείου, το Μάη του 1985 το χαρακτηριστικό της επαναληψιμότητας.

¹ Η μαρτυρία, προέρχεται από video και αναφέρεται στα γεγονότα που ακολούθησαν την κατάληψη του Χημείου μετά το θάνατο του μαθητή Μ. Καλτεζά, το Νοέμβριο του 1985. Σε σχέση όμως με το χαρακτήρα της κατάληψης, θεωρούμε ότι τόσο το Μάιο όσο και το Νοέμβρη, υπήρχε η ίδια δυναμική διάθεση για σύγκρουση μεταξύ των 2 αντίπαλων πλευρών. Με βάση αυτόν τον χαρακτήρα κάνουμε υποθέσεις και για το ρόλο του κτηρίου το Μάιο του '85.

Η περίπτωση στις 8 Ιούνη 2006

Τα γεγονότα

Εκτεταμένες συγκρούσεις γίνονται σ' όλο το κέντρο της Αθήνας κατά την διάρκεια πορείας που κάλεσαν οι κατειλημμένες σχολές για τις 8 Ιούνη.

Περίπου 20.000 διαδηλωτές συγκεντρώνονται στα Προπύλαια (επί της οδού Πανεπιστημίου) καθώς η πλατεία μπροστά από τα Προπύλαια έχει αρχίσει από νωρίς να γεμίζει με κόσμο. Η διαδήλωση είναι προγραμματισμένο να κινηθεί μέσω της οδού Πανεπιστημίου προς την Ομόνοια, για να γυρίσει και να κινηθεί μέσω της οδού Σταδίου προς τη Βουλή και το Υπουργείο Παιδείας (η θέση του τότε βρισκόταν επί της οδού Μητροπόλεως).

Όταν η πορεία φτάνει στην πλατεία Συντάγματος, περίπου 300 άτομα κατευθύνονται προς το Υπουργείο Παιδείας και επιτίθενται σε διμοιρίες ΜΑΤ που βρίσκονται παραταγμένες στην οδό Μητροπόλεως. Ο κυρίως όγκος της πορείας διασφαλίζει την επιστροφή στην πλατεία Συντάγματος των επιτιθέμενων στο υπουργείο Παιδείας.

Η πορεία διαχωρίζεται, καθώς αρκετές εκατοντάδες διαδηλωτές κατευθύνονται μέσω της οδού Όθωνος στην Βουλή, ενώ όλοι οι υπόλοιποι περνούν μπροστά από την Μ. Βρετανία, επί της Καραγιώργη Σερβίας για να καταλήξουν στο ίδιο σημείο (Βουλή).

Λίγο αργότερα ξεκινούν επιθέσεις με ξύλα και πέτρες, ενάντια στις δυνάμεις της αστυνομίας που φρουρούν το Κοινοβούλιο, και αργότερα και με μολότοφ. Οι επιθέσεις παρατείνονται, παράλληλα με την παραμονή των διαδηλωτών στην πλατεία Συντάγματος, καθώς το μέρος του πλήθους που κινήθηκε μέσω της Όθωνος, έχει αποκοπεί από το κύριο σώμα της διαδήλωσης. Τελικά επιτυγχάνεται η επανένωση των δύο τμημάτων της πορείας, αφού το μεγαλύτερο μέρος έχει ήδη κατακλύσει την οδό Πανεπιστημίου.

Ακολουθούν επιθέσεις σε τράπεζες στην Πανεπιστημίου, ενώ πυρπολείται και ένα αυτοκίνητο στο ύψος της Ακαδημίας Αθηνών.

Διμοιρίες των ΜΑΤ κάνουν την εμφάνισή τους στο ύψος της Χ. Τρικούπη, ενώ επίσης διμοιρίες ανεβαίνουν κόντρα την Πανεπιστημίου από το πεζοδρόμιο, για να ενισχύσουν την κατασταλτική κίνηση που ακολούθησε. Από το σημείο αυτό και μετά η αστυνομία επεμβαίνει σε διάφορα σημεία της Πανεπιστημίου με χρήση δακρυγόνων. Χιλιάδες διαδηλωτές στρίβουν στην Πατησίων για να μπουν στο Πολυτεχνείο, ενώ άλλοι καταφεύγουν προς την Ομόνοια.

Η πορεία καταλήγει στο Πολυτεχνείο.

Παράλληλα στη Στουρνάρη γίνονται οδομαχίες και τα δακρυγόνα φτάνουν συχνά μέχρι μέσα στο προαύλιο.

Στο ύψος της Χαλκοκονδύλη πυρπολείται επίσης άλλο ένα αμάξι, ενώ γίνονται προσπάθειες για να στηθούν οδοφράγματα Πατησίων και Στουρνάρη. Ακολουθούν επιθέσεις με βόμβες μολότοφ και πέτρες σε διμοιρίες των ΜΑΤ που βρίσκονται λίγο μετά την Χαλκοκονδύλη και οι οποίες στην συνέχεια με συνεχή ρίψη χημικών φθάνουν στο ύψος της Στουρνάρη την οποία και τελικά ανεβαίνουν για να φθάσουν μέχρι και την πύλη της Στουρνάρη. Εκατοντάδες άτομα στριμώχνονται για να μπουν στο Πολυτεχνείο, ενώ αρκετοί, που δεν το κατορθώνουν, φθάνουν μέχρι την πλατεία Εξαρχείων, όπου και στήνουν οδοφράγματα, ενώ αρκετοί είναι και αυτοί που μπαίνουν στο Πολυτεχνείο από την είσοδο της οδού Τσιτσα. Από την πύλη της Στουρνάρη μέχρι και τη πλατεία Εξαρχείων (στο ύψος της οδού Σπύρου Τρικούπη) έχουν στηθεί οδοφράγματα από κάδους απορριμμάτων, οι περισσότεροι από τους οποίους έχουν πυρποληθεί.

Την ίδια στιγμή περίπου 300 άτομα, που έχουν ανοίξει την κεντρική πύλη του Πολυτεχνείου στήνουν οδοφράγματα και στην οδό Πατησίων. Ήδη στο χώρο του Πολυτεχνείου οι συγκεντρωμένοι πλησιάζουν τις 3.000.

Δεν αργούν να ξεκινήσουν διαδοχικές επιθέσεις με πέτρες και βόμβες μολότοφ στις διμοιρίες των ΜΑΤ, που κάνουν συνεχή χρήση χημικών που ρίχνονται μέσα κι έξω από το χώρο του Πολυτεχνείου.

Οι συγκρούσεις και η συνεχής ρίψη δακρυγόνων διαρκούν περίπου μέχρι τις επτά το απόγευμα. Στο μεταξύ αποφασίζεται από το συντονιστικό των καταλήψεων να γίνει πορεία προς την ΓΑΔΑ για την απελευθέρωση των συλληφθέντων, ύστερα από συγκέντρωση στα Προπύλαια. Πορεία στην οποία συμμετέχουν περισσότεροι από 1.500 (Χίλιους πεντακόσιους) διαδηλωτές φθάνει στο ύψος της ΓΑΔΑ γύρω στις 9 το βράδυ. Εκεί οι διαδηλωτές βρίσκονται αντιμέτωποι με ισχυρές δυνάμεις αστυνομίας που έχουν παραταχθεί επί της Λεωφόρου Αλεξάνδρας.

24. Πανεπιστημίου 8 Ιουνίου 2006

Η χωρική ανάλυση

Το συγκεκριμένο παράδειγμα αφορά διαδήλωση με προκαθορισμένη πορεία και συνεχείς στάσεις. Λόγω όμως συγκρούσεων με τις δυνάμεις καταστολής, η πορεία επεκτείνεται, ενώ προστίθενται κι άλλες στάσεις. Συγκεκριμένα: Η αρχικά ορισμένη πορεία είναι Προπύλαια – Ομόνοια – Σταδίου – Σύνταγμα/ Βουλή.

Το πλήθος των διαδηλωτών κινούμενο επί της οδού Σταδίου, είναι τόσο πυκνό, που η κίνηση στους δρόμους έχει διακοπεί αναγκαστικά, κάνοντας την οδό αδιαπέραστη τόσο κατά μήκος, όσο και κατά πλάτος, χωρίζοντας το κέντρο σε 2 μέρη.

Σημαντικό στοιχείο που πρέπει να αναλύσουμε, είναι ακόμα η συμπεριφορά των διαδηλωτών όταν φτάνουν στην πλατεία Συντάγματος. Ένα μέρος τους οργανώνει «επίθεση» προς το κτήριο – στόχο (Υπ. Παιδείας) ενώ το μεγαλύτερο κομμάτι κατακλύζει την πλατεία, δημιουργώντας ένα προστατευτικό τείχος. Προφανώς όσο μεγαλύτερο είναι το πλήθος των διαδηλωτών, τόσο μειώνεται ο κίνδυνος τραυματισμών. Σύμφωνα με τον G. Ashworth, η ψυχολογία του όχλου απαιτεί την οπτική παρουσία μιας κρίσιμης μάζας συμμετεχόντων ώστε να δημιουργηθεί μια ατμόσφαιρα ενός ασταμάτητου κύματος διαμαρτυρίας το οποίο θα συντρίψει την αντίδραση.¹ Άρα μπορούμε να συμπεράνουμε ότι (πέραν του προφανούς ότι το κτήριο στόχος βρίσκεται κοντά στην πλατεία) η ίδια η πλατεία εξυπηρετεί με το μεγάλο της μέγεθος την εξάπλωση των εξεγερμένων δυνάμεων.

Από την άλλη πλευρά βέβαια, ο μεγάλος, ανοιχτός χώρος, δίνει τη δυνατότητα και στις δυνάμεις καταστολής να κυκλώσουν τους διαδηλωτές και να τους διασπάσουν πιο εύκολα. Οι συνήθεις τακτικές της αστυνομίας –γνωστές ως «τεχνική του κοπαδιού» σύμφωνα με τον Methvin (1970)– είναι, κατά σειρά προτεραιότητας: να αποκλείει ευάλωτες περιοχές, να περιορίζει τις ταραχές εντός συγκεκριμένων περιοχών της πόλης και τρίτο, να εισδύει στην περιοχή των ταραχών και να διασκορπίζει τους ταραχοποιούς. Η λεπτομερής αστική μορφολογία παίζει ένα σημαντικό ρόλο και στα τρία στάδια. Το σώμα των ταραχοποιών και των διαδηλωτών διασπάται διώχνοντάς τους διά της βίας από τους ανοιχτούς χώρους των πλατειών και των λεωφόρων, διοχετεύοντάς τους σε στενότερους δρόμους και σοκάκια². Μετά τη διάσπαση είναι ευκολότερο να αντιμετωπιστεί το πλήθος, καθώς χάνεται η δυναμική της μάζας. Έτσι λοιπόν, ακολουθεί «κυνηγητό» που εκτυλίσσεται κυρίως επί της οδού Πανεπιστημίου με συγκρούσεις κατά μήκος της. Όντας ένας δρόμος ανοιχτός, με μεγάλο πλάτος, δε βοηθάει τους διαδηλωτές από τη στιγμή που έχουν χάσει την πυκνή δομή τους. Αναγκάζονται έτσι να δημιουργήσουν

¹ Ashworth, G. J. (1991). *War and the City*. Routledge.

² Βλ. Ashworth, όπ. π

οδοφράγματα, κυρίως τοποθετώντας κάδους σκουπιδιών στη μέση του οδοστρώματος, και καίγοντάς τους. (Ένα στοιχείο εδώ, είναι ότι υπάρχει η πεποίθηση ότι με τον καπνό εξουδετερώνεται η επίδραση του δακρυγόνου, κύριο όπλο για τη διάσπαση πλήθους που χρησιμοποιείται από τις δυνάμεις καταστολής. Επομένως μπορούμε να ισχυριστούμε ότι το κάψιμο κάδων έχει διπλή χρήση: τόσο χωρική, για την ανακοπή της διέλευσης της αστυνομίας, αλλά και πρακτική, για την εξουδετέρωση των χημικών όπλων)

Οι επιθέσεις σε τράπεζες, που αναφέρονται, δεν επηρεάζουν την κίνηση καμιάς από τις δύο αντίπαλες πλευρές. Παρ' όλ' αυτά, θεωρούμε ότι είναι χαρακτηριστικό δείγμα κάθε εξέγερσης, μικρής ή μεγάλης, που πραγματοποιείται σε αστικό περιβάλλον: η εναντίωση σε κτήρια που συμβολίζουν την εξουσία που καταπιέζει, και προφανώς οι τράπεζες είναι κατεξοχήν τέτοια σύμβολα.

Το «σπάσιμο» του όγκου των διαδηλωτών ξανά στην Πανεπιστημίου, αποδεικνύει τη μελετημένη πρόθεση των δυνάμεων καταστολής, οι οποίες με κινήσεις κυκλωτικές αναγκάζουν το πλήθος να διαλυθεί προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Μια ομάδα κινείται προς την πλατεία Ομόνοιας, ενώ μια άλλη προς την Πατησίων για να οδηγηθεί στο Πολυτεχνείο. Και οι δύο αυτές επιλογές δεν είναι καθόλου τυχαίες, παρότι βεβαιασμένες.

Η πλατεία Ομόνοιας συνορεύει με την περιοχή των Εξαρχείων, το οποίο συνεπάγεται πυκνό αστικό ιστό, με μικρό πλάτος δρόμων. Αυτή η πολεοδομική μορφή είναι ιδιαίτερα βοηθητική για τη διαφυγή των διαδηλωτών, καθώς μπορούν να «χαθούν», ενώ παράλληλα είναι δύσκολοι οι ελιγμοί για τις δυνάμεις της αστυνομίας, ειδικά όταν φέρουν ειδικό εξοπλισμό ή μηχανοκίνητα μέσα μεταφοράς.

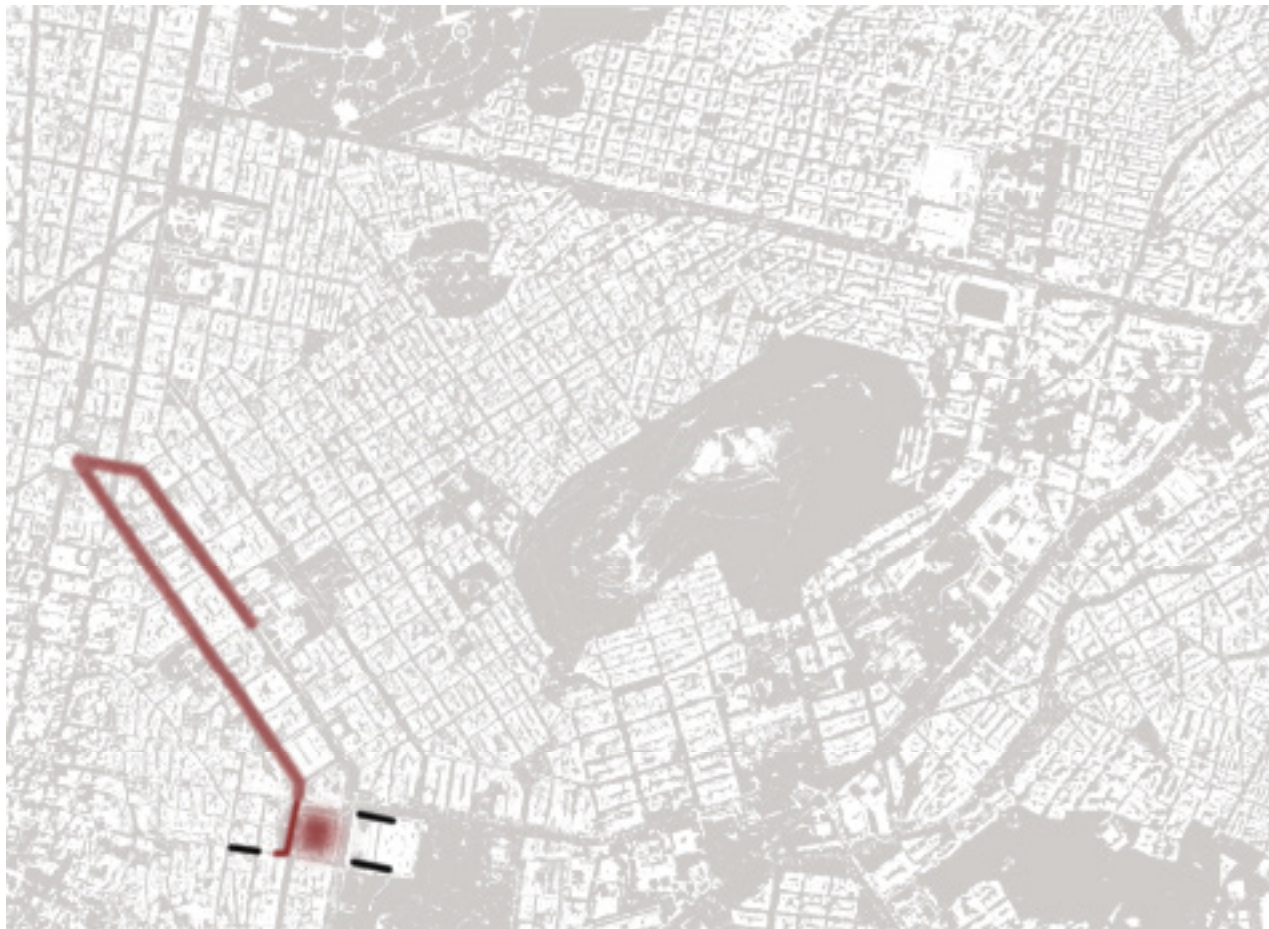
Δεν παραβλέπουμε βέβαια και τον υπόγειο σταθμό επί της πλατείας Ομόνοιας: παρέχει άμεση διαφυγή μέσω του δικτύου του υπόγειου σιδηροδρόμου ή του μετρό.

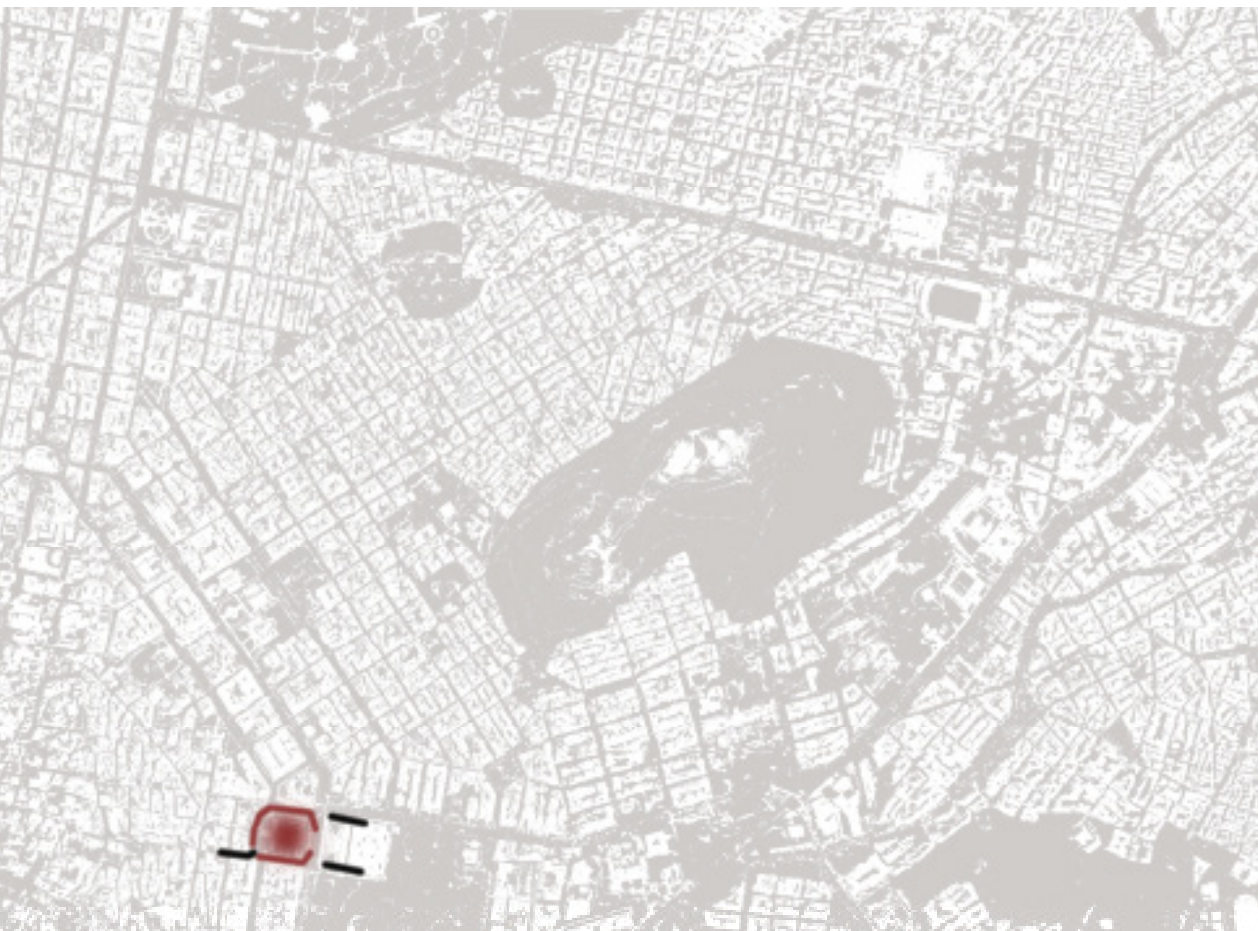
Το Πολυτεχνείο, όπου καταφεύγει ο κύριος όγκος των διαδηλωτών, αποτελεί χώρο πανεπιστημιακού ιδρύματος, προσφέρει το πλεονέκτημα του ασύλου. Πέρα από την πρακτική πλευρά όμως, το Πολυτεχνείο φέρει ένα σημαντικό εξεγερσιακό φορτίο από το Νοέμβριο του '73. Έκτοτε σε πολλές περιπτώσεις έχει αποτελέσει χώρο ζύμωσης, αλλά και καταφύγιο σε ανάλογα περιστατικά.

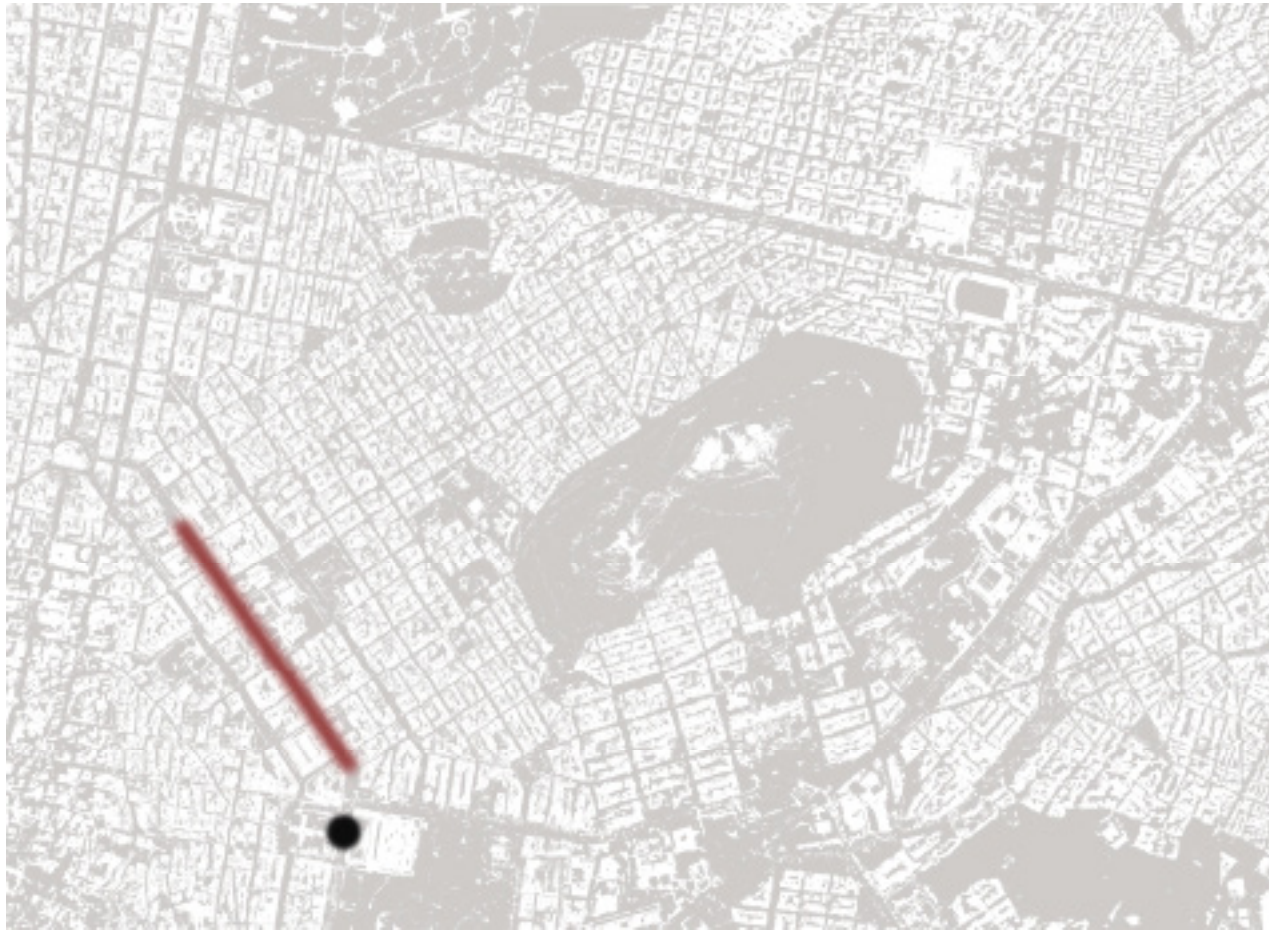
Τα γεγονότα που ακολουθούν ύστερα, λίγο πολύ αποτελούν «πεπατημένα» αστικών συγκρούσεων στο αθηναϊκό κέντρο: Η προσπάθεια απώθησης των αστυνομικών δυνάμεων με χρήση μολότοφ και οδοφράγματα (με τον ίδιο τρόπο που αναφέρεται και προηγουμένως) καταλήγει σε συγκρούσεις στους δρόμους γύρω από το χώρο του Πολυτεχνείου. Η κατάληξη είναι η πολιορκία του κτηρίου του Πολυτεχνείου, τόσο από τα σώματα της αστυνομίας, όσο και από τα αποπνικτικά δακρυγόνα, αποκλείοντας μέσα τους διαδηλωτές. Για άλλη μια φορά, ο κόσμος που δεν προλαβαίνει να μπει στο Πολυ-

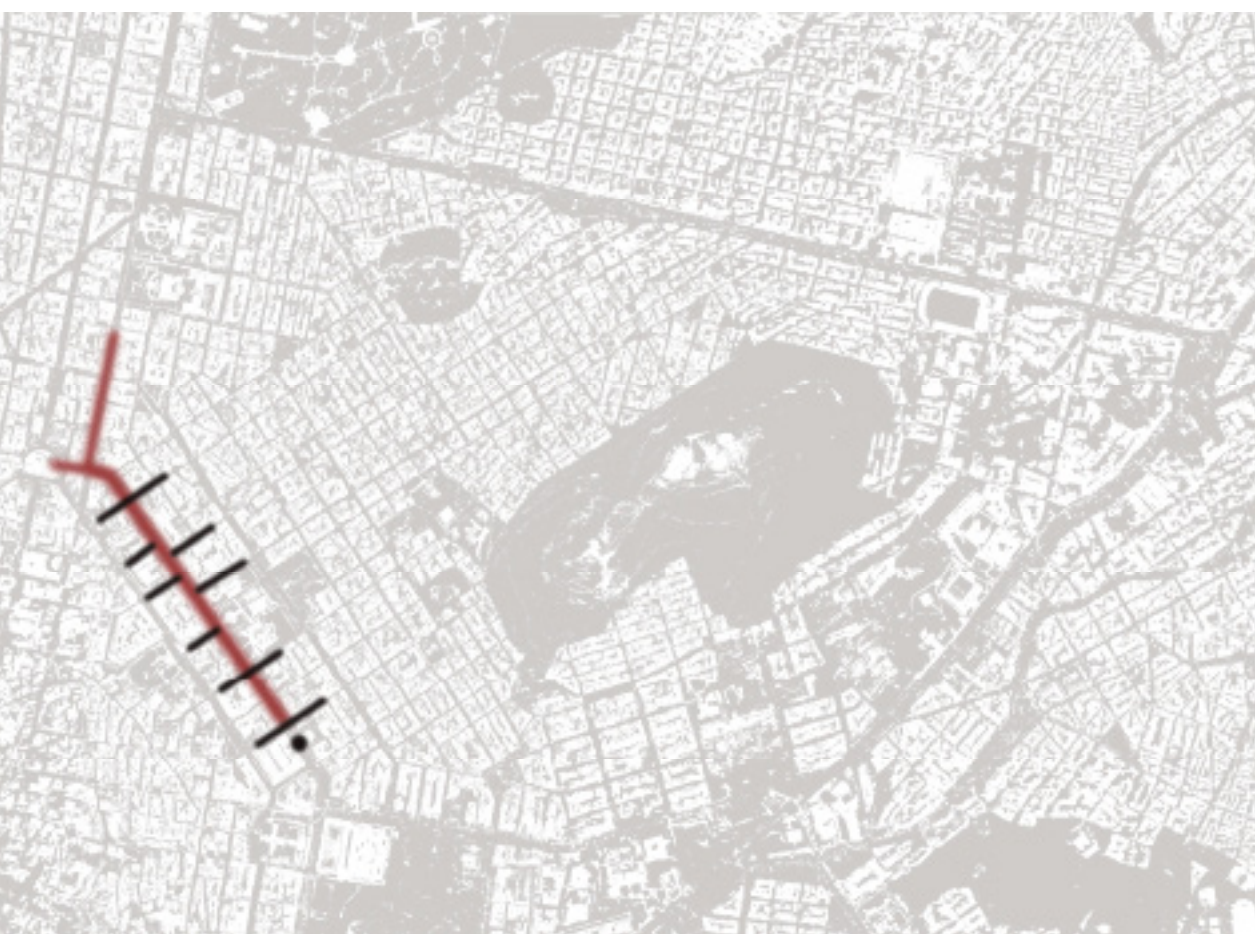
τεχνείο και να προστατευθεί, καταφεύγει προς την πλατεία Εξαρχείων, δημιουργώντας οδοφράγματα καθ' όλη τη διαδρομή, επί της οδού Στουρνάρη, προσπαθώντας να αποτρέψουν τις δυνάμεις της αστυνομίας να τους ακολουθήσουν.

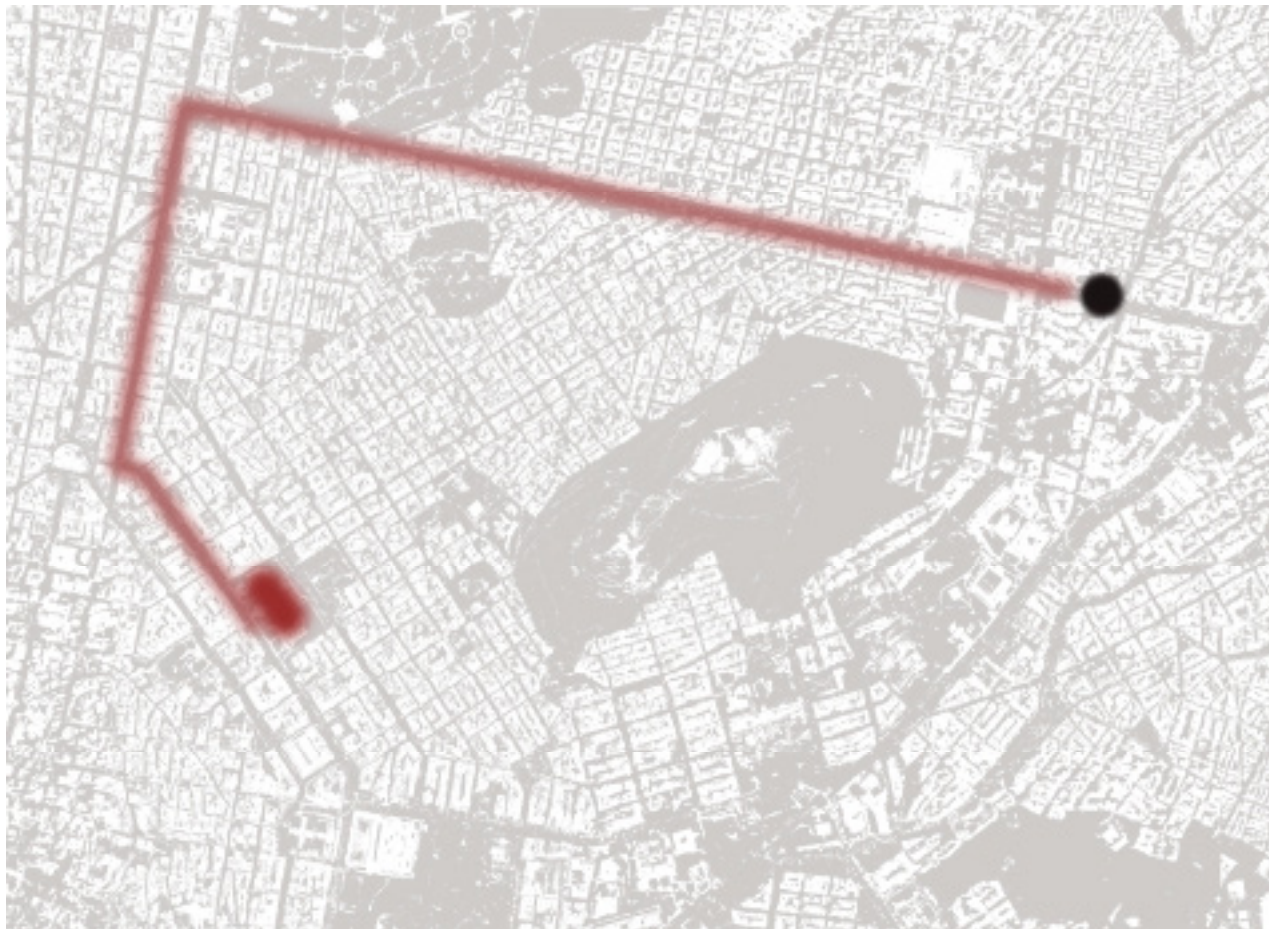
Η απόφαση να επιστρέψει η πορεία στα Προπύλαια, μετά την απομάκρυνση των «πολιορκητών» από το Πολυτεχνείο, αποτελεί καθαρά συμβολική κίνηση. Το γεγονός επιστροφής των διαδηλωτών σε συγκροτημένο σχηματισμό στο σημείο αφετηρίας τους, δείχνει τη δυναμικότητα της πράξης τους, ότι τελικά η καταστολή δεν πέτυχε το στόχο της. Επίσης, είναι και μια εξώστρεφη κίνηση, καθώς πρόκειται για ένα περίοπτο σημείο, στην καρδιά του κέντρου της πόλης.

Κίνημα αγανακτισμένων Σύνταγμα 2011

Υπό το κλίμα των δυσχερών οικονομικών μέτρων που λαμβάνονταν από την κυβέρνηση, αλλά και επηρεασμένο από το Ισπανικό κίνημα των πλατειών, διαμορφώθηκε το Ελληνικό αντίστοιχο κίνημα, τον Μάη του 2011. Πιο εστιασμένα στην Αθήνα, το κέντρο του κινήματος ήταν η πλατεία Συντάγματος. Η ιδιαιτερότητα του κινήματος σε σχέση με όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις που αναφέρουμε είναι ότι συμμετέχουν άνθρωποι όλων των ηλικιών και όλων των ιδιοτήτων. Χωρίς κομματική γραμμή. Το κίνημα ήταν σαφώς αντίθετο με όλα τα πολιτικά κόμματα και με ότι υπάρχει ως οργανωμένο σχήμα. Το βασικό αίτημα ήταν η έξοδος της χώρας από τον διεθνή οικονομικό έλεγχο. Αυτά τα χαρακτηριστικά είναι που έδωσαν και τον ιδιαίτερο χωρικό χαρακτήρα στις διαδηλώσεις. Δεν είναι έγκλειστοι σε κάποιο κτήριο ώστε να υπάρχει οχύρωση, αλλά ευάλωτοι από όλες τις πλευρές. Η διαρκής κατάληψη της Πλατείας Συντάγματος και άλλων πλατειών σε πόλεις όλης της Ελλάδας σηματοδότησε τη συνειδητοποίηση ότι οι εργαζόμενοι και τα πλατιά λαϊκά στρώματα δεν έχουν σχεδόν ή απολύτως τίποτα πια να χάσουν. Αυτοί είναι και οι λόγοι που το κράτησαν τόσους μήνες ζωντανό. Η πολιτική εξουσία βρέθηκε στην αμήχανη θέση εξεύρεσης νόμιμης διαδικασίας που να επιτρέπει την απομάκρυνση του κόσμου. Αυτό φυσικά δεν επιτεύχθηκε και το κίνημα κέρδισε τη μάχη των εντυπώσεων. Τελικά αποδυναμώθηκε από μόνο του, επειδή αδυνατούσε να βρει στόχευση, μετά την υπερψήφιση όλων των πακέτων στήριξης από το κοινοβούλιο. Η διάρκεια του κινήματος είναι πολύ μεγάλη σε σχέση με τα άλλα περιστατικά. Γι' αυτό και είναι δύσκολη η χωρική της ανάλυση συνολικά. Επιλέγουμε να αναλύσουμε τη διάταξη των «αντιμαχόμενων» πλευρών σε μια στιγμή συμπλοκής. Στην περίπτωση της δεκάτης πέμπτης Ιουνίου αναλύουμε τη στρατηγική που ακολουθούν κυρίως οι αστυνομικοί και τον τρόπο αντίδρασης του κόσμου.

Από μαρτυρίες ατόμων που συμμετείχαν στο κίνημα έχουμε τη συνηθισμένη διάταξη του κόσμου: Στη Βασιλίσσης Σοφίας είναι παραταγμένοι οι αστυνομικοί με κλούβες που δημιουργούν οδόφραγμα. Στο προαύλιο της Βουλής και εμπρός του αγνώστου στρατιώτη είναι οι πιο οργανωμένες ομάδες κόσμου που φωνάζουν συνθήματα προς τους βουλευτές και τους λιντσάρουν. Μια δεύτερη ζώνη πλήθους με πιο ήρεμες διαθέσεις βρίσκεται στο οδόστρωμα της Βασιλίσσης Αμαλίας. Στο πάνω μέρος του Συντάγματος βρίσκονται μικροπωλητές και τραπέζια διαφόρων συλλογικοτήτων. Μπροστά από την έξοδο του μετρό είναι στημένη η μικροφωνική εγκατάσταση και στα φυτεμένα τμήματα της πλατείας, σκηνές και χαλαρών διαθέσεων κόσμος.

«Όταν όμως, συμβαίνει κάποια μεγάλη κινητοποίηση τα πράγματα αλλάζουν. Ο κόσμος είναι όρθιος και κατακλύζει την πλατεία και τους τριγύρω δρόμους. Τα ματ ρίχνουν

χημικά, ξεκινώντας από τη Βασιλίσσης Σοφίας και προσπαθούν να περικυκλώσουν τον κόσμο στην πλατεία. Η φιλελλήνων είναι πάντοτε ένα σημείο τριβής. Τα πολυτελή λόμπι των ξενοδοχείων γύρω απ' την πλατεία φιλοξενούν μπαρουτοκαπνισμένους διαδηλωτές. Ο σταθμός του μετρό έχει μετατραπεί σε σταθμό πρώτων βοηθειών και οι υπάλληλοί του σε ηρωικούς νοσοκόμους. Καδρόνια, δακρυγόνα, μάρμαρα, χαμός. Αίματα τρέχουν στα καλογουλισμένα σκαλιά του μετρό. Η εμπειρία του κάθε χώρου σχετίζεται με το χρόνο και τη συγκυρία και το συγκεκριμένο σημείο της Αθήνας έχει δει, ούτως οι άλλως, πολλά.»¹

25. Διάταξη αστυνομικών δυνάμεων αριστερά της Βουλής στις 15 Ιουνίου του 2011

Τα γεγονότα στις 15 Ιουνίου²

Λίγες μέρες πριν τις 15 Ιούνη ανακοινώθηκε ότι η κυβέρνηση είχε αναβάλει την ψηφοφορία για το Μεσοπρόθεσμο για τις 28 Ιούνη. Γι' αυτό οι διαδηλωτές αποφάσισαν να δοκιμάσουν μια «πρόβα» στις 15 Ιούνη πάνω και γύρω από την Πλατεία Συντάγματος, καλώντας για «αποκλεισμό» της Βουλής. Εδώ κάνουν την εμφάνισή τους και τα οργανωμένα σωματεία σε υποστήριξη του εγχειρήματος. Οι διαδηλωτές ξεκίνησαν νωρίς το πρωί να συγκεντρώνονται στα τρία συμφωνημένα από πριν σημεία γύρω από τη Βουλή: δεκάδες χιλιάδες στην Πλατεία Συντάγματος, μερικές εκατοντάδες στο σταθμό του μετρό «Ευαγγελισμός», και ένας μεγαλύτερος αριθμός κατά μήκος των οδών κοντά στο Καλλιμάρμαρο και στο άγαλμα του Τρούμαν. Αλλά ακριβώς εκεί είχε συγκεντρωθεί ένα μεγάλο μέρος των 12.000 αστυνομικών για να κρατήσει την είσοδο προς τη Βουλή από αυτούς τους δρόμους ανοιχτή. Παρά το ότι ο αριθμός των διαδηλωτών αυξανόταν διαρκώς, η αστυνομία είχε αρχίσει να συλλήψεις από νωρίς. Λόγω της μαζικής παρουσίας των αστυνομικών δυνάμεων, ο στόχος που είχε τεθεί, ο αποκλεισμός της Βουλής από όλες τις πλευρές, δεν μπορούσε να πραγματοποιηθεί.

Ταυτόχρονα, οι διαδηλωτές της γενικής απεργίας ξεκίνησαν τις πορείες τους από τρεις διαφορετικές πλατείες: το Πεδίο του Άρεως, το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, και την

¹ Μαλβίνα Ανδρώνη, φοιτήτρια Πανεπιστημίου Πατρών που συμμετείχε στο κίνημα της πλατείας Συντάγματος

² Τα γεγονότα υπάρχουν αναλυτικά καταγεγραμμένα στα διαδικτυακά site: ΑΓΑΝΑΚΤΙΣΜΕΝΟΙ & ΑΠΟΦΑΣΙΣΜΕΝΟΙ:Τετάρτη 15-06-2011. (n.d.). Ανάκτηση από Σχολιαστές χωρίς Σύνορα: www.sxoliastesxwrisynora.wordpress.com και Anarchy press gr. (n.d.). Ανάκτηση από <http://anarchypress.wordpress.com>

Ομόνοια, ανάλογα με τον πολιτικό τους χρωματισμό. Και τα τρία μπλοκ ήταν αρκετά μαζί. Οι πορείες ενώθηκαν και κατευθύνθηκαν προς το Σύνταγμα. Έτσι, το Σύνταγμα και οι γύρω δρόμοι γέμισαν διαδηλωτές.

Οι διαμαρτυρίες εξελίχθηκαν εντελώς ειρηνικά από την πλευρά των διαδηλωτών μέχρι το μεσημέρι. Μετά, όμως, τα ΜΑΤ κατάφεραν να διαλύσουν το μεγαλύτερο μέρος της διαμαρτυρίας στο Σύνταγμα μέσω βίαιων συγκρούσεων, ταραχών και της αδιάκριτης χρήσης χημικών. Το πρώτο μπλοκ εξαφανίστηκε από το προσκήνιο όταν ακούστηκαν κάποιοι εκρηκτικοί ήχοι. Η τακτική της αστυνομίας, ωστόσο, δεν περιορίστηκε μόνο στον εκφοβισμό και τις επιλεκτικές συλλήψεις και κρατήσεις. Το πολεμικό σκηνικό άρχισε να διαμορφώνεται από αργά το μεσημέρι, όταν ομάδα διαδηλωτών με κουκούλες, κράνη και σακίδια άρχισε να πετάει πέτρες εναντίον ανδρών των ΜΑΤ που, χωρίς να συντρέχει ιδιαίτερος λόγος, εμφανίστηκαν στο Σύνταγμα, από την Καραγιώργη Σερβίας, κινούμενοι προς το υπουργείο Οικονομικών. Οι αστυνομικοί απάντησαν με δακρυγόνα και σε μικρό χρονικό διάστημα, το κάτω μέρος της πλατείας Συντάγματος μετατράπηκε σε θάλαμο αερίων και οι γύρω δρόμοι σε πεδίο μάχης³. Ήταν πραγματικά αδύνατο να αναπνέει κανείς στο Σύνταγμα και τη γύρω περιοχή χωρίς μάσκες. Έτσι φαινόταν, ως συνήθως, ότι η τακτική της κυβέρνησης και της αστυνομίας ήταν επιτυχής. Η εκκένωση της Πλατείας Συντάγματος «επιτεύχθηκε». Αλλά αυτή τη φορά τα πράγματα εξελίχθηκαν διαφορετικά. Αργότερα το απόγευμα οι διαδηλωτές επέστρεψαν σε δεκάδες χιλιάδες, καθάρισαν την πλατεία από τα δοχεία χημικών και τα διάσπαρτα συντρίμια, και γιόρτασαν την ανακατάληψη με μια αυθόρμητα οργανωμένη συναυλία με πολλούς γνωστούς μουσικούς. Συνολικά, το αντιστασιακό κίνημα είχε πετύχει μια συμβολική αλλά και ψυχολογικά σημαντική νίκη. Έτσι έγινε σαφές ότι η διαμάχη θα πήγαινε στον επόμενο γύρο, στις 28 Ιουνίου, τη μέρα που ψηφίστηκε το Μεσοπρόθεσμο.⁴

Η χωρική ανάλυση

Πολλά έχουν ειπωθεί για το κίνημα των πλατειών το καλοκαίρι του 2011, όντας όμως αρκετά πρόσφατα ως γεγονότα, υπάρχει ένας δισταγμός στο να τα κρίνουμε. Θα προσπαθήσουμε ωστόσο να αναλύσουμε τη χωρική διάταξη των δύο αντίπαλων στρατοπέδων, ευελπιστώντας ότι θα καταλήξουμε σε κάποια συμπεράσματα ως προς τις τακτικές που επιλέγονται.

Οι αγανακτισμένοι πολίτες έχουν ουσιαστικά καταλάβει το εκτόπισμα δημοσίου χώρου του Κοινοβουλίου. Είναι ξεκάθαρη ένδειξη αντίδρασης στις διεργασίες που συμβαί-

³ Πηγή: Ελευθεροτυπία, Σχέδιο διάλυσης της μεγαλύτερης απεργιακής κοσμοσυρροής.

⁴ Περιγραφή γεγονότων 15ης Ιουνίου: Ανδρέας Κλόκε, Το κίνημα των πλατειών: Η νέα ελπίδα και τα προσωρινά όριά του

νουν εντός. Πρόκειται για μια περίοδο που η κεντρική αυτή πλατεία της Αθήνας παύει ν' αποτελεί απλό πέρασμα για τους περιπατητές της Ερμού, τους αργόσχολους τουρίστες και για τους βιαστικούς εργαζομένους και αποκτά νέο νόημα και δραστηριότητες.

Οι συγκεντρώσεις διαμαρτυρίας, οι καταλήψεις των πλατειών και η διεξαγωγή καθημερινών συνελεύσεων είναι γεγονότα με συνεχή ή τακτική διάρκεια που συνοψίζουν την μετάλλαξη των χώρων αυτών σε κάτι καινούριο. Θα αρκούσε κανείς απλά να σκεφτεί τους τελείως διαφορετικούς συνειρμούς που παράγει στον καθένα μας η λέξη «πλατεία» σήμερα. Επί της ουσίας η πλατεία έγινε ένας νέος δημόσιος χώρος με την πιο εξιδανικευμένη έννοια του όρου ή πιο σωστά ένας κοινός χώρος. Κάπως σχηματικά, ο δημόσιος χώρος είναι συνήθως συνυφασμένος με έναν κρατικό έλεγχο. Αντίθετα, ο κοινός χώρος ελέγχεται από τους συμμετέχοντες σε αυτόν με έναν αδιαμεσολάβητο τρόπο που και αυτός με την σειρά του μένει να οριστεί από τους ίδιους.⁵

Όπως είναι φυσικό από την πρώτη μέρα με αυξανόμενη ένταση κατά το πέρασμα των ημερών, ήταν παρούσα η αστυνομία με δυνάμεις ΜΑΤ. Θα αναλύσουμε την δεκάτη πέμπτη Ιουνίου που ανακοινώθηκε η ψηφοφορία των βουλευτών για τις είκοσι εννέα. Εκείνη τη μέρα σημειώθηκε πρωτοφανής μαζικότητα, που τρομοκράτησε την αστυνομία και την οδήγησε σε σχέδιο εκκένωσης της πλατείας.

Η οργάνωση των διαδηλώτων

Τα «μπλόκα»

Οι διαδηλωτές επιλέγουν να σταθούν σε τρία κομβικά σημεία: την πλατεία Συντάγματος, που αποτελεί και το σημείο αναφοράς τους, το σταθμό μετρό του Ευαγγελισμού, επί της λεωφόρου Βασ. Σοφίας και στο άγαλμα του Τρούμαν, στη συμβολή των οδών Βασ. Γεωργίου και Βασ. Κωνσταντίνου (Παγκράτι). Η επιλογή προφανώς δεν είναι τυχαία: οι διαδηλωτές επιλέγουν να σταθούν στις μεγαλύτερες οδικές αρτηρίες που οδηγούν στο κτήριο της Βουλής, ώστε έχοντας τον έλεγχο της κυκλοφορίας να αποκλείσουν τη διέλευση συγκεκριμένων οχημάτων. Ίσως αυτή η κίνηση είναι συμβολική, αφού η πρόσβαση μπορεί να γίνει από μικρότερες οδούς: πολλοί βουλευτές εισέρχονται στο κτήριο της Βουλής μέσω της οδού Ζαλόκωστα στο Κολωνάκι.⁶ Όπως και να έχει όμως, δίνει ένα πλεονέκτημα στους διαδηλωτές, αφού κυριαρχούν στο δρόμο, ελέγχοντάς τον, και δυσχεραίνει την προσέλευση των βουλευτών στη Βουλή. Να σημειωθεί σε αυτό το ση-

⁵ Πλατείες της πόλης, πλατείες του αγώνα. "Το διακύβευμα της δημιουργίας νέων πεδίων πάλης". (2012, Φεβρουάριος). Κομπρεσέρ #3.

⁶ Το γεγονός αυτό μας παραπέμπει στη συνέντευξη του Ν. Φαρμάκη, μέλος της Ομάδας Χ το Δεκέμβρη του '44, ο οποίος αναγκασμένος να παρακάμψει την οδό Πανεπιστημίου λόγω μεγάλης συγκέντρωσης διαδηλωτών, μεταφέρει τα εκρηκτικά στη Βουλή από την οδό Ζαλόκωστα.

μείο, ότι από την προηγούμενη μέρα ανακοινώνεται από τα μεγάφωνα στο σταθμό του μετρό, ότι η στάση του Ευαγγελισμού θα παραμείνει κλειστή τη μέρα της γενικής απεργίας. Γεγονός που δεν είναι τυχαίο, αφού γίνεται προσπάθεια να αποτραπεί η συγκέντρωση διαδηλωτών στο συγκεκριμένο σημείο, αποκλείοντας το μέσο του μετρό (ένα μέσο που αποδεικνύεται βοηθητικό σε κάθε μεγάλη συγκέντρωση, αφού μεταφέρει πλήθος διαμαρτυρόμενων, σε αρκετά μεγάλες αποστάσεις, και σχετικά γρήγορα). Η αντίπαλη πλευρά δεν το διακινδυνεύει: παράλληλα με τους διαδηλωτές, στα ίδια σημεία αποστέλλονται και μεγάλες δυνάμεις τις αστυνομίας, προκειμένου να εξασφαλίσουν την ασφαλή διέλευση των βουλευτών. Παρά το μέγεθος του πλήθους και τη συνεχή προσέλευση κόσμου στα σημεία – κόμβους, οι συλλήψεις εκ μέρους της αστυνομίας λειτουργούν ανατρεπτικά για το στόχο που έχει τεθεί.

Οι αφετηρίες

Παράλληλα, οι απεργοί – διαδηλωτές επιλέγουν επίσης τρία σημεία ως αφετηρίες για την πορεία τους: η Ομόνοια, που συχνά αναλαμβάνει αυτό το ρόλο ως χώρος με προ-ϊστορία στις πολιτικές διαμαρτυρίες, το Πεδίον του Άρεως, μεγάλος, ανοιχτός χώρος που ευνοεί τη συγκέντρωση μεγάλου πλήθους, και το Αρχαιολογικό Μουσείο, επί της οδού Πατησίων, επίσης επιλέγεται ως σημείο αφετηρίας λόγω της μνημειακότητάς του. Τελικά η ομάδα με αφετηρία την Ομόνοια φτάνει πρώτη στο Σύνταγμα, ενώ ακολουθούν και οι άλλες δύο.

Το μεγάφωνο

Λόγω της μεγάλης προσέλευσης κόσμου που γίνεται καθημερινά στην πλατεία, αλλά ιδιαίτερα στα κινηματικά καλέσματα, υπάρχει εγκαταστημένο σε συγκεκριμένο σημείο της πλατείας ένα μεγάφωνο, το οποίο χρησιμεύει: α. για την οργάνωση των διαδηλωτών: λόγω του πυκνού πλήθους ανθρώπων σε μεγάλο, ανοιχτό χώρο, χωρίς σαφή όρια, είναι δύσκολη η επόπτευση της κατάστασης, ιδιαίτερα σε καταστάσεις επεισοδίων μεταξύ των συμμετεχόντων και των δυνάμεων καταστολής. Χρειάζεται άρα ένα μέσο το οποίο να καθοδηγεί μέσω του ήχου, και να διευκολύνεται ο προσανατολισμός.

β. για την μετάδοση των γεγονότων μέσα στο κτήριο της Βουλής: ειδικά για τις μέρες που αναμένεται κάποια ψήφιση νόμου, το μεγάφωνο ενημερώνει για τις εξελίξεις, κι έτσι οι διαδηλωτές πράττουν ανάλογα, άλλοτε συσπειρώνονται φωνάζοντας συνθήματα ακριβώς μπροστά από το κτήριο, και άλλοτε χαλαρώνουν το σχηματισμό τους και εξαπλώνονται κάτω από τη σκιά των δέντρων της πλατείας.

γ. για την εμψύχωση των διαδηλωτών: σε καταστάσεις έντονης καταστολής, που οι διαδηλωτές αναγκάζονται να εγκαταλείψουν τις θέσεις τους, το μεγάφωνο λειτουργεί

εμπυχωτικά, ακούγονται ρυθμικά συνθήματα υπενθυμίζοντας στους συμμετέχοντες ότι είναι περισσότεροι κι έχουν δυναμική.

Η οργάνωση της καταστολής

Τα φράγματα

Οι αστυνομικές δυνάμεις έχουν δημιουργήσει προστατευτικό τείχος γύρω από τη Βουλή, απωθώντας τους διαδηλωτές. Μάλιστα, κάθετα επί της οδού Βασιλίσσης Σοφίας έχει τοποθετηθεί «φράχτης» στην προσπάθεια να ανακοπεί η διέλευση του όγκου των διαδηλωτών. Παρατηρείται ένταση όταν οι απεργοί επιχειρούν να ρίξουν το φράγμα και τότε ρίχνονται και τα πρώτα δακρυγόνα με σκοπό τη διάσπαση του πλήθους. Έτσι, παρά τη μεγάλη συγκέντρωση κόσμου, ο φράχτης παραμένει στη θέση του.

Η επιτήρηση από αέρος

Καθ' όλη τη διάρκεια των γεγονότων, η αστυνομία ελέγχει το χώρο και από αέρος, μέσω ελικοπτέρου. Γενικά, στη συγκεκριμένη περίπτωση, οι δυνάμεις καταστολής φαίνεται να είναι οργανωμένες και να έχουν προβλέψει όλες τις κινήσεις του πλήθους.

Οι συμπλοκές

Ένταση παρατηρείται σε επιμέρους σημεία γύρω από την πλατεία. Συγκεκριμένα, χημικά και πετροπόλεμος έχουν πρωταγωνιστικό ρόλο στη γωνία Βασ. Σοφίας & Σταδίου, μπροστά από Μεγάλη Βρετανία, προκειμένου να εμποδιστεί ο κόσμος να κατευθυνθεί προς το φράγμα της Βασ. Σοφίας.

Το πλήθος των διαδηλωτών διαχωρίζεται, καθώς ένα μέρος οδηγείται προς τις οδούς Ερμού και Μητροπόλεως, προσπαθώντας να ανασάνει από τη συνεχή ρίψη χημικών. Ακόμα, μια ομάδα αποκλείεται επί της οδού Ζαλόκωστα.

Επεισόδια παρατηρούνται και στην οδό Ρηγίλλης, όπου υπάρχουν φράγματα της αστυνομίας και ο κόσμος προσπαθεί να τα σπάσει.

Επίθεση με βόμβες μολότοφ και πέτρες γίνεται στη Διμοιρία που βρίσκεται στο υπουργείο Οικονομικών στην κάτω πλευρά της πλατείας. Γίνεται χρήση χημικών και χειροβομβίδων κρότου-λάμψης. Διμοιρίες κάνουν επιθέσεις από Σταδίου και Καραγεώργη Σερβίας. Διαδηλωτές υποχωρούν προς Μητροπόλεως. Η χρήση χημικών από τα ΜΑΤ και οι επιθέσεις από διαδηλωτές συνεχίζονται.

Πολύ μεγάλη χρήση χημικών κι εκτεταμένα επεισόδια σε όλη την περιοχή γύρω απ' το Σύνταγμα,

τόσο απ' την πλευρά της Πανεπιστημίου, όσο κι επί της Σταδίου, και στη Ρηγίλλης και προς Φιλελλήνων.

Γίνεται λόγος για οδοφράγματα επί της οδού Φιλελλήνων, τα οποία όμως τα ΜΑΤ καταφέρνουν να διαπεράσουν.

Συνολικά, με καθηλωτικές κινήσεις, οι δυνάμεις καταστολής καταφέρνουν να συγκεντρώσουν τους διαδηλωτές ξανά στην πλατεία Συντάγματος, όπου και τους περικυκλώνουν.

Είναι σαν πόλεμος. Θυμίζει Τα ΜΑΤ γύρω γύρω από παντού, δακρυγόνα παντού και τα κρουστά που ακούγονται...

Εμείς δεν κάνουμε τίποτα. Παίζουμε μουσική & καθόμαστε μέσα στις σκηνές. Παλεύεται λίγο και μπορούμε ν' αναπνέουμε.

Ρίχνουν χημικά ασταμάτητα και δεν ξέρουμε τι θα κάνουν.

Μας κυκλώνουν συνεχώς. Μπορεί να μπουν και να μας σκοτώσουν κιόλας εδώ.

Όλοι βήχουν τριγύρω. Πρέπει να έχουν πέσει άπειρα δακρυγόνα.

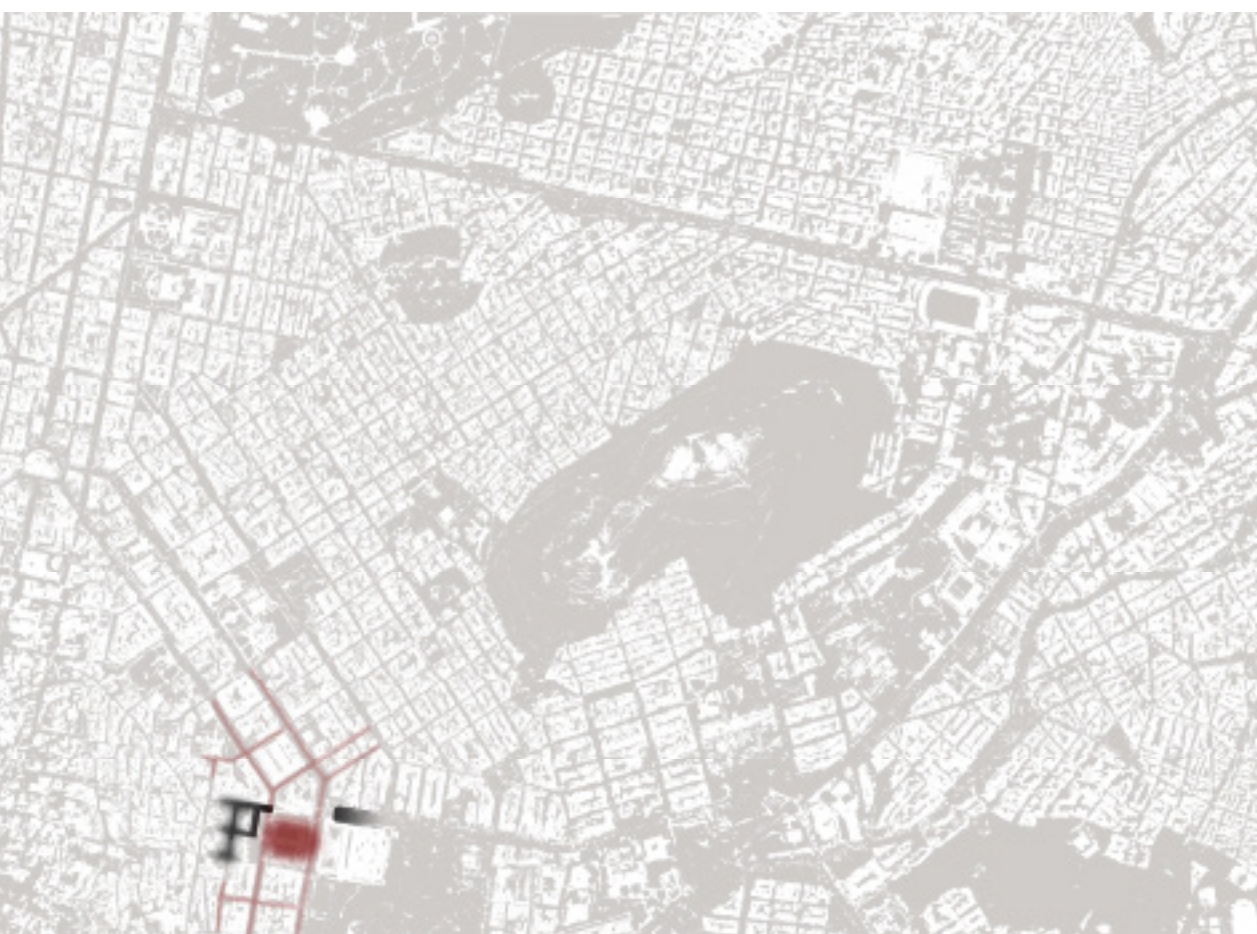
Μπορεί να έχουμε κ νέο '73 εδώ...

ΧΡΕΙΑΖΕΤΑΙ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΚΟΣΜΟΥ ΕΔΩ.⁷

Μετά την βίαιη καταστολή, οι δυνάμεις της αστυνομίας αποχωρούν, και σταδιακά - ενώ τα επεισόδια παύουν - οι διαδηλωτές επανέρχονται στην πλατεία, οπότε και συνεχίζουν την κατάληψη.

⁷ Μαρτυρία συμμετέχοντα στα επεισόδια

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

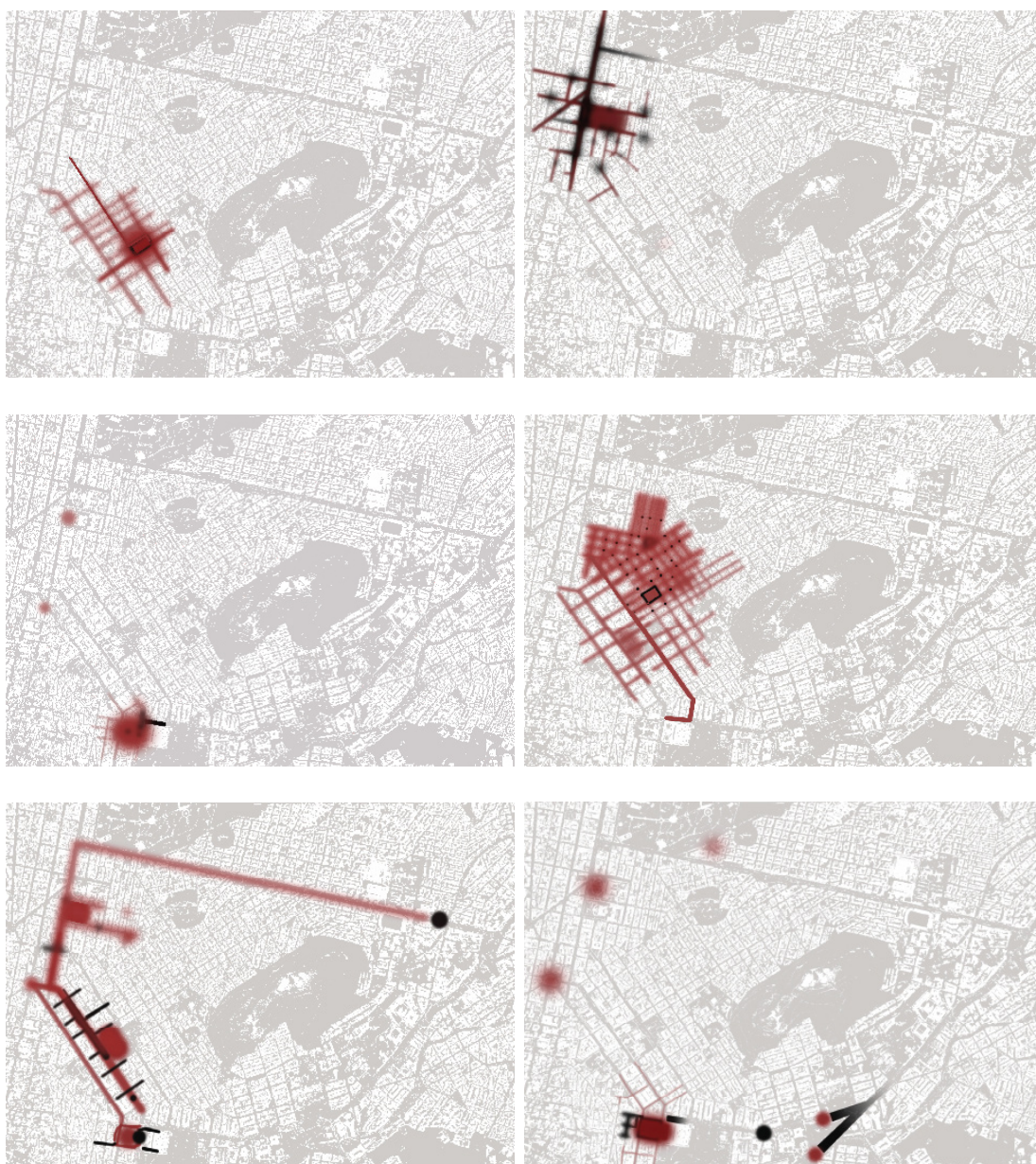
Συμπερασματικά, βλέπουμε πως ο χάρτης του κέντρου της Αθήνας, μπορεί να έχει μια διαφορετική διάταξη από αυτή που αποτυπώνεται με γεωγραφικά και καθαρά πολεοδομικά κριτήρια. Ένα σημαντικό κομμάτι της ζωής της πρωτεύουσας είναι οι περίοδοι κοινωνικού αναβρασμού, αφού είναι το πλέον κατάλληλο μέρος να εκφράσει κανείς την άμεση αντίδρασή του, χτυπώντας κυριολεκτικά την πόρτα της εξουσίας. Στο τμήμα του χάρτη που απομονώσαμε συμπεριλαμβάνονται οι στόχοι: κέντρο λήψης αποφάσεων (Βουλή, πλατεία Συντάγματος), κτήρια εκπρόσωποι ξένων συμφερόντων (πρεσβεία), γενική αστυνομική διεύθυνση (ΓΑΔΑ), αλλά και οι αφετηρίες (πλατεία Ομόνοιας, Προπύλαια, Πολυτεχνείο) και τα κέντρα ζύμωσης συλλογικών κινητοποιήσεων (Νομική, ξανά το Πολυτεχνείο και τα Προπύλαια, Μουσείο, Χημείο). Συμπεριλαμβάνονται ακόμη, οι κεντρικές οδικές αρτηρίες που συνδέουν τους δύο αυτούς πόλους, αποκτώντας έναν ιδιαίτερα συγκρουσιακό χρωματισμό.

Η θεωρία της χωρικότητας των συγκρούσεων και η ιδεολογική διάσταση των πολεοδομικών αποφάσεων για την Αθήνα, μας βοήθησαν να σχηματίσουμε άρτια εικόνα των παραγόντων που συνέβαλαν στη σημερινή κατάσταση που αποτυπώσαμε. Οι χάρτες που σχεδιάσαμε έχουν τη βάση τους σε περιγραφές και αναλύσεις κινήσεων των διαδηλωτών και της αστυνομίας σε συγκρούσεις κατά τα μεταπολιτευτικά γεγονότα που επιλέξαμε. Το τελευταίο στιγμιότυπο κάθε περιγραφής περιλαμβάνει τα σημεία που χρησιμοποιήθηκαν ως σκηνή για τη «μάχη». Στο συνολικό διάγραμμα φαίνονται τα σημεία που λαμβάνουν μέρος στα γεγονότα, με την πυκνότητα που αποκτούν από τις επαναλαμβανόμενες σηματοδοτήσεις τους.

Από την ανάλυση της χωρικότητας κάθε συμβάντος, είμαστε σε θέση να παράγουμε συμπεράσματα για τη συνολική ανάγνωσή τους:

Παρατηρούμε μεγάλες χωρικές ομοιότητες στις περιπτώσεις Πολυτεχνείο και Νομική. Είναι εντοπισμένες στον ίδιο βαθμό αφού σχετίζονται με κατάληψη κτηρίου και έχουν μικρή εξάπλωση στον ιστό της πόλης. Είναι βεβαίως αρκετά λογικό, εφόσον πρόκειται για άρρηκτα συνδεδεμένα ιστορικά γεγονότα με σχεδόν όμοια εμπλεκόμενα πρόσωπα. Φυσικά, δεν συγκρίνονται σε μαζικότητα. Όπως αναλύσαμε, η περίπτωση του Πολυτεχνείου καταγράφηκε ως η αρχή του τέλους της επτάχρονης δικτατορίας. Η διαφορά της περίπτωσης του Χημείου από τις άλλες δύο καταλήψεις έγκειται στη μεγαλύτερη εξάπλωση στον αστικό ιστό, αφού η κατάληψη δεν ήταν προγραμματισμένη, αλλά κατάληξη εκτεταμένων συγκρούσεων. Μια ακόμη ιδιαιτερότητά του είναι ο πρωτοφανής μεταπολιτευτικά οπλισμός των καταληψιών, που του προσδίδει χαρακτηριστικά πολέμου και όχι απλής σύγκρουσης. Στη συνέχεια παρατηρούμε διαφορετικού τύπου εξάπλωση των περιστατικών στο χάρτη. Μιλάμε για πορείες με αφετηρία και κατάληξη. Η πραγματικά πιο εκτεταμένη περίπτωση συνολικά, είναι αυτή της οκτώ Ιούνη του 2006. Είναι μια διαδήλωση προγραμματικά με αρχή και τέλος, αλλά η έκβασή της καθορίστηκε, από τις αλληπάλληλες συγκρούσεις, που την οδήγησαν σε πρώτο στάδιο στην προσπάθεια οχύρωσης στο Πολυτεχνείο, και τελικά στη ΓΑΔΑ(γενική αστυνομική διεύθυνση Αττικής) ως διαμαρτυρία για τους συλληφθέντες κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων. Οι υπόλοιπες δύο διαδηλώσεις

συμπίπτουν στο χαρακτηριστικό πορείας προς το Σύνταγμα. Κατά τα άλλα πρόκειται για πολύ διαφορετικές εικόνες. Στην περίπτωση της 16 Νοέμβρη του 1980, έχουμε να κάνουμε με δύο τμήματα κόσμου που καταφθάνουν στο Σύνταγμα, ως κατάληξη για το πρώτο τμήμα και ως πέρασμα για το δεύτερο. Οι συγκρούσεις αρχικά αφορούν το δεύτερο τμήμα κόσμου, όμως σύντομα λαμβάνουν γενικές διαστάσεις. Στην περίπτωση των αγανακτισμένων, η πλατεία είναι αυτοσκοπός, είναι κατοικία, είναι πεδίο δράσεων. Εδώ έγκειται η ομοιότητά του με την περίπτωση Πολυτεχνείο και Νομική. Οι φοιτητές, αντίστοιχα με τους αγανακτισμένους, συζητούν συλλογικά, δημιουργούν κατασκευές, ψάχνουν νέους τρόπους επικοινωνίας των δρώμενων στους μη συμμετέχοντες. Αυτό τους καθιστά «επικίνδυνους» για το πολιτικό σκηνικό, που δεν αργεί να αντιδράσει αλλά με απερίσκεπτες -ως προς το πολιτικό κόστος- κινήσεις. Τέλος, παρατηρούμε τη συχνότητα χρήσης μερικών από τα σημεία μας σε συγκρούσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Carr S., F. M. (1992). Public Space. Νέα Υόρκη: Cambridge University Press.

Castells, M. (1980). Πόλη και κοινωνικοί αγώνες. Αθήνα: Εκδόσεις Αγώνας.

Gehl, J. (2013). Η ζωή ανάμεσα στα κτήρια: Χρησιμοποιώντας το δημόσιο χώρο. Βόλος: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας.

Habermas, J. (1989). The structural transformation of the public sphere: an inquiry into a category of bourgeois society. Cambridge: The MIT Press.

Harvey, D. (2012). Rebel Cities: From the Right to the City to the Urban Revolution. Verso Books.

Larco, N. (2003). What is urban. University of California.

Lehtovuori, P. (2005). Experience and Conflict: The dialectics of the production of public urban space in the light of new event venues in Helsinki 1993–2003. Espoo, Finland:

Centre for Urban and Regional Studies Publications.

Sennett, R. (1974). The fall of public man. Νέα Υόρκη: Norton & Company.

Αγριαντώνη, Χ. (1986). Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα. Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος.

Αθήνα, ανοχύρωτη πόλη : Χωρική ανάλυση της εξέγερσης του Δεκέμβρη 2008. (2010). Θεσσαλονίκη: εκδόσεις για τους χωρικούς ανταγωνισμούς.

Καρύδης, Δ. (2006). Τα επτά βιβλία της πολεοδομίας. Παπασωτηρίου

Κριεζής, Α. (1965). Greek Town Buildings. Αθήνα: Εκδόσεις ΕΜΠ.

Λεοντή, Α. (1998). Τοπογραφίες του ελληνισμού. Scripta.

Λεοντίδου, Λ. (2001). Πόλεις της σιωπής. Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς.

Μπαστέα, Ε. (2008). Νεοκλασική πολεοδομία και ελληνική εθνική συνείδηση. Libro.

Μπίρης, Κ. (1996). Αι Αθήναι από τον 19ον εις τον 20ον αιώνα. Αθήνα: Μέλισσα.

Τραυλός, Ι. (2005). Πολεοδομική εξέλιξις των Αθηνών. Αθήνα: Εκδόσεις Καπόν.

Φιλίππιδης, Δ. (1984). Νεοελληνική Αρχιτεκτονική. Αθήνα: Μέλισσα.

Βιβλιογραφία - Επέκταση έρευνας

Agamben G. (2008). State of Exception. University of Chicago press.

Arrendt H. (1958). The human condition. The university of chicago press

Habermas J. (1991). The structural transformation of public sphere: An inquiry into a category of Bourgeois society. MIT press

Harvey D. (1996). Justice, Nature and Geography of Difference. Malden, MA and Oxford: Blackwell

Harvey D. (1973). Social justice and the city. Johns Hopkins University Press

Harvey D. Spaces of Capital: Towards of Critical Geography. Routledge New York.

Kivell P. (1993). Land and the City: Patterns and Processes of Urban Change. Routledge

La Cecla F. (2009). Ενάντια στην αρχιτεκτονική. Αθήνα: Το δόντι

Larco N. (2003). What is urban. University of California press.

Low S. & Smith n. (2006). The politics of public space. Routledge

Mitchell D. (2003). The right to the city: Social justice and the fight for public space.

Savage M. & Warde A. (1993). Urban sociology, capitalism and modernity. Macmillan

Sennett R. (1999) Η τυραννία της οικειότητας. Αθήνα: Νεφέλη

Smith N. (1986). Gentrification of the city. Routledge

Smith N. (1996). The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City. Routledge.

Σταυρίδης Σ. (2002). Από την πόλη οθόνη στην πόλη σκηνή. Ελληνικά γράμματα

Σταυρίδης Σ. (1990). Η συμβολική σχέση με το χώρο. Κάλβος

Αρθρογραφία - Δημοσιεύσεις

Lambert, L. (2013). Occupy Wall Street. The Funambulist Pamphlets Vol. 5 .

Sassen, S. (2011). When the City Itself Becomes a Technology of War. Ανάκτηση από www.thefunambulist.net.

Βελεγράκης, Γ. (2012, Μάρτιος). Για το σύγχρονο δικαίωμα στην πόλη. RED notebook . www.rnbnet.gr.

Βλαβιανού, Α. (n.d.). Μια περιπατητική ανά-γνωση της πλατείας Ομονοίας. Ανάκτηση από openLit - Ανοιχτή Λογοτεχνία: www.openlit.teimes.gr

Βουρεκάς, Κ. (2013). Η πεζοδρόμηση της Πανεπιστημίου: Αντίστροφη ιεράρχηση των προβλημάτων της Αθήνας. ΠΡΙΝ .

Κιμπουρόπουλος, Γ. (1994). Η "Ομόνοια" όλων των Ελλήνων. Η Καθημερινή , 4 - 5.

Κόκκινο. (2006, Ιούνιος). Ανάκτηση από Πέμπτη 8 Ιούνη: www.kokkino.org

Πολιτική Επιθεώρηση. (2011, 5 11). Ανάκτηση από www.politicalreviewgr.blogspot.gr

Ρηγόπουλος, Δ. (2009). Οι πλεγμές της Αθηναϊκής Τριλογίας. Η Καθημερινή .

Σαρηγιάννης, Γ. (1994). Αθηναϊκό σταυροδρόμι. Η Καθημερινή , 8.

Σπύρος, Ε. (n.d.). Πότε η πλατεία Ανακτόρων έγινε πλατεία συντάγματος. next deal .

Ταβερναράκη, Ρ. (n.d.). Ο κατειλημμένος χώρος - Το παράδειγμα των καταλήψεων στέγης. Ανάκτηση από <http://www.arch.uth.gr>

Ταγκαλίδου, Τ. (2006). Δημόσιες στιγμές - Ο δημόσιος χώρος ως ιδιωτικός. www.reconstruction.gr . Αθήνα.

Υποδομές. (2011, Αύγουστος 14). Ανάκτηση από Αφιέρωμα πλατείες της Αθήνας: www.ypodomes.com

Διαδικτυακές πηγές

Anarchy. (2006, Ιούνιος). Ανάκτηση από 8 Ιούνη: Εκτεταμένες συγκρούσεις σε όλο το κέντρο της Αθήνας : www.anarchy.gr

Bendikat, E. (n.d.). The Public Urban Space in the Modern Age: Technical Functionality and Regulation. Deutsches Institut Für Urbanistik . <http://www.difu.de>.

news247. (2012, Φεβρουάριος 12). Ανάκτηση από Αφιέρωμα: Οι μεγάλες συγκεντρώσεις της εποχής του Μνημονίου: www.news247.gr

Part 2: Τι είναι τελικά η κατάληψη; (n.d.). Ανάκτηση από <http://mizeriamadeinece.wordpress.com>

Protest. (n.d.). Ανάκτηση από Wikipedia: <http://en.wikipedia.org/wiki/Protest>

Η ιστορία της Πλατείας Ομονοίας. (n.d.). Ανάκτηση από Σαν σήμερα.gr: <http://www.sansimera.gr>

Ρεπορτάζ

Κούλογλου, Σ. (2010). Η αληθινή ιστορία της 17 Νοέμβρη. Ρεπορτάζ χωρίς Σύνορα .

Πηγές εικόνων

1. Προσωπικό αρχείο
- 2.<http://tribune.com.pk/story/176364/drone-attacks-pakistani-diaspora-protest-outside-uk-parliament/>
3. Προσωπική επεξεργασία εικόνας <http://www.cacwny.org/2011/11/you-are-where-you-live-documentary/>
- 4.<http://cmm323blog.wordpress.com/tag/haussmann-paris/>
- 5.<http://www.tovima.gr/relatedarticles/article/?aid=188537>
- 6.<http://denvergeneralstrike.noblogs.org/post/2012/02/14/may-1st-2012-denver-general-strike/>
- 7.<http://karanikas.wordpress.com/>
- 8.http://www.eie.gr/archaeologia/gr/chapter_more_9.aspx
- 9.http://lamprikidis.blogspot.gr/2013/12/blog-post_10.html
- 10.<http://www.tovima.gr/society/article/?aid=467310>
- 11.<http://kartesios.com/?p=5877>
12. Προσωπικό αρχείο
13. Προσωπικό αρχείο
- 14.<http://kerasiakrinoi.blogspot.gr/2012/07/22-1943.html>
- 15.http://planet-greece.blogspot.com/2012/02/blog-post_113.html
- 16.<http://www.fhw.gr/chronos/12/gr/general/gallery/212.html>
- 17.<http://plateiamolaon.wordpress.com>
- 18.<http://www.enet.gr/?i=news.el.article&id=138426>
- 19.http://diktiospartakos.blogspot.gr/2013/12/blog-post_3728.html
- 20.<http://constantinatheodorou.blogspot.gr/>
- 21.<http://www.sansimera.gr/articles/217>
- 22.<http://www.sansimera.gr/articles/190>
- 23.<http://www.lifo.gr/team/sansimera/33697>
- 24.https://athens.indymedia.org/front.php3?lang=el&article_id=521280
- 25.http://commons.wikimedia.org/wiki/File:20110630_Riot_Police_guarding_Greek_parliament_during_demonstrations_Athens_Greece.jpg

